

Unia Lubelska 1569 roku Akty prawne

Люблінська Унія 1569 року Правові акти

Wstęp i opracowanie: Henryk Litwin

Передмова й упорядкування: Генрик Літвін

**UNIA LUBELSKA 1569 ROKU.
AKTY PRAWNE**

**ЛЮБЛІНСЬКА УНІЯ 1569 РОКУ.
ПРАВОВІ АКТИ**

Wstęp i opracowanie: Henryk Litwin

Передмова й упорядкування: Генрик Літвін

Кіjów/Київ
2019

Z okazji 450. rocznicy podpisania aktu Unii Lubelskiej Instytut Polski w Kijowie, we współpracy z Wydawnictwem Sejmowym oraz Przedstawicielstwem Polskiej Akademii Nauk w Kijowie, przygotował zbiór Aktów Prawnych Unii Lubelskiej 1569 r. w języku polskim i łańcińskim z ukraińskim przekładem i opracowaniem dr hab. Henryka Litwina.

Przekład wykonano z wydania:

Volumina Constitutionum, Tom II 1550–1609, Vol. 1 1550–1585, przyg. S. Grodziski I. Dwornicka, W. Uruszczak, Wydawnictwo Sejmowe, 2005.

Publikacja została przygotowana przy wsparciu Instytutu Polskiego w Kijowie oraz Polskiej Akademii Nauk – Przedstawicielstwa „Polska Akademia Nauk w Kijowie”

Tłumaczenie z j. polskiego: Marta Bojaniwska

Tłumaczenie z łaciny: Rostysław Parańko

З нагоди 450 річниці підписання акту Люблінської унії Польський Інститут у Києві у співпраці з «Сеймовим видавництвом» та Представництвом Польської академії наук у Києві підготував правові акти Люблінської унії 1569 року польською та латиною з українським перекладом і упорядкуванням др габ. Генрика Літвіна.

Переклад здійснено за виданням:

Volumina Constitutionum, Tom II 1550–1609, Vol. 1 1550–1585, przyg. S. Grodziski I. Dwornicka, W. Uruszczak, Wydawnictwo Sejmowe, 2005.

Видання здійснено за підтримки Польського інституту у Києві та Польської академії наук – Представництва «Польська академія наук у Києві».

Переклад з польської: Марта Боянівська

Переклад з латини: Ростислав Паранько

SPIS TREŚCI

WSTĘP. HENRYK LITWIN	7
1. O ZIEMI PODLASKIEJ. PRZYWILEJ PRZYWROCENIA ZIEMIE PODLASKIEJ DO KORONY POLSKIEJ [5 MARCA 1569 R.]	13
<i>Komentarz</i>	20
2. DECRETUM SIGIMUNDI AUGUSTI POLONIAE REGIS, QUO STATUITUR, CONSILIARIOS ET LEGATOS PRUSSIAE IN COMITIIS REGNI DE NEGOTIIS TAM REIPUBLICAE QUAM DUCATUS PRUSSIAE SIMUL TRACTARE DEBERE. DATUM LUBLINI 16 MARTII 1569	22
<i>Komentarz</i>	26
3. O ZIEMI WOŁYŃSKIEJ. PRZYWILEJ PRZYWROCENIA ZIEMIE WOŁYŃSKIEJ DO KROLESTWA POLSKIEGO [26 MAJA 1569 R.]	27
<i>Komentarz</i>	36
4. O KSIĘSTWIE KIJOWSKIM. PRZYWILEJ PRZYWROCENIA KSIĘSTWA KIJOWSKIEGO DO KORONY POLSKIEJ [6 CZERWCA 1569 R.]	37
<i>Komentarz</i>	46
5. AKT UNII LUBELSKIEJ. O KSIĘSTWIE LITEWSKIM. PRZYWILEJ OKOŁO UNIEJ WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO Z KORONĄ, NA WALNYM SEJMIE LUBELSKIM, OD PANÓW RAD DUCHOWNYCH I ŚWIECKICH I POSŁÓW ZIEMSKICH ROKU PAŃSKIEGO 1569 UCHWALONY [1 LIPCA]	47
<i>Komentarz</i>	56
6. PORZĄDEK RADY KORONNEJ, POLSKIEJ I LITEWSKIEJ, JAKO JUŻ JEDNEJ RZECZYPOSPOLITEJ, POSTANOWIONY PRZEZ KROLA JEGO MIŁOŚĆ I RADĘ KORONNĄ W LUBLINIE NA SEJMIE WALNYM SPOLNYM, ROKU PAŃSKIEGO 1569 [PO 4 LIPCA]	58
<i>Komentarz</i>	62
7. ZYGMUNT KROL POLSKI USTANAWIA PORZĄDEK, WEDLE KTÓREGO MARSZAŁKOWIE KORONNI I LITEWSCY ZACHOWYWAĆ SIĘ MAJĄ [19 LIPCA 1569 R.]	63
<i>Komentarz</i>	65
8. INCORPORATIO DUCATUS CURLANDIAE ET SEMIGALLIAE [3 SIERPNI 1569 R.]	66
<i>Komentarz</i>	67
9. POTWIERDZENIE UNII MIĘDZY NARODY POLSKIMI I LITEWSKIMI NA SEJMIE WALNYM LUBELSKIM ROKU 1569 SKOŃCZONEJ [11 SIERPNI]	69
<i>Komentarz</i>	71
10. KONSTYTUCYJE SEJMU KORONNEGO LUBELSKIEGO OBOJGA NARODU UNIOWANEGO, POLSKIEGO I LITEWSKIEGO, ROKU 1569 [11 SIERPNI]	72
<i>Komentarz</i>	90

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. ГЕНРИК ЛІТВІН	91
1. ПРО ПІДЛЯСЬКУ ЗЕМЛЮ. ПРИВІЛЕЙ ПОВЕРНЕННЯ ПІДЛЯСЬКОЇ ЗЕМЛІ ПОЛЬСЬКІЙ КОРОНИ [5 БЕРЕЗНЯ 1569 Р.]	96
<i>Коментар</i>	104
2. ДЕКРЕТ СИГІЗМУНДА АВГУСТА, КОРОЛЯ ПОЛЬЩІ, ЯКИМ ПОСТАНОВЛЕНО, ЩО РАДНИКИ ТА ПОСЛИ ПРУССІЇ МАЮТЬ НА СЕЙМАХ КОРОЛІВСТВА СПІЛЬНО ОБГОВОРЮВАТИ СПРАВИ І РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ, І КНЯЗІВСТВА ПРУССІЇ ДАНО В ЛЮБЛІНІ 16 БЕРЕЗНЯ 1569 РОКУ	106
<i>Коментар</i>	110
3. ПРО ВОЛИНСЬКУ ЗЕМЛЮ. ПРИВІЛЕЙ ПОВЕРНЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ ПОЛЬСЬКОМУ КОРОЛІВСТВУ [26 ТРАВНЯ 1569 Р.]	111
<i>Коментар</i>	120
4. ПРО КИЇВСЬКЕ КНЯЗІВСТВО. ПРИВІЛЕЙ ПОВЕРНЕННЯ КИЇВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ПОЛЬСЬКІЙ КОРОНИ [6 ЧЕРВНЯ 1569 Р.]	122
<i>Коментар</i>	131
5. АКТ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ ПРО КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ ПРИВІЛЕЙ ПРО УНІЮ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО З КОРОНОЮ, УХВАЛЕНИЙ НА ВАЛЬНОМУ ЛЮБЛІНСЬКОМУ СЕЙМІ, ВІД ПАНІВ-РАДИ, ДУХОВНИХ І СВІТСЬКИХ, І ЗЕМСЬКИХ ПОСЛІВ РОКУ БОЖОГО 1569 [1 ЛИПНЯ]	133
<i>Коментар</i>	143
6. СКЛАД ПОЛЬСЬКОЇ ТА ЛИТОВСЬКОЇ КОРОННОЇ РАДИ ВЖЕ ЄДИНОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ, ЩО ЙОГО ЗАТВЕРДИЛИ ЙОГО МИЛИСТЬ КОРОЛЬ І КОРОННА РАДА В ЛЮБЛІНІ НА СПІЛЬНОМУ ВАЛЬНОМУ СЕЙМІ РОКУ БОЖОГО 1569 [ПІСЛЯ 4 ЛИПНЯ]	145
<i>Коментар</i>	149
7. СИГІЗМУНД, ПОЛЬСЬКИЙ КОРОЛЬ, ВСТАНОВЛЮЄ ПОРЯДОК, ЯКОГО МАЮТЬ ДОТРИМУВАТИСЯ КОРОННІ ТА ЛИТОВСЬКІ МАРШАЛКИ [19 ЛИПНЯ 1569 Р.]	150
<i>Коментар</i>	152
8. ІНКОРПОРАЦІЯ КНЯЗІВСТВА КУРЛЯНДІЇ ТА СЕМИГАЛІЇ [3 СЕРПНЯ 1569 З.]	153
<i>Коментар</i>	154
9. ПІДТВЕРДЖЕННЯ УНІЇ МІЖ ПОЛЬСЬКИМ І ЛИТОВСЬКИМ НАРОДАМИ НА ВАЛЬНОМУ ЛЮБЛІНСЬКОМУ СЕЙМІ, ЗВЕРШЕНОЇ РОКУ 1569 [11 СЕРПНЯ]	156
<i>Коментар</i>	158
10. КОНСТИТУЦІЇ КОРОННОГО ЛЮБЛІНСЬКОГО СЕЙМУ З'ЄДИНЕНОГО НАРОДУ, ПОЛЬСЬКОГО І ЛИТОВСЬКОГО РОКУ 1569 [11 СЕРПНЯ]	159
<i>Коментар</i>	178

WSTĘP

W roku 2019 mija 450 lat od zawiązania unii lubelskiej, niezwykle ważnego aktu prawnego, który w istotny sposób wpłynął na historię Europy środkowo-wschodniej i narodów ją zamieszkujących. W roku 1569 w Lublinie podjęto decyzje, które prowadziły do powstania Rzeczypospolitej Obojga Narodów — wielokulturowego, wielojęzycznego, wielowyznaniowego państwa, którego spuścizna współkształtowała — z różną siłą i w różnym stopniu — oblicze narodów, które dziś żyją na jego dawnym terytorium: Białorusinów, Litwinów, Polaków i Ukraińców. Ten wpływ bywał różnie oceniany w poszczególnych narodowych historiografiach i do dzisiaj pytanie o znaczenie unii lubelskiej potrafi wzbudzać gorące dyskusje. Skłonność do zajmowania stanowiska podyktowanego współcześnie pojmowanym interesem politycznym jest w nas bardzo silna. Dlatego chcemy uczcić ważną rocznicę oddając głos źródłom historycznym i podjąć próbę doprowadzenia do tego, by sejm lubelski 1569 r. przedstawić czytelnikowi ukraińskiemu z XXI wieku poprzez dorobek legislacyjny tego zgromadzenia. Sejm, który uchwalił unię polsko-litewską trwał od stycznia do sierpnia 1569 i miał bardzo burzliwą historię. Brak tu miejsca by wdawać się w szczegóły przebiegu obrad i precyzyjny kalendarz konkluzji. Trzeba jednak pokrótce przypomnieć, jak doszło do tego wydarzenia.

W latach sześćdziesiątych XVI wieku Europa była areną wielu konfliktów. Trwała reformacja i toczył się ostry spór nowych wyznań z katolicyzmem przeistaczający się w polityczną, a nawet militarną konfrontację. Anglia, Szkocja, Dania i Szwecja oficjalnie stanęły po stronie protestanckiej. Niemcy, Francja, Polska i Litwa były wewnętrznie podzielone. Katolickie pozostały Hiszpania i Portugalia i rozdrobnione

na małe państewka Włochy. Jednocześnie toczyła się dynastyczna rywalizacja o europejską dominację między Habsburgami panującymi na tronie cesarskim i hiszpańskim a Walezjuszami prezentującymi aspiracje Francji. Choć wiek szesnasty uznaje się często za epokę tworzenia państw scentralizowanych podlegających silnej władzy królewskiej, to w rzeczywistości mapa polityczna Europy zabudowana była przede wszystkim przez państwa o skomplikowanej strukturze wewnętrznej i spajane głównie przez więź dynastyczną. Hiszpania jest w odniesieniu do tej epoki określeniem w istocie umownym. Król Filip II w rzeczywistości panował nad odrębnymi królestwami Kastylii i Aragonii oraz szeregiem innych państw, takich jak Niderlandy, Burgundia, Neapol, Sycylia, Sardynia, Księstwo Mediolanu itp. Rzesza Niemiecka była konglomeratem mniejszych i większych podmiotów terytorialnych o znacznym stopniu niezależności. Także „imperium” Habsburgów austriackich składało się z wielu państw o odrębnych systemach polityczno-ustrojowych — Węgry, Czechy, Austria, Karyntia, Tyrol i mnóstwo mniejszych księstw, hrabstw i władztw. Król angielski panował także w Irlandii, król duński w Norwegii, król szwedzki w Finlandii. Nawet jednolita pozornie Francja dzieliła się na *pays d'élections*, czyli prowincje domeny królewskiej administrowane bezpośrednio oraz *pays d'états* z silnymi instytucjami prowincjalnymi, będącymi pozostałością niegdysiejszej odrębności. Na tym tle unię personalną łączącą Koronę Królestwa Polskiego i Wielkie Księstwo Litewskie uznać można za zjawisko typowe.

Oba kraje jeszcze pod koniec XIV wieku połączył wspólny strategiczny interes — walka z ekspansywnym Zakonem Krzyżackim. W XVI wieku Krzyżaków udało się ostatecznie pokonać, choć w spadku ponich pozostało Księstwo Pruskie, będące lennem Polski. Nieco później do upadku zaczęło się chylić państwo Zakonu Kawalerów Mieczowych (Inflanty, Livland), wcześniej krzyżackich sąsiadów i sojuszników. Tworzyła się na skutek tego strefa geopolitycznej próżni, która zmusiła do działania wszystkie pobliskie potęgi. Szwecja, Dania, Prusy i przede wszystkim Moskwa zgłosiły akces do wzięcia pod swoją kontrolę niestabilnego terytorium. Panujący w Polsce i Litwie Zygmunt August uważał zaś, że tylko włączenie Inflant do jego dziedziny, jako autonomicznego terytorium może umocnić efekt stabilności, zaś powodzenie ekspansji północnych i wschodnich sąsiadów, a zwłaszcza Moskwy będzie dla tejże stabilności śmiertelnym zagrożeniem. Miał przy tym ambicje silnego oparcia się o Bałtyk i stworzenia „państwa morskiego”.

Uznanie Moskwy Iwana IV Groźnego za głównego przeciwnika strategicznego wynikało nie tylko z dokonania bilansu sił w sporze o Inflanty, ale przede wszystkim z ciągnącej się od około 200 lat rywalizacji między Wielkim Księstwem Moskiewskim i Wielkim Księstwem Litewskim o ziemie ruskie będące dziedzictwem dawnej Rusi Kijowskiej. W tym sporze po ponad 100 latach sukcesów Litwę od końca XV wieku spotykały już tylko porażki. Jej wschodnia granica cofnęła się z podmoskiewskich pól do linii rzeki Dźwiny, gdy w 1563 roku wojska Iwana Groźnego zajęły Połock. Wielkie Księstwo Litewskie znalazło się już nie tyle w głębokiej defensywie, co w stanie zagrożenia.

Zygmunt August był przekonany, że wielkim wyzwaniom polityki międzynarodowej Korona i Wielkie Księstwo mogą sprostać wyłącznie razem, w ścisłym sojuszu. Jednocześnie zaś rozważał niewątpliwie kwestię ustrojowej przyszłości państw, którymi władał. Jak wiele innych konglomeratów państw w Europie Polska i Litwa były wówczas dynastycznym związkiem państw, który po śmierci bezdzietnego mógł się łatwo rozpaść. Ostatni z Jagiellonów rozumiał to zagrożenie i dlatego postanowił w miejsce dynastycznego związku państw stworzyć jednolitą strukturę państwową, jak zdoła przetrwać kryzys dynastyczny. Dlatego w sprawie unii polsko-litewskiej ze sceptyka stał się od początku lat sześćdziesiątych XVI wieku entuzjastą. Jego korespondencja z przyjaciółmi i powinowatymi z Litwy Mikołajem „Czarnym” i Mikołajem „Rudym” Radziwiłłami dobrze ilustruje tę zmianę poglądów króla.

Ostrożna, ale konsekwentna polityka Zygmunta Augusta doprowadziła w końcu do zwołania wspólnego polsko-litewskiego sejmiku, który miał zająć się uchwaleniem unii. Nie było to proste przedsięwzięcie, ponieważ pozycje wyjściowe głównych partnerów były wzajemnie od siebie odległe. Większość reprezentantów szlachty polskiej zgromadzonych w izbie poselskiej wraz z częścią senatorów dążyła do ścisłej unii, polegającej właściwie na całkowitym zlikwidowaniu odrębności państwowej Litwy. Reprezentowani przez grupę możnowładców Litwini unii nie chcieli wcale i dążyli do zachowania wszystkich atrybutów suwerenności, godząc się jedynie na jakąś formę sojuszu wojskowego. Król i wspierająca go grupa senatorów dążyli do stworzenia państwa o charakterze federacyjnym, w którym byłby wspólny monarcha i wspólny sejmik a jednocześnie zachowana odrębność poszczególnych podmiotów. Ta ostatnia opcja miała poważne szanse na zdobycie sobie zwolenników także i na Litwie. Rozwiązanie kwestii polsko-litewskiej unii realnej miało też otworzyć

drogę do prawno-ustrojowego uregulowania statusu terytoriów będących spadkiem po Zakonie Kawalerów Mieczowych—Inflant i Księstwa Kurlandii. Szlachta polska domagała się także podobnych rozstrzygnięć w odniesieniu do tzw. Prus Królewskich, które uznawały się bardziej za jedno z państw króla, niż prowincję królestwa. A w trakcie sporu o unię pojawiła się jeszcze kwestia odrębnego statusu Wołynia i Kijowszczyzny.

Po trudnych początkach sejmu w styczniu 1569 roku, w lutym doszło do poważnego kryzysu wobec pogłębiających się różnic zdań w sprawie unii. Nocą ostatniego dnia lutego delegacja litewska nieoczekiwanie dla króla i sejmu koronnego wyjechała z Lublina, zrywając de facto negocjacje. Król zademonstrował wówczas swoją determinację w dążeniu do przeprowadzenia unii i ogłosił włączenie do Korony Wołynia (wraz z Braclawszczyzną) i Podlasia, które do tego momentu należały do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Podlasianie stosunkowo szybko pogodzili się z tą decyzją monarchy, natomiast Wołynianie stawili opór. Zjazd tamtejszej szlachty zorganizowany w końcu marca 1569 roku dopuścił możliwość związku Wołynia z Koroną, ale na zasadzie umowy dwustronnej. Król domagał się posłuszeństwa, ale stopniowo pozycje stron zaczęły się do siebie zbliżać, a w ostatecznym efekcie Wołynianie otrzymali przywilej gwarantujący im znaczny zakres odrębności. Oni też wystąpili z inicjatywą, by na podobnej zasadzie przyłączono do Korony Kijowszczyznę, co zostało zrealizowane.

Przyłączenie do Korony Wołynia i Podlasia zostało źle przyjęte na Litwie, ale skłoniło tamtejszą elitę do powrotu do negocjacji w sprawie unii. „Panowie rada” mieli nadzieję, że porozumienie w sprawie unii doprowadzi do wycofania decyzji w sprawie Wołynia i Podlasia, ale nadzieje te okazały się płonne. Zygmunt August był stanowczy. W czerwcu trwały w Lublinie rozmowy o ostatecznym kształcie unii i 1 lipca została ona wreszcie zawarta. Uregulowano także sprawy Prus Królewskich, Inflant i Kurlandii. W czasie sejmu hołdy lenne złożyli królowi książę pruski Albrecht Fryderyk i gospodar Mołdawii Bogdan Lapusneanu.

Zygmunt August i sejm polsko-litewski odbyty w Lublinie w 1569 roku utworzyli Rzeczpospolitą Obojga Narodów. W tej litewsko-polskiej federacji wspólny był władca i sejm. Oddzielne zaś pozostawały skarby, wojsko, urzędy centralne, system prawa sądowego i język urzędowy. Można powiedzieć, że powstanie nowego państwa nie zlikwidowało dwóch istniejących wcześniej. Status autonomiczny w związku z obiema

częściami Rzeczypospolitej zyskiwały Inflanty, przyłączone zarówno do Polski jak do Litwy. W granicach Korony Królestwa Polskiego istniała od 1569 autonomia Kijowszczyzny, Wołynia i Braclawszczyzny posiadająca własny język urzędowy i odrębny system prawa sądowego. Znaczna dozę odrębności zachowały też Prusy Królewskie (np.. udział miast w sejmikach). W czasie sejmu lubelskiego uregulowano status Kurlandii, która została księstwem lennym Rzeczypospolitej. Odbył się też wówczas hołd lenny księcia Albrechta Fryderyka Hohenzollerna, który potwierdził zależność lenną Prus Książęcych od państwa polsko-litewskiego.

Sejm unijny ustanowił zatem pewien porządek polityczno-ustrojowy obejmujący wielkie przestrzenie Europy środkowo-wschodniej. Porządek oparty na współistnieniu i współpracy wielu podmiotów o różnych charakterystykach etniczno-kulturowych i wyznaniowych, chroniony przez wypracowany w Polsce system polityczny zwany czasem demokracją szlachecką a czasem - chyba bardziej precyzyjnie — monarchią mieszaną. W każdym razie był to ustrój zapewniający sejmowi i sejmikom znaczny wpływ na rządzenie państwem, a przez to gwarantujący lokalnym samorządom szlacheckim znaczny zakres samodzielności. Z punktu widzenia szlachcica Rzeczpospolita była krajem wolności. Najbardziej popularny w owych czasach „publicysta” — Stanisław Orzechowski ujmował to entuzjastycznie: „Polak zawsze wesołym w królestwie swem jest! Śpiewa, tańczy swobodnie, nie mając na sobie niewolnego obowiązku żadnego” Tak pojmowaną atrakcyjność swego systemu miała szlachta polska do zaoferowania partnerom w roku 1569. Litwini w danym momencie raczej kontestowali zawiązanie unii. Dopiero z czasem zaczęli — zwłaszcza szlachta średnia — doceniać zalety „polskich wolności”. Wołyńscy i kijowscy Rusini doceniali swój specjalny status, który uznali za postęp w porównaniu do epoki litewskiej. W czasie pierwszego bezkrólewia stanowczo sprzeciwili się więc planom ponownego przyłączenia ich do Litwy. Najmniejszy był polityczny zysk szlachty inflanckiej, bowiem trwające i przedłużające się w nieskończoność działania wojenne na jej terenach uniemożliwiły tu w praktyce „ekspansję ustrojową” Rzeczypospolitej.

Dorobek sejmu unijnego prezentujemy Szanownemu Czytelnikowi poprzez dosłowne i kompletne zacytowanie jego legislacyjnych efektów, odnoszących się do porządku terytorialno-prawnego ustanowionego przez lubelskie zgromadzenie. Dokumenty publikujemy w porządku chronologicznym. Trzeba jednak pamiętać, że przywilej dla Podlasia,

przywilej dla Wołynia i przywilej dla Kijowszczyzny były antydatowane i w rzeczywistości zostały opracowane później, niż wskazywałaby oficjalna datacja.

Wszystkie prezentowane akty (oprócz „konstytucji inflanckiej”) zostały wydane jako królewskie przywileje, ale wiemy, że ich teksty tworzyli zasadniczo sami zainteresowani — beneficjenci przywilejów. Zresztą niech ich treść przemówi.

Henryk Litwin

1. O ZIEMI PODLASKIEJ.

PRZYWILEJ PRZYWROCENIA ZIEMIE PODLASKIEJ DO KORONY POLSKIEJ [5 MARCA 1569 R.]

W imię Pańskie amen. Ku wiecznej pamięci. Gdyż pamięć ludzka iest słaba i odmienna, zaczem aby sprawy ludzkie, a nawięcej te, ktore ku użytkowi a zachowaniu społeczności i towarzystwa ludzkiego należą, za przedłużeniem czasu nie belyby zniszczone, opatrzna ludzi mądrych postanowiła roztropność sprawy wiecznej pamięci godne pisma świadectwem ku wiadomości potomstwu przywozić.

1. A tak My Zygmunt August z łaski Bożej Krol Polski, Wielki Książdz Litewski i k'temu ziemie krakowskiej, sandomirskiej, sierackiej, lanczyckiej etc., oznaimujemy tym listem Naszym, ktorem wiedzieć to należy, wszem wobec i każdemu z osobna, niniejszym i potym będącego wieku ludziom, iż będąc My przedtem od wielu lat przez wszystkie stany Korony Polskiej i państw Naszych z wielką a częstą pilnością żądani i napominani, abyśmy sejm walny takowyzłożyli, na ktorem o zjednoczeniu dawnem Księstwa Naszego Wielkiego Litewskiego z Koroną Polską i też o wykonaniu wszystkich praw i przywilejow Korony i wszystkich państw Naszych sprawa byłaby skończona; ku ktorem takowem wszech stanow proźbam sejm niniejszy walny za radą i pozwoleniem wszech stanow, tak Korony Polskiej, iako i Wielkiego Księstwa Litewskiego w Lublinie złożyliśmy, ku ktoremu takowemu głównemu sejmowi rady Nasze, tak duchowne, jako i świeckie i posłowie ziemscy z zupełną mocą posłani jako też z Wielkiego Księstwa Litewskiego wszystkich stanow koronnych i Księstwa Litewskiego, tuż w sobie bytność zamykając zjechali się. A tak ten sejm walny i główny złożony w imię Pańskie tem sposobem zacząwszy, na ktorem długich a wiele traktatow i namow miawszy, proszeniśmy są i z wielką pilnością przez stany wszelakie Korony Polskiej napomnieni, abyśmy Ziemię Podlaską, ktora przed

przeszłemi czasy zupełnem a całym prawem do Korony Polskiej zawsze należała, teź Koronie to iest Krolestwu Polskiemu przywrocili, a w iej pierwość i całość wszczepili. My tedy pamiętając na przysięgę Naszę, którąśmy osobą swą wszem obywatelom koronnem obwiązali wszystkie rzeczy oderwane a od Korony przereczonej odłączone wedle mocy Naszej pozyskać, a ku przereczonemu Krolestwu w swą całość przywrocic, wiedząc to pewnie, iż Ziemia Podlaska ku Koronie Polskiej wiecznie prawem doskonałem ieszcze przed Władysławem Jagiełem krolom, pradziadem Naszem i przez wszytek czas panowania iego, także za krolowania Władysława, syna iego, wielkiego stryja Naszego, należała. Ktorą potem święty krol Kazimirz, dziad Nasz, tym sposobem, iż nad obojem narodem był przełożonem, od części Krolestwa, to iest od Mazowsza oddzieloną i od własnego ciała oderwaną chciał mieć, czemu się przeciwili, ani na to nie zezwalały stany koronne, którzy teź tak od tegoż dziada Naszego, iako od innych po nim będących przodkow Naszych, krolow polskich i wielkich książąt litewskich i od Nas teź samych tej ziemie pilnie zawsze upominać się nie zaniechali; aby była do Korony przywrocona. Z tej tedy przyczyny My tę Ziemię Podlaską do iedności nierozzerwanej a iako własny a prawdziwy członek ku pirwszemu a własnemu ciału a głowie ze wszytkimi i z osobna każdymi iej grodami, zamkami, miasty, miasteczki, wsiami, ziemiami, powiaty i ich wszytkich rzeczy poprzod mianowanych, ktorychkolwiek i iakiemkolwiek przezwiskiem nazwane, przyległościami, przypadkami, własnościami wszelakimi i wszytkimi do tej przereczonej ziemie i do ich wszelakich części, tak staradawna, iako obyczajem, sposobem i prawem ktoremkolwiek należących, tak iakoby wszytkość a pospolitość osobliwości, a osobliwość wszytkości i pospolitości niwczem nic nie ujmowała, ze wszytkiem i wszelakiem prawem, państwem i własnością tę ziemię Krolestwu Polskiemu iako prawdziwemu a własnemu ciału jej a głowie w społeczność, w część, w własność i w tytuł koronny przywracamy i ku pirwszemu stanowi przywrocic i ony złączyć umyśliliśmy. Jakoż z pewnej wiadomości Naszej a z wolej uprzejmej a osobliwej posłow od wszytkich stanow w Ziemi Podlaskiej z zupełną mocą na ten terażny spolny i walny sejm wybranych, deputowanych i posłanych i z Nami ten sejm kończących w imię Pańskie, tem listem Naszem już zaraz w społeczność, w część i w własność Korony Polskiej przywracamy i złączamy, w tytuł Korony Polskiej przywodziemy i ku iednemu ciału nieroznemi a nierozdzielni wracamy, wszczepiamy,

wpajamy czasy wiecznemi, także na potem od swego tego właściwego, prawdziwego a prawego ciała i od głowy Korony Polskiej, tak we wszem cale, iakoteż iakiejkolwiek części swojej, nigdy oderwana ani odłączona żadnym sposobem ani kształtem nie może być czasy wiecznemi.

2. Czemu to niema być na przeszkodzie, ieśliby dobra czyje ktorekolwiek z ziem przereczonych, ktoregokolwiek stanu i kondycyje, od ich iurisdycyje i własności do prawa i własności Wielkiego Księstwa Litewskiego przez Nasz abo przodki Nasze wyjęte, przeniesione, wniesione i na wieczne czasy unjowane i wcielone były i jako Nam i antecessorom Naszem we wszytkiem od Krolestwa ubliżyć, odłączyć, oddzielić i oddalić nie godziło, tak też i w niejakej części tych dobr komu tę prerogatywę ku krzywdzie praw i własności Krolestwa dać ani oddalać nie przystało. A tak wszyscy obywatele tej Ziemi Podlaskiej (ktorych odtychmiast wszytkie i każdego z osobna od iurisdycyje Wielkiego Księstwa Litewskiego na wieki wypuszczamy), wedle swej kondycyje, stanu, godności i kondycyje wszelakich przywilejow, wolności, prerogatyw Krolestwa Polskiego używanie, jako ini obywatele koronni mieć będą i mieć i z nich się na potem wiecznemi czasy weselić będą.

3. A iżby ciż obywatele obfitszą łaskę Naszę poznali, postanawiamy, iż ich grody, zamki, miasta, osiadłości, miasteczka, wsi, ze wszytkiem i każdym z osobna ich poddanemi przereczonemi tej ziemi, od wszytkich podatkow, w ktorych przedtem i teraz beli, także od płacej wszelakich poborow, myt abo ceł, tak wodnych jako grobelnych, mostowych, targowych, wedle przywilejow i wolności koronnych wolnemi czyniemy, tak iż w tej mierze ich z inemi koronnemi obywatelami porownaliśmy i od tego czasu porownywamy i one wszytkich wolności, swobod i zawołania Korony Polskiej uczesniki uczyniliśmy i być znajdujemy, tylko dwa grosza z iednej osiadłej włoki abo przez kmiecia oranej, wedle zwyczaju przywilejow Krolestwa Polskiego zachowawszy.

4. Nadto osobliwie skazujemy, iż wszyscy i każdy z osobna mieszkając w Podlaszu, ktoregobykolwiek stopnia beli, nie mają podleć statutowi Aleksandra krola polskiego i wielkiego księcia litewskiego, stryja Naszego, pod datą w Piotrkowie na sejmie koronnem we środę przed niedzielą Laetare roku Pańskiego 1504 o sposobie wpisowania dobr krolewskich ani inem statutom i konstytucyjom za czasu panowania tegoż Aleksandra i Zygmunta ojca Naszego, krolow polskich, i teraz Naszego panowania około egzekucyje tegoż statutu w Piotrkowie, w Warszawie i w Lublinie od tego czasu ogłoszonych, i zachowamy je, jakoż zachowujemy wedle

opisanych przywilejow, im tak od Nas jako przodkow Naszych, tak krolow polskich, jako książąt litewskich i mazowieckich, nadanych.

5. Nadto wszystkie darowizny i zamiany wszystkie, także przywileje wszystkie, dla zasług wiernych ktorychkolwiek osob, na ktorych dobrach Naszych uczynione, i wszystkie ine listy i przywileje, jakimkolwiek językiem pisane i z jakiejkolwiek przyczyny od przodkow Naszych, krolow polskich i od Nas samych, choćby też pod pieczęcią kancelaryjej Naszej abo Wielkiego Księstwa Litewskiego wyszły, i ktorem i ktoregokolwiek zawołania osobom dane, a mianowicie wszystkie i każde z osobna obligacje, sumy bądź małe bądź wielkie, ktore na żołnirza najemnego, tak konnego jako pieszego dla obrony na zamki bliskie włożone i na ine wyprawy wojenne, pod ktoremkolwiek imieniem wyciśnione, zebrane i do skarbu by też i Wielkiego Księstwa Litewskiego były wniesione z obligacyjej zamkow, miast, miasteczek, wsi, folwarkow, dworow, w tejsze summie Naszemi przywilejami są ubezpieczone, te wszystkie i każde z osobna rzeczy pomienione we wszystkich i koźdych z osobna klauzulach, punkciech i kondycjach, jako są w sobie opisane i publikowane, wszakże tak, aby osobność pospolitości a pospolitość osobności w niwczem nie derogowała, mocnie i niezgwałcenie chcemy być zachowane i te będzie chować. Ktorem rzeczom żadne zjazdy, żadne konstytucje koronne, pospolite i osobne, nie będą mogły derogować tak w części, jako w całości, ani będą na wieczne czasy mogły. A jeśli są ktorzy, ktorzy z jakiej przygody listy i przywileje na swe dobra dziedziczne, w ktorych w spokojnej są possessyjej, zgubili ani ich mieli, tedy jednak one dobra na wieczne czasy trzymać temże prawem będą, ani będą przymuszani do kładzienia listow abo przywilejow przed Nami.

6. Nadto iż czasu panowania wielmożnego niegdy Gastolda wojewody wileńskiego i kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego w ziemi i w powiecie bielskiem i za czasu szczęsnego panowania najjaśniejszego krola Zygmunta, ojca Naszego, i Nas samych, wielkie odmiany w wielu części gruntu szlachty dziedzicznego i Naszego a potem przez pewne komisarze i rewizory Nasze stali się, ktore dobra, tak odmienione, tak szlachta od Gastolta przez Nas abo komisarze Nasze, też i grunty wojtowskie, jako Nasi poddani od szlachty dziedziczne wzięte spokojnie dzierżą. A tak mocą niniejszego przywileju Naszego te wszystkie i każde z osobna odmiany, jakokolwiek i z ktorejkolwiek przyczyny uczynione, mocne i wdzięczne mamy i mieć i w ręku czasy wiecznemi trzymać chcemy i Nasi successorowie krolowie polscy będą, ani ich ktorem

sposobem abo wymyślnym fortelem kasować abo psować i gwałcić nie będziemy, ani też sukcesorowie Nasi, krolowie polscy to czynić będą, a zwłaszcza gdzie dobra za dobra, ziemia za ziemię jest dana, czemu nie ma być przekazie, choćby też wojtowskie grunty Nasze beli dane szlachcie, ktore, dane miasto ich dziedzicznych, za dziedziczne miane od nich być mają, i owszem i konfirmacje na te zamiany tym, którzy tego potrzebować i prosić będą, z kancelaryjej Naszej damy.

7. Też ustawiamy, od tego czasu i na potym ciż obywatele i drudzy osiadłość mający w sprawowaniu spraw swych do kancelaryjej koronnej i do urzędników dworu Naszego będą się uciekać. A sądy ziemskie w swych powieciech i starościne wszystkich urzędow temże sposobem jako w inych ziemiach i wojewodztwach Krolestwa zwyczaj beł i jako jest prawem opisano i obwarowano, mają być odprawowane. Od których to sądow abo urzędow wszelkich apelacyje, prowokacyje, pozwy, przypozwy, temże kształtem jako się w Krolestwie i sędziech Naszych zachowuje, tak na sejm walny koronny, jako też na wielkie sądy, ktore wojewoda z inemi dygnitarzmi i urzędniki na każdy rok ma odprawować, jako też za dworem się Naszem toczącym, być i układane od stron, ktorem się za krzywdę zda, być mają. A miesce prawa majdeburskiego abo ktoregokolwiek inego, także też ludzi inego stanu będących, wedle zwyczaju Krolestwa Naszego w tychże sprawach i potrzebach swych, do Nas i do dworu Naszego przypadłe, będą decydowane.

8. A konsyliarze i posłowie ziem tejsze dycyjej między posły, a oni lepak między konsyliarzmi, uczyniwszy pirwej przysięgę w tych rzeczach zwyczajną, miesca im naznaczone już osieść i w radzie polskiej siedzieć będą winni. I jużesmy od tego czasu dygnitarzom i urzędnikom i posłom ziemskim Ziemi Podlaskiej wedle dygnitarzow, urzędnikow i posłow ziemskich wojewodztwa mazowieckiego miesca naznaczeli, ktore miesca posłowie tych ziem już od tego czasu, uczyniwszy przysięgę cielesną, wzięli i posiadli. Ktore to posły ziemskie na zjazdach abo sejmiech, na miescach zwykłych i czasu przez Nas listem Naszem naznaczonego, wedla zwyczaju ziem inych abo wojewodztw koronnych, wolne wszystkie stany ziem przerzeczonych, którzyby jedno na te zjazdy przyjechali, wybiorą i deputują, którzy tak deputowani i posłani ich posłowie na sejm koronny temże obyczajem, jako ini posłowie ziemscy wojewodztwa mazowieckiego, będą prowidowani.

9. Obiecujemy k'temu dygnitarstw i urzędow w tejsze Ziemi Podlaskiej nie umniejszać, i owszem, kiedy się ktoremu wakować przyda, tamże

rodakom szlachcicom, possessją mającem, będziemy je konferować i rozdawać.

10. I zachowamy wszystkie obywatelom ziem przereczonych we wszystkich i każdym z osobna prawach, przywilejach, listach, wolnościach i prerogatywach, tak w pospolitości wszystkim, jako osobnie każdemu, już od przodków Naszych tegoż powiatu obywatelom osiadłym nadanych, któreby jedno terazinemu przywroceniu i reintegrowaniu nie były przeciwne.

11. Teżemy dygnitarzom i urzędnikom i starostom miejsc tegoż powiatu rozkazali, jakoż i tem listem rozkazujemy, aby się przed Nas wedle opisanych listów czasu i miejsca swego ukazali i przysięgę wierności powinną Nam jako królowi koronowanemu i Królestwu uczynili, a niech podstarości tam zrodzone osiadłe w swem powiecie mają. Co jeśliby którzy z nich zaniedbali uczynić, albo się temu przeciwie chcieli, tedy dygnitarstwa, urzędy, starostwa, prefektury ich im odjąwszy, tamże zrodzonym godnym ludziom, którzyby swemu urzędowi mogli dosyć uczynić, damy.

12. Też postanawiamy, aby na potem w sprawach pospolitych, przystojnych i prawnych, ze znaków na chorągwiach wojennych w powiecie swem od tego czasu i na potem orła, znaku Korony Polskiej, używali.

13. Ażeby wszystkie i każde z osobna rzeczy przereczone rychlej ku skutkowi przyść mogli, rozkazaliśmy kanclerzowi i podkanclerzowi koronnemu i inem urzędnikom Korony i dworu Naszego, aby obywatelom przereczonej Ziemi Podlaskiej w kausach i sprawach do Naszego Majestatu Królewskiego uciekające się każdy wedle powinowactwa swego spomagali.

14. Nakoniec ustawiamy, na wieczne czasy chcąc to trwać, iż wszystkie sprawy i procesy, tak prawne, jako nieprawne, któreby przeciwko temu wiecznemu i nieodmiennemu dekretowi po publikacyjej jego i listów Naszych uniwersałowych, na tę restytucyją i reintegracją do Królestwa Naszego Polskiego przereczonej Ziemi Podlaskiej od ktoregobądź stanu i zawołania ludzi były czynione, nikczemne i niesłuszne i żadnej mocy niemające czynimy, ktorem assensu ani zwirzchności Naszej nigdy nie chcemy ani będziemy winni przypuszczać. Te tedy wszystkie i każde z osobna rzeczy w całości i części chcemy, aby miały moc prawa wiecznego i mocy wiekuiestej, tak żeby pospolitość osobności ani osobność pospolitości w rzeczach wyżej opisanych [nie] mogła derogować.

Na ktorej rzeczy wiare i świadectwo, swą ręką własną podpisaliśmy się i pieczęć Naszą kazaliśmy zawiesić, z pozwoleniem wszech panow rad Naszych, duchownych i świeckich i posłów ziemskich koronnych, którzy na ten czas przy Nas byli, jakie napirwej najwielebniejszy w Chrystusie ociec książdz Jakub Uchański arcybiskup gnieźnieński, legatus natus et Regni primas, Filip Padniewski krakowski, Stanisław Karnkowski kujawski, Adam Konarski z Kobyлина poznański, Piotr Myszkowski płocki, Wojciech Staroźrzebski chełmski biskupi, Sebastyan Mielecki kasztelan krakowski i brzeski starosta, Stanisław Myszkowski z Mirowa krakowski i starosta krakowski i ratyński, Piotr Zborowski sandomierski, stobnicki starosta, Olbrycht Łaski sieradzki, Jan Sirakowski łanczycki i przedecki starosta, Jan z Służewa Brzeski, starosta miedzyrzecki i koniński, Jan z Barczyna Krotoski inowłocławski, Jan Firlej z Dąmbrowice lubelski, marszałek koronny, starosta rohatyński, Andrzej Dembowski bełski, starosta rubieszowski, Arnolf Uchański płocki, starosta wyszogrodzki, Mikołaj Kiszka z Ciechanowa podlaski, starosta drohicki, Fabian Czema malborski, starosta tucholski i stargarski, Achacy Czema pomorski, starosta sztumski i gniewski, wojewodowie. Stanisław Sobek z Sulejowa sandomierski, podskarbi koronny, starosta tyszowiecki i małogoski, Andrzej Dembowski sieradzki i starosta łączycki, Adam Drzewicki inowłocławski i starosta gostyński i inowłodzki, Stanisław Herburt z Fulsztyna lwowski, starosta samborski i drohobycki, Stanisław Słupecki lubelski, Andrzej grabia z Tęczyna bełski, Andrzej Gostomski płocki, starosta rawski, Zygmunt Wolski czerski, starosta warszawski, Adam Koszynski podlaski, Krzysztof Myszkowski z Mirowa rawski, Jan Kostka z Stemberka gdański, podskarbi ziem pruskich, starosta pucki i czchowski, Hieronim Osoliński sądecki, Jan Tarło z Szczekarzowic radomski, starosta biecki i zydaczowski, Wojciech Przyiemski lencki, Jan Sienieński z Sienna zarnowski, Jan Krystoporski wieluński, Jan Sienieński z Gołogor halicki, Jan Herburt z Felsztyna sanocki, Szczęsny Paryż warszawski, starosta czerski, Stanisław Kryski z Drobnina raciański, starosta dobrzyński, kasztelani. Walenty Dębiński z Dębian kanclerz, Franciszek Krasieński z Krasnego proboszcz płocki etc., podkanclerzy Korony Polskiej, Stanisław Barzy z Błozwie marszałek dworny, starosta śniatyński, Stanisław Osowski kantor gnieźnieński, referendarz dworny, Jan Borukowski proboszcz łączycki, kanonik krakowski i warszawski, Symon ługowski proboszcz miechowski, Stanisław Krasieński scholastyk gnieźnieński, Jan Zaborowski proboszcz sandomierski, Andrzej Patrycy

archidiakon wileński, kanonik warszawski, Hieronim Choieński kanonik poznański, Stanisław Fogielweder scholastyk warszawski, Stanisław Zamoyski starosta bełski, Mikołaj Layski krajczy stołu naszego, starosta malborski i krasnostawski, Maciej Zaliński podkomorzy nasz jasieniecki, mściborski i zysmurski starosta, Lukasz Lencki łożniczy i starosta wołpiński, Erasmus Dębieński chorąży dworny, Jakub Piasecki koniuszy, Erasmus Kroczewski kuchmistrz, Stanisław Karwicki oboźny i latowicki starosta, Bartłomiej Zieleński podkomorzy sandomierski, Mikołaj Tarło chorąży przemyski, Jan Leśniowski podczaszy lwowski i dzierżawca Doliński, Andrzej Fierley z Dąbrowice, Jan Zamoyski, Piotr Kłoczewski, Jan Dumitr Solikowski, Stanisław Krasicki, Tomasz Droiowski, Jan Paryż, sekretarze, urzędnicy i dworzanie Nasi, wiernie Nam mili. Dan przez rece Wielebnego X. Franciszka Krasińskiego proboszcza płockiego, archidiakona warszawskiego, podkanclerzego koronnego na spólnym walnym sejmie koronnym lubelskim, dnia 5 miesiąca marca. roku Pańskiego 1569, krolowania Naszego 40.

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, s. 196–207; *Volumina legum*, wyd. I. Ohryzko, t. 2, Petersburg 1859, s. 77–80; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, Vol. 1 1550–1585, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 216–220.

Przyłączenie Podlasia do Korony w czasie sejmu lubelskiego nie było aktem jednorazowym, lecz procesem, który trwał od początku marca do maja 1569 roku. Decyzja o „restytucji” Podlasia i Wołynia zapadła w pierwszych dniach marca i była reakcją na zerwanie rozmów o unii przez Litwinów i ich nagły wyjazd z Lublina w nocy 28 lutego. Potem przez ponad trzy tygodnie trwały prace kancelaryjne nad odpowiednim przywilejem (zakończone przed 28 marca), który został antydatowany na 5 marca. Był to dokument łaciński, dotyczył Podlasia i Wołynia i zawierał decyzję króla o przywróceniu obu ziem Koronie, uzasadnienie historyczne, zwolnienie wymienionych ziem z podległości Litwie oraz listę świadków. Publikowany dokument to drugi przywilej inkorporacyjny dla Podlasia, który w rzeczywistości został przygotowany dopiero w maju. Jesteśmy w posiadaniu informacji już z 21 marca, że przywilej podlaski „jest skorygowan”, ale jeszcze 30 kwietnia,

gdy wydano kolejny uniwersał nakazujący szlachcie województwa złożyć przysięgę na wierność Koronie, osobny akt inkorporacji Podlasia najwyraźniej nie był ukończony i ogłoszony, gdyż w mandacie wspomniany jest jedynie wspólny przywilej dla Podlasia i Wołynia. Najbardziej prawdopodobnym terminem wydania tego dokumentu przez kancelarię jest połowa maja, gdy proces polityczny wiodący ku inkorporacji został zakończony. 24 maja przemawiający do Wołynian arcybiskup gnieźnieński powoływał się na wolności otrzymane przez Podlasian, więc musiał mieć na myśli właśnie drugi, osobny przywilej restytucyjny, który był już wówczas najwyraźniej gotowy. Dokument ten, przygotowany w języku polskim, został także antydatowany na 5 marca. Zawiera decyzję o przyłączeniu Podlasia do Korony, nadaje miejscowej szlachcie wszystkie uprawnienia jakimi cieszyła się szlachta koronna i potwierdza wszelkie posiadane wcześniej przywileje. Przyłączenie Podlasia było kontestowane przez elity Wielkiego Księstwa Litewskiego, w tym przez magnatów mających posiadłości w przyłączonej prowincji. Determinacja króla, nacisk sejmu i ostateczne poparcie inkorporacji przez szlachtę podlaską (w znacznej części polskiego pochodzenia) zdecydowały o wejściu tej decyzji w życie i trwałym przyłączeniu Podlasia do Korony.

**2. DECRETUM SIGIMUNDI AUGUSTI
POLONIAE REGIS, QUO STATUITUR,
CONSILIARIOS ET LEGATOS PRUSSIAE
IN COMITIIS REGNI DE NEGOTIIS TAM
REIPUBLICAE QUAM DUCATUS PRUSSIAE
SIMUL TRACTARE DEBERE. DATUM
LUBLINI
16 MARTII 1569**

Sigismundus Augustus, Dei Gratia Rex Poloniae etc. Significamus etc. Quod cum Consilarii et omnes Ordines Terrarum Prussiae suppliciter petiissent a Nobis, ne videlicet per Nos adducerentur ad consessum cum Senatu Regni in Comitibus Generalibus, quinimo clementer juxta privilegia, jura et consuetudines antiquas suas conservarentur, atque Nos aliquot ex Senatu Regni deputaremus, qui cognoscerent de eo, videlicet, quod ad ejusmodi confessum cum Senatu Regni Privilegiis Terrarum illarum, et rationibus justis et aequis non teneantur; ei petitioni Nos benigne annuentes, licet jam antea plurimas rationes et allegationes, ab ipsis in medium in eam rem prolatas, intellexissemus, memores tamen debiti officii clementiae nostrae Regiae, tum etiam propositi nostri, quo semper consuevimus omnibus ex aequo subditis nostris jura et consuetudines inviolatas conservare et eorum petitis consentaneis locum dare, concesseramus ipsis nonnihil temporis, ut cum Deputatis ea de re tractatus haberent.

Qui quidem Deputati rationibus et argumentis, deductionibusque ipsorum, in quibus vim totam ac seriem negotii sui ponebant, cognitis et perpensis, eadem Nobis retulere. Proinde satis deliberate intellectis et examinatis rationibus omnibus, partim ab ipsismet propositis et porrectis, partim etiam ex relatione Deputatorum acceptis, eundo obviam, ne inopsterum ea res, seu controversia aliquid difficultatis, vel impedimenti negotiis Reipublicae afferre forte posset, committere nulla

ratione voluimus, ut ad ulteriora in Republica negotia progredieremur, antequam de hisce privilegiis et consuetudinibus, quae adducere pro sententia sua comprobanda videbantur, exacte cognosceremus. Itaque quod ad comprobandam suam sententiam adducebant imprimis paragraphum illum ex Privilegio Casimiri Regis, his verbis comprehensum: *Omnes causas notabiles, dictas Terras concernentes, cum communi Consiliariorum consilio Terrarum praedictarum tractabimus, terminabimus, definiemus*; atque eo quidem probare contendant, cum ipsos quidem non esse nec censi debere Regni, sed Terrarum Prussiae Consiliarios, tum etiam ex consequenti ad consessum et suffragium ferendum in Senatu Regni non teneri. Deinde in medium proferebant, se solitos habere Conventus proprios Terrarum Prussiae a Conventibus Regni absimiles; cum videlicet iis ipsis Conventibus Terrarum Prussiae Civitates Prussiae non solum interesse sed etiam pars Consilii esse, quod quidem in Senatu Regni usu venire non soleat, consueverint. Postremo plerisque aliis rationibus et argumentis in rem adductis nitebantur, quae potius ex conjecturis, quam ex privilegiis, legumque ratione pendere et desumpta esse videbantur. Nos igitur, qui summus, supremus et unicus interpres legum et privilegiorum omnium, una cum Consiliariis Regni eam ejusmodi privilegiorum et rationum ex legibus adductarum interpretationem fecimus, imprimisque facile in eam descendimus sententiam, perspecto eo videlicet, quod Rex Casimirus felicitis recordationis Terras Prussiae Regno cunierit et incorporaverit, (ut id ex propria confessione ipsorum liquere potuit, qua ingenue in sua anteriori praefatione, se esse membra hujus Corporis, Regni scilicet Poloniae, fassi sunt, atque etiam juramenta ab illis edita id attestantur) ex quo existimamus, ut quemadmodum omnia membra in humano corpore omnem vim atque denominationem ab eodem homine, cujus sunt membra, capiunt, ita etiamsi ipsi vulgo communiter Consilarii Terrarum Prussiae dicantur, quod tamen Terrae Prussiae indivisibili vinculo et nexu Regno Poloniae sint adjunctae, membraque ipsius sint et censeantur, merito et optimo jure et ipsos vocari posse Regni et Regis Poloniae Consiliarios.

Proindeque illum ipsum paragraphum Privilegii de causis notabilibus haud judicamus esse referendum, seu quoquo modo pertinere, ad rationem consessus Senatorum Prussiae in Senatu Regni, sed id videlicet eundem velle et praescribere, ut Nos, seu Serenissimi Reges Poloniae de notabilibus causis, sive eae judidiciariae sint, sive etiam quaequam

aliae graves et feriae, ex re et pro tempore incidentes, nihil disponamus, seu constituamus, quod cum Consiliariis Terrarum Prussiae non communicassemus. Sicut etiam inde et Senatus Regni nulla ratione exclusus sit.

Et quod huic Tractatui locum aliquem specialem non praescribit, satis innuit, ejusmodi causas et negotia etiam in Conventu Regni Generali, seu alio loco, pro rei exigentia et necessitate, vocatis Consiliariis Terrarum Prussiae, una cum iis et Regni Senatu, Nos et Serenissimos Reges Polaniae tractare et de illis constituere posse. Quod vero Conventus in Terris Prussiae celebrari consuetos et potius iurisdicendi, justitiaeque administrandae, quam aliorum quorumpiam negotiorum gratia a Divo olim Parente nostro ipsis permissos in confirmationem sententiae suae adducant, non intelligimus, qua ratione inde immunes et liberi a Conventibus Regni esse possint. Quandoquidem eodem exemplo et similiter in omnibus et singulis Palatinatibus Regni Conventus, Colloquia Generalia vulgo appellata, haberi soleant, in quibus Dignitarii et Officiales Palatinatum jus dicere et justitiam administrare consueverint, nihilominus tamen iidem Dignitarii, Palatni, videlicet et Castellani, Iudicio illi praesidentes, vocati per Nos, ad Regni Conventus Generales se conferunt atque in Senatu, consessu facto, sententias non solum de Reipublicae rebus necessariis incidentibus, sed etiam de causis per appellationem a iudicio illorum colloquiali ad Conventionem devolutis, lateri nostro assistentes, tenentur.

Atque quemadmodum in illis eisdem Conventibus Palatinatum seu colloquiorum generalium, non solum illi ipsi Dignitarii Regni, iuridicundo sunt intenti, sed etiam de iis Reipublicae negotiis incidentibus invicem consultant et consilia sua Nobis communicant, de quibus forte ad ipsos Nos referre per literas nostas contigerit, hoc eodem etiam pacto in hisce Conventibus Terrarum Prussiae, iurisdigotiis emergentibus ad consiliaros Terrarum Prussiae referre et ea cum ipsis communicare consueverimus. Hanc proinde causam ipsos allegare non posse, nec eosdem juvare, ut non teneantur ad Conventum Regni pro debito officii sese conferre.

Nec illud quidem obstare, juvareve ipsos potest, quod in medium attulerint, Civitates Terrarum Prussiae ad consilium earundem pertinere, partemque consilii illius esse, cum tamen Civitates Regni in Senatu locum habere minime usus et consuetudo ferat. Nam Nos eum morem Civitatibus Terrarum Prussiae in consilio consessum habendi,

privilegiis desuper concessis confirmatum, minime abrogatum esse volumus, quinimo easdem juxta recensia privilegia sua et praerogativas usumque receptum quorum in possessione hactenus extiterunt, quaeque ipsis dum Regno unirentur et incorporarentur, concessa et permessa sunt, pro clementia et benignitate nostra conservatas cupimus. Et quamvis coram nobis non produxerint, exhibuerintve originalia privilegia, ad quae se ipsos referebant, tamen deputati ex originalibus privilegiis satis superque ipsos docuerunt, eosdem ad ea teneri et obligari. Eam etiam rem in excusationem afferre minime possunt, quod in Conventus Regni vocari ante minime soliti sint, cum cancellaria Regni sufficiens et locuple testimonium exhibeat, ipsos fuisse antea semper vocatos. Cum itaque ex originali privilegio incorporationis Terrarum Prussiae constat, eas esse Terras Regni Poloniae, longo postliminio in jus, sortem, proprietatem et titulum Coronae Regni Poloniae restitutes, atque eo incolae earundem Terrarum Prussiae in unum et individuum corpus Regni coaluerint. His et aliis quam plurimis ex causis recensitis nos judicamus et declaramus, decernimusque praesentibus literis nostris perpetuo et in aevum, Consiliarios Terrarum Prussiae esse Consiliarios Regni, inque Senatu Regni locum habere et vocatos a Nobis Successoribusque nostris Regibus Poloniae, in medium consulere, votaue et suffragia in Senatu Regni cum Consiliariis ejusdem Regni ferre teneri, tam de negotiis, Terras Prussiae, quam etiam Regni, cum sint unius, individuique corporis membra, concernentes. Eodem modo et Nuncios Terrarum Prussiae inter Nuncios Regni locum habere et una cum eisdem de rebus ejusmodi similiter in commune consulere.

Atque proinde etiam injungimus atque praecipimus, vigore hujus decreti nostri, ipsis quidem Consiliariis Terrarum Prussiae, ut loca sua omnino inter Consiliarios Regni in praesenti convent, similiter et Nuncios Terrestribus Terrarum Prussiae, ut loca itidem sua inter nuncios Terrarum Regni capiant, deque negotiis et necessitatibus Reipublicae Regni et Coronae, unanimi et concordi consilio consulant. Quicumque vero illi fuerint, qui ex ipsorum numero mandatis et jussui nostro, tum et debito officii sui, quamvis id de nemine ipsorum intelligamus, satisfacere noluerint, contra ejusmodi nos, uti superiorati nostrae contravenientes merito et jure hoc modo procedemus: Consiliarios quidem, quicumque illi fuerint, senatoria dignitate et quolibet officio privabimus, atque hac ratione vacantem dignitatem et quodvis manus, in eos qui huic decreto Nostro morem gesserint, conferemus; Nuntios vero ad omnia ea,

quaecunque in generali Conventu Regni sancita erunt, cum omnibus incolis Trerrarum Prussiae servanda et sustinenda adducemus. Ita quod in hac re universa tam commode, quam onera non secus, atque ipsi Regnicolae, subditi nostril, ferre ac praestare tenebuntur. In cujus rei fidem et testimonium sigillum Nostrum praesentibus est appressum. Datum Lublini in Conventu Regni generali die 16 mens. Martii, Anno 1569. Regno vero nostril quadragesimo.

Wyd.: Lengnich G., *Geschichte des preussischen Lande Königlich-Polnischen Antheils*, Bd 2, Danzig 1722, Documenta Nr 90, s. 194-197; *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. M. Dogiel, Warszawa 1764, t. IV, s. 351-353; Bodniak S., Skorupska Z., *Jan Kostka kasztelan gdański, prezes Komisji Morskiej i rzecznik unii Prus z Koroną*, Gdańsk 1979, s. 226-227.

Dekret Zygmunta Augusta z 16 marca 1569 roku był swego rodzaju komentarzem do przywileju inkorporacyjnego Kazimierza Jagiellończyka z 1454 roku, na mocy którego część dawnego państwa krzyżackiego, zwana potem najczęściej Prusami Królewskimi, uznawała zwierzchność króla polskiego. Akt z 1454 roku był różnie interpretowany. Lokalna elita polityczna uważała na ogół, że Prusy są odrębnym terytorium podporządkowanym królowi polskiemu, ale nie będącym częścią Królestwa. Szlachta polska nie zgadzała się z tą interpretacją, ale niemal całkowita odrębność ziem pruskich była faktem przez ponad 100 lat. W czasie sejmu unijnego delegacja Prus Królewskich była obecna i początkowo chciała być traktowana jako przedstawiciel zewnętrznego partnera sejmu polskiego. Inaczej widział tę sprawę monarcha. Zygmunt August, w ramach realizacji szerokiego planu integracji państwowej swych domen, opublikował dekret, w którym uznawał, że z przywileju z 1454 roku wynika dla obywateli Prus Królewskich obowiązek uczestniczenia w posiedzeniach senatu i sejmu polskiego. Innymi słowy uznał, że już w 1454 roku prowincja ta stała się częścią Królestwa Polskiego a dekret z 1569 roku jedynie to potwierdza. W rezultacie senatorowie i postowie z Prus zasiedli w senacie i sejmie i byli uczestnikami dalszych obrad. Dekret nie naruszał licznych odrębności pruskich, do których należały odrębne prawo sądowe, używanie języka niemieckiego jako jednego z urzędowych czy specyficzny system sejmikowy zapewniający uczestnictwo w obradach przedstawicielom miast.

3. O ZIEMI WOŁYŃSKIEJ.

PRZYWILEJ PRZYWROCENIA ZIEMIE WOŁYŃSKIEJ DO KROLESTWA POLSKIEGO [26 MAJA 1569 R.]

W imię Pańskie amen. Ku wiecznej pamięci. Gdyż pamięć ludzka jest słaba i odmienna, zaczem aby sprawy ludzkie, a nawięcej te, które ku użytkowi a zachowaniu społeczności i towarzystwa ludzkiego należą, za przedłużeniem czasu nie byłyby zniszczone, opatrna ludzi mądrych postanowiła roztropność sprawy wiecznej pamięci godne pisma świadectwem ku wiadomości potomstwu przywozić.

1. A tak My Zygmunt August z łaski Bożej Krol Polski, Wielki Książdz Litewski i k'temu ziemie krakowskiej, sandomirskiej, sirackiej, lenczyckiej, kujawskiej, kijowskiej, ruskiej, wołyńskiej, pruskiej, mazowieckiej, podlaskiej, chełmieńskiej, elbińskiej, pomorskiej, żmockiej, inflanckiej etc. pan i dziedzic, oznajmujemy tym listem Naszym, którym wiedzieć to należy, wszem wobec i każdemu z osobna, niniejszym i potym będącego wieku ludziom, iż będąc my przedtym od wielu lat przez wszystkie stany Korony Polskiej i państw Naszych z wielką a częstą pilnością żądani i napominani, abyśmy sejm walny takowy złożyli, na którym o zjednoczeniu dawnym Księstwa Naszego Wielkiego Litewskiego z Koroną Polską i też o wykonaniu wszystkich praw i przywilejow Korony i wszystkich państw Naszych sprawa byłaby skończona, ku którym takowym wszech stanow prośbom sejm niniejszy walny za radą i pozwoleniem wszech stanow tak Korony Polskiej, jako i Wielkiego Księstwa Litewskiego, dwudziestego trzeciego dnia miesiąca grudnia przeszłego roku, to jest po [?] Narodzeniu Bożym tysięcznego pięćsetnego sześćdziesiątego osmego tu w Lublinie złożyliśmy. Ku ktoremu takowemu głównemu sejmowi rady Nasze, tak duchowne jako i świeckie i posłowie ziemscy [z] zupełną mocą posłani, tak z Korony Polskiej, jako też i z Wielkiego Księstwa Litewskiego wszystkich stanow

koronnych i Księstwa Litewskiego tuż w sobie bytność zamykając zjechali się. A tak ten sejm walny główny złożony w imię Pańskie tym sposobem zacząwszy, na którym długich a wiele traktatów i namow miawszy, proszeniśmy są i z wielką pilnością przez stany wszelakie Korony Polskiej napomnieni, abyśmy Ziemię Wołyńską, która przed przeszłymi czasy zupełnem a całym prawem do Korony Polskiej zawsze należała, tejsze Koronie, to jest Krolestwu Polskiemu przywrocili, a w jej pirwość i całość wszczepili.

My tedy, pamiętając na przysięgę Naszę, którąśmy osobą swą wszem obywatelom koronnym obowiązali wszystkie rzeczy oderwane a od Korony przerzeczonej odłączone wedle mocy Naszej pozyskać a ku przerzeczonemu Krolestwu w swą całość przywrocic, mając też to za rzecz pewną tę Ziemię Wołyńską ze wszystkimi jej przyległościami, tak z wiela inych starych dowodow i listow, jako też i z przywileju Zygmunta wielkiego księdza litewskiego starego stryja Naszego, całym a zupełnym i niewątpliwym prawem ku Koronie Polskiej należeć, która ziemia jeszcze przed czasem krolowania Władysława Jagiełła pradziada Naszego i za czasu wszystkiego krolowania jego, także też i syna jego Władysława, polskiego i węgierskiego krola zacnej a wielkiej pamięci, wielkiego stryja Naszego, ku Koronie należała i za jedno nierozdzielne ciało z Koroną Polską poczytaną była, praw swoich a wolności koronnych używała. Ktorą ziemię acz przesławnej pamięci krol Kazimirz, dziad Nasz, tym sposobem i kształtem, iż obojemu narodowi nierozdzielnie panował, od Korony Polskiej jako od własnego ciała jej odjętą mieć chciał za niepozwoleniem i prawem sprzeciwieniem wszech stanow koronnych, ktorzy tak od dziada Naszego, jako od inych po nim będących krolow polskich i wielkich książąt litewskich, przodkow Naszych, jako też i od Nas samych, tej ziemie pilnie zawsze upominać się nie zaniechali, aby była do Korony przywrocona i przyłączona. A tak My tej powinności Naszej dosyć czyniąc a za pokazaniem dostatecznym przywilejow i tak jasnej sprawiedliwości, za pozwoleniem wszech panow rad Naszych duchownych i świeckich i posłow ziemskich i wszystkiej Rzeczypospolitej koronnej, ze wszystkich rad Naszych duchownych i świeckich, książąt, panow, szlachty i wszego rycerstwa onej Wołyńskiej Ziemie, wzięwszy na siebie ich przysięgę, którą byli oni ku Wielkiemu Księstwu Litewskiemu od niemałego czasu obowiązani, warujemy im i upewniamy tym listem Naszym, że to im i potomstwu ich nic i niwczym i nigdy niema szkodzić wiecznymi czasy.

2. A już tę przerwioną Ziemię Wołyńską to jest wojewodztwo wołyńskie i braclawskie i wszech onej ziemie obywatelów już zaraz wszystkie i każdego z osobna od posłuszeństwa, władze, powinności i rozkazowania Wielkiego Księstwa Litewskiego na wieczne czasy wyjmujemy i wolnymi czynimy i ku Królestwu Polskiemu jako równych dorównych, wolnych do wolnych ludzi a jako własny a prawdziwy członek ku pierwszemu i własnemu ciału a głowie ze wszystkimi i z osobna każdymi jej grodami, zamkami, miastami, miasteczkami, wsiami, ziemiami, powiaty i ich wszystkich rzeczy poprzedzających mianowanych którychkolwiek i jakimkolwiek przezwiskiem nazwane, przyległościami, przypadkami, własnościami wszelakimi i wszystkimi do tej przerwionej Ziemi Wołyńskiej i do ich wszelakich części, tak staradawna, jako obyczajem, sposobem i prawem którymkolwiek należących, tak jakoby wszystko a pospolitość osobliwości a osobliwość wszystko i pospolitości niwczym nic nie ujmowała, ze wszystkim i wszelakim prawem, państwem i własnością tej Ziemi Wołyńskiej, to jest z wojewodztwa wołyńskiego [i] braclawskiego, przerwionej Koronie albo Królestwu Polskiemu jako pierwszemu, prawdziwemu a własnemu ciału jej a głowie w społeczność, w część, własność i w tytuł koronny przywracamy i ku pierwszemu stanowi przywrócimy i ony złączyć umyśliliśmy. Jakoż z pewnej wiadomości Naszej a z wolej uprzejmej a osobliwej i za osobliwym a dobrowolnym pozwoleniem rad Naszych duchownych i świeckich, książąt, panów, marszałków, urzędników ziemskich, szlachty i wszego rycerstwa i wszystkich stanów przerwionej Ziemi Wołyńskiej tym listem Naszym już zaraz w społeczność, w część i własność Korony Polskiej przywracamy i złączamy, w tytuł Korony przywodzimy i ku jednemu ciału nierozdzielnemu i nierozdzielnemu wracamy, wszczepiamy, wpojamy czasy wiecznymi, tak że na potom od swego tego właściwego, prawdziwego a prawego ciała i od głowy Korony Polskiej, tak we wszem całe, jako też jakiegokolwiek części swojej nigdy oderwana ani odłączona żadnym sposobem ani kształtem [nie] może być czasy wiecznymi. I tych wszystkich stanów a obywatelów ziemie tej przerwionej, to jest wojewostwa wołyńskiego i braclawskiego, każdego podle powołania swego stanu dostojęstwa i obęścia wszystkich przywilejów, wolności, swobod Królestwa Polskiego tak, jako inni wszyscy obywatele Korony Polskiej zarówno używać znajdujemy i czynimy, jakoż już tego wszystkiego społecznie mieć, używać i z tego się weselić na wieczne czasy oni i ich potomkowie mają i będą.

3. Także i około ruszenia na wojnę i w dawaniu jakich podatkow wedle uchwały a konstytucyjey koronnej sejmowej i z pozwolenia ich posłów, na sejm walny koronny z zupełną a nie zamierzoną mocą przysłanych, na wszytkę Koronę Polską położonej, oni i potomkowie ich od Nas i potomkow Naszych będą i mają być zachowani wiecznymi czasy.

4. Obiecujemy też sami za siebie i za potomki Nasze, wszytkie powiaty onej ziemie przerzeczonej, to jest wojewodztwa wołyńskiego i braclawskiego, w ich granicach staradawnych przy Koronie nierozdzielnie będących, wcale i niwczym nienaruszenie zachować wiecznymi czasy.

5. A iżby ciż obywatele tej przerzeczonej ziemie, to jest wołyńskiego i braclawskiego wojewodztwa, rady Nasze duchowne i świeccy, książęta, panięta, szlachta, rycerstwo, także i duchowne stany rzymskiego i greckiego zakonu, obfitą łaskę Naszę poznali, postanawiamy iż ich grody, zamki, miasta, osiadłości, miasteczka, wsi ze wszytkimi i każdymi z osobna ich poddanymi przerzeczonymi tej ziemie od wszytkich podatkow, w ktorych przedtym i teraz byli, także od płacenia wszelakich poborow, myt albo ceł, także robienia i poprawowania zamkow i mostow Naszych, wedle przywilejow i wolności koronnych wolnymi czyniemy, tak iż w tej mierze ich z innemi koronnemi obywatelmi porownaliśmy i porownujemy i one wszytkich wolności, swobod i zawołania Korony Polskiej uczęsniki uczyniliśmy i być znajdujemy, tylko dwa grosza zwykłej monety polskiej z jednej osiadłej włoki, gdzie są pomiarne, albo gdzie nie masz włok, grosz z jednego dymu także osiadłego Nam i potomkom Naszym dla wyznania zwierzchności Naszej Krolewskiej sobie zostawujemy. A bojarowie ich putni, ktorzy wojnę służą, po groszu podymnego płacić mają, a zagrodnicy od tego są i mają być wolni.

6. K' temu znajdujemy i osobliwie to warujemy, iż panowie rady Nasze, duchowne i świeckie, książęta, panowie, szlachta wszytka i każdy z osobna obywatele przerzeczonej Ziemie Wołyńskiej, to jest wojewodztwa wołyńskiego i braclawskiego, ktoregożkolwiek stanu, dostojeństwa i porządkuby byli, nie będą ani są powinni podlec egzekucjey, począwszy od wszytkich przodkow Naszych, krolow polskich, wielkich książąt litewskich, przed Aleksandrem będących, jako też i statutowi Aleksandra krola polskiego i wielkiego księdzia litewskiego, stryja Naszego, pod datą w Piotrkowie na sejmie walnym we śrzodę przed niedzielą śrzodopostną roku Pańskiego tysiącznego pięćsetnego czwartego uczynionego około obyczaju zapisowania dobr krolewskich i innych statutow i ustaw czasu tegoż Aleksandra i Zygmunta, przezacnej pamięci Ojca Naszego, krolow

polskich, także i za czasu Naszego około egzekucyj tego statutu w Piotrkowie, w Warszawie i w Lublinie do tych czasow uczynionych, i będziemy je powinni zachować tak, jako i zachowujemy wedle opisanja przywilejow tak od Nas samych, jako i od przodkow Naszych, krolow polskich i wielkich książąt litewskich, pod pieczęcią Naszą koronną albo Wielkiego Księstwa Litewskiego, im nadanych i potwierdzonych. Jakoż obwarowujemy im to pod przysięgą Naszą Krolewską z pozwoleniem wszech rad Naszych, duchownych i świeckich i posłów ziemskich koronnych, w tym ich upewniając, że ta egzekucja, to jest odbieranie dobr i miast, zamkow, dworow, wsi i ziem, gruntow, zamian, wysług, danin wszytkich, od przodkow Naszych przodkom ich, także i od Nas samych przodkom ich i im samym nadanych, gdyż oni przy Wielkim Księstwie Litewskim będąc na ten czas, gdy się ta egzekucja za czasu Aleksandra krola, stryja Naszego w Koronie stanowiła, przy Koronie polskiej nie byli i tej egzekucyj tak, jako stany koronne dobrowolnie sami to na się uczynili, oni z stany koronnymi na siebie jej nigdy nie przyjmowali ani wznaszali. Także też statutom sejmom ani konstytucjom koronnym nie podlegli, ale teraz dopiero po postanowieniu i dokończeniu tej egzekucyj z Koroną Polską złączeni i przywroceni są; z tych przyczyn teraz i na potym ich samych i potomkom ich nie dołąże ani im i potomkom ich żadnymi sejmy, wynalazki i konstytucyjami sejmowemi koronnymi nic szkodzić nie może, a na ostatek ani też z ich strony obywatelow i posłów ziemskich wołyńskich stanowiona być nie ma wiecznymi czasy. I owszem, wszelakie listy i przywileje, ktorymkolwiek pismem, łacińskim, polskim albo ruskim pisane i z ktorejkolwiek przyczyny od przodkow Naszych, krolow polskich i wielkich książąt litewskich i od Nas samych pod pieczęcią Naszą i z kancelaryjej koronnej albo Wielkiego Księstwa Litewskiego za wierne służby nadane osobam jakiegożkolwiek stanu i powołania będącym, mianowicie i osobliwie wszytkie daniny, nadania, darowizny wieczne, dożywocia, zastawy, zapisania sum pieniężnych wielkich i małych, ktorymkolwiek sposobem zebranych i do skarbu Naszego Wielkiego Księstwa Litewskiego wniesionych na zamki, miasta, wsi, folwarki i dwory Nasze, tedy wszytkie takowe listy i przywileje wyszej mianowane i z osobna każdy we wszytkich ich i z osobna każdych punkciech i sposobiech, tak jako same w sobie opisanie są, wydane i objaśnione, tak jakoby wszytkość a pospolitość osobliwości, a osobliwość pospolitości i wszytkości nic nie ujmowała, mocnemi i wiecznemi i żadnym obyczajem nieporuszonymi mieć i zachować chcemy i one zawsze takimi zachowamy My sami i

potomki Nasze, krole polskie, zachować [i] niwczym ich nienaruszenie dzierżeć tym przywilejem Naszym obowięzujemy. Wszakże od tego czasu dobr stołu Naszego My z potomki Naszymi, krolami polskimi, wedla statutu polskiego rozdawać nie będziemy. A jeślinby ktorzy z nich na dobra swe ojczyste i dziedziczne listow nie mieli a bez listow onych dobr spokojnie używali, tedy takowe dobra tymże Wielkiego Księstwa Litewskiego prawem wedle starego i nowego statutu, jako to do tego czasu trzymali, będą dzierżeć wiecznymi czasy, ani ku położeniu i pokazaniu na to listow i przywilejow przed Nami i przed żadnym urzędem Naszym żadnym obyczajem nie mogą ani mają być przymuszani.

7. Osobliwie też to tym przereczonym panom radam Naszym, duchownym i świeckim, ksiązętom, panom, urzędnikom ziemskim, szlachcie i wszytkiemu rycerstwu Ziemie Wołyńskiej i poddanym ich z łaski Naszej krolewskiej zostawujemy, iż wszelakie sprawy ich, tak u sądow Naszych grodzkich i ziemskich, jako też za appellacjami na sąd Nasz krolewski przypadające sprawy, z pany radami Naszymi koronnymi sądzić i odprawować mamy i powinni będziemy statutem litewskim przez Nas im dzierżeć poprzysiężonym, który im wcale zostawujemy. Także konstytucje, uchwały i recesy sejmowe w mocy zostawujemy, tylko z tego statutu wszytek rozdział wojenny o obronie ziemskiej jako przeciwny wolnościom koronnym, mocą tego terażniejszego listu i przywileju Naszego kasujemy i wniwecz obracamy wiecznymi czasy. Wszakóż dajemy im moc na sejmikach powiatowych, za listy Naszymi złożonych, tego statutu litewskiego artykułow poprawiać i wedle potrzeby przyczyniać albo ujmować a do Nas na sejm walny koronny przynosić, ktore, będąli słuszne, My i potomkowie Nasi, krolowie polscy, na sejmiech walnych koronnych mocą zwierzchności Naszej krolewskiej i sejmu na on czas będącego potwierdzać obiecujemy i powinni będziemy.

8. To też za prośbą wszech Wołyńskiej Ziemie przereczonych stanow zostawujemy, iż we wszelakich sprawach ich sądowych, jako pozwy, wpisywanie do ksiąg, akta i wszelakie potrzeby ich, tak sądow Naszych grodzkich i ziemskich, jako z kancelarjej Naszej koronnej, dekreta Nasze i we wszytkich potrzebach Naszych krolewskich i ziemskich koronnych do nich listy nie jakim innym, jedno ruskiem pismem pisane i odprawowane być mają czasy wiecznymi. A miesckie sprawy prawa majdeburskiego albo jakiegokolwiek inego wezwania ludzi wedle obyczaju koronnego przez urzędniki Nasze koronne i dworu Naszego w tych sprawach i potrzebach ich do Nas i do dworu Naszego przypadające, będą polskim pismem

odprawowane. Ku temu też obiecujemy i powinni będziemy wszech przerwczonych książąt, Ziemi Wołyńskiej obywatelów i potomków ich, tak rzymskiego jako i greckiego zakonu będących, w ich staradawnej tci i dostojności, jako z przodków swoich i do tego czasu byli, zachować i one wedle cnoty i godności każdego a upodobania Naszego, bez zawady artykułów w statucie koronnym o książętach opisanych, na urzędy zamków, dzierżaw i dworów Naszych przekładać i do ławice rad Naszych, jako i inne szlacheckiego narodu Ziemi Wołyńskich ludzie przypuszczać, zostawiwszy to, że jako panowie rady Nasze duchowne i świeckie, także i ci przerwczeni książęta w rzeczach sądowych i prawnych zarówno z szlachtą onej Wołyńskiej Ziemi w powieciech swoich na miescach zwykłych, biorąc listy i pozwy od urzędników na to wysadzonych, pozywając i sami pozwani będąc, przed sądem Naszym grodzkim i ziemskim sprawować i sądzić się mają i będą powinni. Takimże sposobem obiecujemy i powinni będziemy dostojenstw i dygnitarstw i urzędów Ziemi Naszej Wołyńskiej, duchownych i świeckich, wielkich i małych, tak rzymskiego jako i greckiego zakonu będących, nie umniejszać ani zatłumiać, i owszem w cale zachować. A gdy wakować będą, tedy takowe wszystkie dygnitarstwa i urzędy obywatelom Ziemi Wołyńskiej osiadłym stanu szlacheckiego oddawać mamy i powinni będziemy. A tak za takowym złączeniem Ziemi Wołyńskiej z Koroną i Królestwem Naszym Polskim panowie rady Nasze onej Ziemi Wołyńskiej, duchowni i świeccy, uczyniwszy do rady Naszej koronnej przysięgę, między radami Naszemi a posłowie ich ziemscy między posły ziemskimi koronnymi na miescach im naznaczonych zasiedli i wotowali i na potym wiecznymi czasy zasiadać są i będą powinni.

9. A na wojnie hufy swe wedla obyczaju koronnego stawić mają i na potym ci przerwczeni wszyscy panowie a obywatele Ziemi Wołyńskiej na sejmikach powiatowych na miescach zwykłych czasów przez listy Nasze im naznaczonych a wedle zwyczaju inych ziem albo wojewodztw koronnych, którzyby się jednokolwiek na one sejmiki powiatowe zjechali, obierać mają między sobą posły na sejm walny koronny. A z tych sejmików posłowie ich tak, jako w Koronie Polskiej obyczaj jest, do Włodzimierza zjeżdżać się mają. A obranym i posłanym na ten sejm koronny tymże obyczajem i na strawę opatrzenie będzie dawano, jako i innym posłom z wojewodztwa ruskiego.

10. Naostatek ustawujemy, aby od tego czasu we wszystkich odprawach pospolitych i na chorągwiach ziemskich w tej Ziemi Wołyńskiej przy swych dawnych herbach orła, znaku koronnego herbu, używali.

11. A tym wszystkim wyżej napisanym rzeczam, artykułom, swobodam i wolnościom, które się tu w tym przywileju z pozwoleniem wszech rad Naszych, duchownych i świeckich, i posłów ziemskich koronnych napisały, żadne wynajdowania, żadne przywileje ziemskie albo osobne czyjekolwiek, żadne statuta ani konstytucje sejmowe koronne nie będą nic mogły ani mogą szkodzić i niwczym ubliżać wiecznymi czasy. I owszem, My sami one niwczym nienaruszone pod przysięgą Naszą Królestwu Polskiemu uczynioną pilnie strzec i dźierać obiecujemy i powinni będziemy i potomki Nasze, królowie polskie, to wszystko także niwczym nienaruszone trzymać i przestrzegać tym listem i przywilejem Naszym obiecujemy wiecznymi czasy. Jakoż na wieczne a nigdy nieporuszone używanie tych wszech wyżej mianowanych rzeczy, swobod i wolności, żeby pospolitość i osobliwość wszystkości i pospolitości niwczym nic i nigdy nie ujmowała, dawamy i daliśmy panom radom Naszym duchownym i świeckim onej ziemi, to jest województwa wołyńskiego i bracławskiego książętom, panom, starostom, dygnitarzom, urzędnikom ziemskim, szlachcie i wszemu Naszemu zacnemu rycerstwu, obywatelom onej Ziemi Wołyńskiej ten list Nasz i przywilej, podpisawszy go własną ręką i rozkazawszy do niego zawiesić pieczęć Naszą, z pozwoleniem wszech panów rad Naszych, duchownych i świeckich i posłów ziemskich koronnych, którzy na ten czas przy Nas byli.

Jako napierwej najwielebniejszy w Chrystusie ociec książdz Jakub Uchański arcybiskup gnieźnieński, legatus natus et Regni primas, Filip Padniewski krakowski, Stanisław Karnkowski kujawski, Adam Konarski z Kobyłina poznański, Piotr Myszkowski płocki, Wojciech Starosrzebski chełmski biskupi, Sebastian Mielecki kasztelan krakowski i brzeski starosta, Stanisław Myszkowski z Mirowa krakowski i starosta krakowski i ratyński, Piotr Zborowski sandomirski, stobnicki starosta, Olbrycht Łaski siracki, Jan Sirakowski lanczycki i przedecki starosta, Jan z Służewa brzeski, starosta miedzyrzecki i koniński, Jan z Barcina Krotowski inowrocławski, Jan Firlej z Dąbrowice lubelski, marszałek koronny, starosta rohatyński, Andrzej Dembowski bełski, starosta rubieszowski, Arnolf Uchański płocki, starosta wyszogrocki, Mikołaj Kiszka z Ciechanowca podlaski, starosta drohobicki, Fabjan Czema malborski, starosta tucholski i stargarski, Achacy Czema pomorski, starosta stumski i gniewski, wojewodowie, Stanisław Sobek z Sulejowa sandomirski, podskarbi koronny, starosta tyszowiecki i małogoski, Andrzej Dembowski siracki i starosta lanczycki, Adam Drzewicki

inowłocławski i starosta gostyński i innowłocki, Stanisław Herbort z Fulsztyna lwowski, starosta samborski i drohobycki, Stanisław Słupecki lubelski, Andrzej grabia z Tęczyna bełski, Anselm Gostomski płocki, starosta rawski, Zygmunt Wolski czerski, starosta warszawski, Adam Kosiński podlaski, Christof Myszkowski z Mirowa rawski, Jan Kostka z Stemberka gdański, podskarbi ziem pruskich, starosta pucki i czchowski, Hieronim Ossoliński sandecki, Jan Tarło z Szczekarzowic radomski, starosta biecki i żydaczowski, Wojciech Przyjemski łęcki, Jan Sieneński z Sienna żarnowski, Jan Christoporski wieluński, Jan Sieneński z Gołogor halicki, Jan Herburt z Fulsztyna sanocki, Szczęsny Paryż warszawski, starosta czerski, Stanisław Kryski z Drobnina raciański, starosta dobrzyński castelani, Valentyni Dębiński z Dębian kanclerz, Franciszek Krasieński z Krasnego proboszcz płocki etc., podkanclerzy Korony Polskiej, Stanisław Barzy z Błozwie marszałek dworny, starosta śniatyński, Stanisław Ossowski kantor gnieźnieński, referendarz dworny, Jan Borukowski proboszcz lenczycki, kanonik krakowski i warszawski, Symon Ługowski proboszcz miechowski, Stanisław Krasieński scholastyk gnieźnieński, Jan Zaborowski proboszcz sandomirski, Andrzej Patrycy archidziekan wileński, kanonik warszawski, Hieronim Chojeński kanonik poznański, Stanisław Fogielweder scholastyk warszawski, Stanisław Zamojski starosta bełski, Mikołaj Łaski krajczy stołu Naszego, starosta malborski i krasnostawski, Maciej Zaliński podkomorzy Nasz, jasienicki, mściborski i zysmurski starosta, Łukasz Łęcki łożniczy i starosta wolpiński, Erasmus Dembieński chorąży dworny, Jakub Piasecki koniuszy, Erasmus Kroczewski kuchmistrz, Stanisław Karwicki obożny i latowicki starosta, Bartłomiej Zieliński podkomorzysandomirski, Mikołaj Tarło chorąży przemyski, Jan Leśniowski podczaszy lwowski i dzierżawca doliński, Andrzej Firlej z Dąbrowice, Jan Zamojski, Piotr Kłoczewski, Jan Dymitr Solikowski, Stanisław Krasicki, Tomasz Drojowski, Jan Paryż sekretarze, urzędnicy i dworzanie Nasi, wierni Nam mili. Dan przez ręce wielbnego księdza Franciszka Krasieńskiego proboszcza płockiego, archidziekana warszawskiego, podkanclerzego koronnego, na spólnym walnym sejmie koronnym lubelskim dnia dwudziestego siódmego miesiąca maja roku Pańskiego tysiącnego pięćsetnego sześćdziesiątego dziewiątego, krolowania Naszego czterdziestego. Sigisnmndus Augustus rex subscripsit.

Jak już wspomniano wyżej, przy omawianiu dokumentu nr 1, decyzja o „restytucji” Wołynia i Podlasia zapadła na początku marca. Była swoistą represją wobec Litwy, która zerwała negocjacje unijne i miała m.in. doprowadzić do wznowienia tych rozmów. Zarówno w planach Zygmunta Augusta, jak szlachty koronnej zgromadzonej na sejmie miała to być jednak decyzja nieodwołalna. Przed 28 marca 1569 roku opracowano „przywilej restytucyjny” Podlasia i Wołynia i wydano go, antydatując na 5 marca. Później jednak okazało się, że taka prosta inkorporacja budzi nie tylko sprzeciw Litwy, ale też i opór szlachty wołyńskiej. Wołynianie byli gotowi do połączenia się Koroną i opuszczenia Wielkiego Księstwa Litewskiego, ale na warunkach równoprawnej umowy dwustronnej. Po długotrwałych negocjacjach doszło do porozumienia. Król wydał tzw. przywilej inkorporacyjny, który był w rzeczywistości potwierdzeniem umowy, na mocy której Wołyń stawał się częścią Korony, ale otrzymywał gwarancje odrębności, którą dzisiaj nazwalibyśmy autonomią – Wołyniowi zapewniono integralność terytorialną, język urzędowy ruski, inny niż w Koronie system prawa sądowego, specjalne gwarancje dla prawostawia oraz uznanie tytułów książęcych (kniaziowskich), których używania prawo polskie nie dopuszczało. Trzeba zaznaczyć, że akt ten odnosił się do „ziemi wołyńskiej”, która zgodnie z jego tekstem obejmowała dwa województwa – wołyńskie i bractawskie. Publikujemy ten dokument opatrzony datą 26 maja 1569 roku. W rzeczywistości powstał on później. Jego zbiorowym autorem byli posłowie wołyńscy na sejm lubelski, a tekst został ostatecznie uzgodniony pod koniec czerwca 1569 roku. Gotowy przywilej antydatowano.

4. O KSIĘSTWIE KIJOWSKIM.

PRZYWILEJ PRZYWROCENIA KSIĘSTWA KIJOWSKIEGO DO KORONY POLSKIEJ [6 CZERWCA 1569 R.]

W imię Pańskie, amen. Ku wiecznej pamięci. Gdyż pamięć ludzka jest słaba i odmienna, zaczym aby sprawy ludzkie, a nawięcej te, które ku użytkowi a zachowaniu społeczności i towarzystwa ludzkiego należą, za przedłużeniem czasu nie byłyby zniszczone, opatrna ludzi mądrych postanowiła roztropność, sprawy wiecznej pamięci godne, pisma świadectwem ku wiadomości potomstwa przywodzić.

1. A stąd My Zygmunt August z łaskiej bożej Krol Polski, Wielki Książdz Litewski i k'temu ziemie krakowskiej, sandomirskiej, sieradzkiej, lenczyckiej, kujawskiej, kijowskiej, ruskiej, wołyńskiej, pruskiej, mazowieckiej, podlaskiej, chełmińskiej, elbińskiej, pomorskiej, żmudzkiej, inflandzkiej etc. oznajmujemy tym listem Naszym, którym wiedzieć to należy, wszem wobec i każdemu z osobna, niniejszym i potym będącego wieku ludziom, iż będąc My przed tym od wielu lat przez wszystkie stany Korony Polskiej i państw Naszych z wielką a częstą pilnością żądani i napominani, abyśmy sejm walny takowy złożyli, na ktorem o zjednoczeniu dawnym Księstwa Naszego Wielkiego Litewskiego z Koroną Polską i też o wykonaniu wszystkich praw i przywilejow Korony i wszystkich państw Naszych sprawa byłaby skończona. Ku ktorem takowem wszech stanow prośbom sejm niniejszy walny za radą i pozwoleniem wszech stanow, tak Korony Polskiej, jako i Wielkiego Księstwa Litewskiego, dwudziestego trzeciego dnia miesiąca grudnia przeszłego roku, to jest po [?] Narodzeniu Bożem, tysiącznego pięćsetnego sześćdziesiąt osmego tu w Lublinie złożyliśmy. Ku ktoremu takowemu głównemu sejmowi rady Nasze, tak duchowne, jako i świeckie i posłowie ziemscy z pełną mocą posłani, tak z Korony Polskiej jako też i z Wielkiego Księstwa Litewskiego, wszystkich stanow

koronnych i Księstwa Litewskiego, tuż w sobie bytność zamykając, zjechali się. A tak ten sejm walny i główny złożony w Imię Pańskie tym sposobem zacząwszy, na ktoem po długich a wiele traktatów i namow miawszy, proszeniśmy są [i] z wielką pilnością przez stany wszelakie Korony Polskiej napomnieni, abyśmy Ziemię i Księstwo Kijowskie, która przed przesłymi czasy zupełnem a całym prawem do Korony Polskiej zawsze należała, tejsze Koronie, to jest Krolestwu Polskiemu przywrocili a w jej pierwość i całość wszczepili. My tedy pamiętając na przysięgę Naszę, którąśmy Osobą Swą wszem obywatelom koronnym obowiązali, wszystkie rzeczy oderwane a od Korony przerzeczonej odłączone wedle mocy Naszej pozyskać a ku przerzeczonemu Krolestwu w swą całość przywrocic, mając to naprzod za rzecz istą, co ze wszech starych history i pism pewnie każdy obaczyć może, iż Kijow był i jest głową i głównym miastem ruskiej ziemie, a ruska ziemia wszytka z dawnych czasow od przodkow Naszych krolow polskich między inemi przedniejszemi członki do Korony Polskiej jest przyłączona, tak iż częścią przez walkę, częścią też przez dobrowolne podanie i spadki po niektórych lennych książętach, którzy ją między się na różne części byli roztargnęli, zasię ku jedności i własności Korony przyszła, jak to [i] z przywilejow, które w skarbie Naszem są, jawnie każdy obaczyć może; między ktoemi wiele ich jest, które mianowicie o Ziemi i Księstwie Kijowskiem to świadczą, iż ku Koronie Polskiej wiecznie prawem doskonałem należać ma, jakoż zawsze należała aż do Władysława Jagiełła krola, pradziada Naszego, który potym tym sposobem, iż obojemu narodowi, tak Polakom jako i Litwie nierozdzielnie panował, od Korony Polskiej jako od własnego ciała tę Ziemię i Księstwo Kijowskie oderwane przy Wielkiem Księstwie Litewskim mieć chciał, acz za niepozwoleniem wszech stanow koronnych, którzy tak od tego pradziada Naszego, jako od innych po niem będących przodkow Naszych, krolow polskich i wielkich książąt litewskich i od Nas też samych tej ziemie pilnie zawsze upominać się nie zaniechali, aby była do Korony przywrocona i przyłączona. A tak My tej powinności Naszej dosyć czyniąc, a za pokazaniem dostatecznym przywilejow i tak jasnej sprawiedliwości, za pozwoleniem wszech panow rad Naszych duchownych i świeckich i posłow ziemskich i wszytkiej Rzeczypospolitej koronnej, ze wszytkich rad Naszych duchownych i świeckich, książąt, panow, szlachty i wszego rycerstwa onej Kijowskiej Ziemie i Księstwa, wzięwszy na siebie ich przysięgę, którą byli oni ku Wielkiemu Księstwu Litewskiemu od niemałego czasu obowiązani, warujemy im i upewniamy

tym listem Naszym, że to im i potomstwu ich nic i niwczym i nigdy nie ma szkodzić wiecznymi czasy.

2. A już tę przerwczoną Ziemię i Księstwo Kijowskie i wszech onej ziemie obywatelów już zaraz wszystkie i każdego z osobna od posłuszeństwa, władze, powinności i rozkazowania Wielkiego Księstwa Litewskiego na wieczne czasy wyjmujemy i wolnymi czynimy i ku Królestwu Polskiemu jako równych do równych, wolnych do wolnych ludzi, a jako własny a prawdziwy członek ku pierwszemu i własnemu ciału a głowie ze wszystkimi i z osobna każdymi jej grodami, zamkami, miastami, miasteczkami, wsiami, ziemiami, powiatami i ich wszystkich rzeczy poprzód mianowanych którychkolwiek i jakimkolwiek przewiskiem nazwane, przyległościami, przypadkami, własnościami wszelakimi i wszystkimi do tej przerwczonej Ziemi i Księstwa Kijowskiego i do ich wszelakich części, tak staradawna, jako obyczajem, sposobem i prawem którymkolwiek należących, tak jakoby wszystko a pospolitość osobliwości, a osobliwość wszystko i pospolitości niwczym nic nie ujmowała, ze wszystkim i wszelakim prawem, państwem i własnością tę Ziemię i Księstwo Kijowskie przerwczonej Koronie albo Królestwu Polskiemu jako pierwszemu, prawdziwemu a własnemu ciału jej a głowie w społeczność, w część, własność i w tytuł Korony przywracamy i ku pierwszemu stanowi przywrócić i ony złączyć umyśliśmy. Jakoż z pewnej wiadomości Naszej a z wolej uprzejmej a osobliwej i za osobliwym a dobrowolnym pozwoleniem rad Naszych duchownych i świeckich, książąt, panów, marszałków, urzędników ziemskich, szlachty i wszego rycerstwa i wszystkich stanów przerwczonej Ziemi i Księstwa Kijowskiego tym listem Naszym już zaraz w społeczność, w część i własność Korony Polskiej przywracamy i łączamy, w tytuł Korony Polskiej przywodzimy i ku jednemu ciału nierozdzielnemu i nierozdzielnemu wracamy, wsczepiamy, wpojamy czasy wiecznymi, tak że na potym od swego tego właściwego, prawdziwego a prawego ciała i od głowy Korony Polskiej, tak we wszem ciele, jako też jakiejkolwiek części swojej, nigdy oderwana ani odłączona żadnym sposobem ani kształtem nie może być czasy wiecznymi. I tych wszystkich stanów a obywatelów ziemie tej przerwczonej, to jest Ziemi Kijowskiej, każdego podle powołania swego stanu, dostojęstwa i obościa, wszelkich przywilejów, wolności i swobód Królestwa Polskiego, tak jako inni wszyscy obywatele Korony Polskiej, zarówno używać znajdujemy i czynimy. Jakoż już tego wszystkiego społecznie mieć, używać i z tego się weselić na wieczne czasy oni i ich potomkowie mają i będą.

3. Także i około ruszenia na wojnę i w dawaniu jakich podatkow wedle uchwały a konstytucyj koronnej sejmowej i z pozwolenia ich posłów na sejm walny koronny z zupełną a niezamierzoną mocą przysłanych na wszystkie Koronę Polską położonej oni i potomkowie ich od Nas i od potomkow Naszych będą i mają być zachowani wiecznemi czasy.

4. Obiecujemy też sami za siebie, i za potomki Nasze wszystkie powiaty onej ziemie przereczonej, to jest Ziemie i Księstwa Kijowskiego, w ich granicach staradawnych, przy Koronie nierozdzielnie będących, wcale i niwczem nienaruszenie zachować wiecznymi czasy.

5. A iżby ciż obywatele tej przereczonej Ziemie Kijowskiej, rady Nasze duchowne i świeckie, książęta, panięta, szlachta, rycerstwo, także i duchowne stany rzymskiego i greckiego zakonu, obfitą łaskę Naszą poznali, postanawiamy, iż ich grody, zamki, miasta, osiadłości, miasteczka, wsi ze wszystkimi i każdymi z osobna ich poddanymi przereczonemi tej ziemie od wszystkich podatkow, w których przedtym i teraz byli, także od płacy wszelakich poborow, myt albo ceł, także robienia i poprawowania zamkow i mostow Naszych, wedle przywilejow i wolności koronnych wolnymi czyniemy, tak iż w tej mierze ich z inemi koronnemi obywatelmi porównaliśmy i porównujemy i one wszystkich wolności, swobody i zawołania Korony Polskiej uczesniki uczyniliśmy i być znajdujemy, tylko dwa grosza zwykłej monety polskiej z jednej osiadłej włoki, gdzie są pomiarne, albo gdzie niemasz włok, grosz z jednego dymu, także osiadłego, Nam i potomkom Naszem dla wyznania zwierzchności Naszej krolewskiej sobie zostawujemy. A bojarowie ich putni, którzy wojnę służą, po groszu podymnego płacić mają z zagrody, od tego są i mają być wolni.

6. K'temu znajdujemy i osobliwie to warujemy, iż panowie rady Nasze duchowne i świeckie, książęta, panowie, szlachta wszystka i każdy z osobna obywatele przereczonej Ziemie i Księstwa Kijowskiego, ktoregożkolwiek stanu, dostojęństwa i porządkuby byli, nie będą ani są powinni podlec egzekucyj, począwszy od wszystkich przodkow Naszych, krolow polskich, wielkich książąt litewskich przed Aleksandrem będących, jako też i statutowi Aleksandra krola polskiego i wielkiego księdza litewskiego, stryja Naszego, pod datą w Piotrkowie na sejmie walnym we szrodę przed Niedzielą Szrodopostną roku Pańskiego tysięcznego pięćsetnego czwartego uczynionego około obyczaju zapisowania dobr krolewskich, i innych statutow i ustaw czasu tegoż Aleksandra i Zygmunta, przezacnej pamięci Ojca Naszego, krolow

polских, także i za czasu Naszego około egzekucji tego statutu w Piotrkowie, w Warszawie i w Lublinie do tych czasow uczynionych, i będziemy je powinni zachować tak, jako i zachowujemy wedle opisanja przywilejow tak od Nas samych, jako i od przodkow Naszych, krolow polских i wielkich książąt litewskich, pod pieczęcią Naszą koronną albo Wielkiego Księstwa Litewskiego im nadanych i potwierdzonych. Jakoż obwarowujemy im to pod przysięgą Naszą krolewską, z pozwoleniem wszech rad Naszych duchownych i świeckich, [i] posłow ziemskich koronnych, w tym ich upewniając, że ta egzekucja, to jest odbieranie dobr i miast, zamkow, dworow, wsi i ziem, gruntow, zamian, wysług, danin wszytkich od przodkow Naszych przodkom ich, także i od Nas samych przodkom ich i im samym nadanych, gdyż, oni przy Wielkim Księstwie Litewskim będąc w ten czas, gdy się ta egzekucja za czasu Aleksandra krola, stryja Naszego, w Koronie stanowiła, przy Koronie Polskiej nie byli i tej egzekucji tak, jako stany koronne dobrowolnie sami to na się uczynili, oni z stany koronnemi na siebie jej nigdy nie przymowali ani wznaszali, także też statutom, sejmom ani konstytucjam koronnem nie podlegli, ale teraz dopiero po postanowieniu i dokończeniu tej egzekucji z Koroną Polską złączeni i przywroceni są. Z tych przyczyn teraz i na potym ich samych i potomkow ich nie doleże, ani im i potomkom ich żadnymi sejmy, wynalazki i konstytucjami sejmowymi koronnymi nic szkodzić nie może, a na ostatek ani też z ich strony obywatelow i posłow ziemskich kijowskich stanowiona być niema wiecznemi czasy. I owszem wszelakie listy i przywileje, którymkolwiek pismem, łacińskim, polskim albo ruskiem pisane, i z ktorejkolwiek przyczyny od przodkow Naszych krolow polских i wielkich książąt litewskich, i od Nas samych pod pieczęcią Naszą i z kancelariej koronnej albo Wielkiego Księstwa Litewskiego za wierne służby nadane osobam jakiegożkolwiek stanu i powołania będącym, mianowicie i osobliwie wszytkie daniny, nadania, darowizny wieczne, dożywocia, zastawy, zapisania sum pieniężnych wielkich i małych, którymkolwiek sposobem zebranych i do skarbu Naszego Wielkiego Księstwa Litewskiego wniesionych na zamki, miasta, wsi, folwarki i dwory Nasze, tedy wszytkie takowe listy i przywileje wyszej mianowane i z osobna każdy we wszytkich ich i z osobna każdym punkciech i sposobiech, tak jako same w sobie opisanie są, wydane i objaśnione, tak jakoby wszytkość a pospolitość osobliwości a osobliwość pospolitości i wszytkości nic nie ujmowała, mocnemi i wiecznemi i żadnym obyczajem nieporuszonymi mieć i zachować chcemy i one

zawsze takimi zachowamy, My sami i potomki Nasi krole polskie, zachować i niwczem ich nienaruszenie dzierżeć tym przywilejem Naszym obowięzujemy. Wszakże od tego czasu dobr stołu Naszego My z potomki Naszymi, krolami polskimi, wedla statutu polskiego rozdawać nie będziemy. A jeślinby ktorzy z nich na dobra swe ojczyste i dziedziczne listow nie mieli, a bez listow onych dobr spokojnie używali, tedy takowe dobra tymże Wielkiego Księstwa Litewskiego prawem, wedle starego i nowego statutu, jako to do tego czasu trzymali, będą dzierżeć wiecznemi czasy, ani ku położeniu i pokazaniu na to listow i przywilejow przed Nami i przed żadnym urzędem Naszym, żadnym obyczajem nie mogą ani mają być przymuszani.

7. Osobliwie też to tym przerwczonym panom radam Naszym duchownym i świeckim, ksiązętom, panom, urzędnikom ziemskim, szlachcie i wszytkiemu rycerstwu Ziemie i Księstwa Kijowskiego i poddanym ich, z łaski Naszej krolewskiej zostawujemy, iż wszelakie sprawy ich, tak u sądow Naszych grodzkich i ziemskich, jako też za appellacjami na sąd Nasz krolewski przypadające, sprawy z pany radami Naszemi koronnemi sądzić i odprawować mamy i powinni będziemy statutem litewskim przez Nas im dzierżeć poprzysiężonem, który im w cale zostawujemy. Także konstytucje, uchwały i recesy sejmowe w mocy zostawujemy. Tylko z tego statutu wszystek rozdział wojenny o obronie ziemskiej, jako przeciwny wolnościom koronnym, mocą tego terażniejszego listu i przywileju Naszego kasujemy i w niwecz obracamy wiecznemi czasy. Wszakoz dajemy im moc na sejmikach powiatowych za listy Naszemi złożonych tego statutu litewskiego artykułów poprawiać i wedle potrzeby przyczyniać albo ujmować a do Nas na sejm walny koronny przynosić; ktore, będąli słuszne, My i potomkowie Nasi, krolowie polscy, na sejmiech walnych koronnych mocą zwierzchności Naszej krolewskiej i sejmu na on czas będącego potwierdzać obiecujemy i powinni będziemy.

8. To też za prośbą wszech Kijowskiej Ziemie przerwczonych stanow zostawujemy, iż we wszelakich sprawach ich sądowych, jako pozwy, wpisywanie do ksiąg, akta i wszelakie potrzeby ich, tak u sądow Naszych grodzkich i ziemskich, jako i z kancellariej Naszej koronnej dekreta Nasze i we wszytkich potrzebach Naszych krolewskich i ziemskich koronnych do nich listy nie jakim innym jeno ruskiem pismem pisane i odprawowane być mają czasy wiecznemi. A miejskie sprawy prawa majdemburskiego albo jakiegokolwiek inego wezwania ludzi wedle

obyczaju koronnego przez urzędniki Nasze koronne i dworu Naszego, w tych sprawach i potrzebach ich do Nas i do dworu Naszego przypadające, będą polskiem pismem odprawowane. Ku temu też obiecujemy i powinni będziemy wszech przerwczonych książąt, Ziemie Kijowskiej obywatelów i potomków ich, tak rzymskiego jako i greckiego zakonu będących, w ich staradawnej czci i dostojności, jako z przodków swoich i do tego czasu byli, zachować i one wedle cnoty i godności każdego a upodobania Naszego, bez zawady artykułów w statucie koronnym o książętach opisanych, na urzędy zamków, dzierżaw i dworów Naszych przekładać i do ławice rad Naszych, jako i inne szlacheckiego narodu Ziemie Kijowskiej ludzie przypuszczają, zostawiwszy to, że jako panowie rady Nasze duchowne i świeckie, także i ci przerwczeni książęta w rzeczach sądowych i prawnych za równe z szlachtą onej Kijowskiej Ziemie w powieciech swoich na miejscach zwykłych, biorąc listy i pozwy od urzędników na to wysadzonych, pozywając i sami pozwani będąc, przed sądem Naszym grodzkim i ziemskim sprawować i sądzić się mają i będą powinni. Takimże sposobem obiecujemy i powinni będziemy dostojęństw i dygnitarstw i urzędów Ziemie Naszej Kijowskiej, duchownych i świeckich, wielkich i małych, tak rzymskiego jako i greckiego zakonu będących, nie umniejszać ani zatłumiać, i owszem w całe zachować. A gdy wakować będą, tedy takowe wszystkie dygnitarstwa i urzędy obywatelom Ziemie Kijowskiej osiadłym stanu szlacheckiego oddawać mamy i powinni będziemy. A tak za takowym złączeniem Ziemie Kijowskiej z Koroną i Królestwem Naszym Polskim, panowie rady Nasze onej Ziemie Kijowskiej, duchowni i świeccy, uczyniwszy do rady Naszej koronnej przysięgę, między radami Naszemi koronnymi, a posłowie ich ziemscy między posły ziemskimi koronnymi, na miejscach im naznaczonych zasiedli i wotowali i na potym wiecznymi czasy zasiadać są i będą powinni.

9. A na wojnie huffy swe wedle obyczaju koronnego stawić mają i na potym ci przerwczeni wszyscy panowie a obywatele Ziemie Kijowskiej na sejmikach powiatowych na miejscach zwykłych czasów, przez listy Nasze im naznaczonych a wedle zwyczaju inych ziem albo wojewodztw koronnych, którzyby się jednokolwiek na one sejmiki powiatowe zjechali, obierać mają między sobą posły na sejm walny koronny. A z tych sejmików posłowie ich, tak jako w Koronie Polskiej obyczaj jest, do Kijowa zjeżdżać się mają. A obranem i posłanem na ten sejm koronny tymże obyczajem i na strawę opatrzenie będzie dawano, jako i innym posłom ziemskim z wojewodztwa ruskiego.

10. Naostatek ustawujemy, aby od tego czasu we wszystkich odprawach pospolitych i na chorągwiach ziemskich w tejże Ziemi Kijowskiej przy swych dawnych herbiech orła, znaku koronnego herbu, używali.

11. Atym wszystkim wyżej napisanym rzeczą, artykułom, swobodami wolnościami, które się tu w tym przywileju z pozwoleniem wszech rad Naszych duchownych i świeckich i posłów ziemskich koronnych napisały, żadne wynajdowania, żadne przywileje ziemskie albo osobno czyjekolwiek, żadne statuta ani konstytucje sejmowe koronne nie będą nic mogły ani mogą szkodzić i niwczym ubliżać wiecznymi czasy. I owszem My sami one niwczym nienaruszone pod przysięgą Naszą Krolestwu Polskiemu uczynioną pilnie strzec i dzierżeć obiecujemy i powinni będziemy i potomki Nasze, krole polskie, to wszystko także niwczem nienaruszone trzymać i przestrzegać tym listem i przywilejem Naszym obiecujemy wiecznymi czasy, jako na wieczne a nigdy nieporuszone używanie tych wszech wyżej mianowanych rzeczy swobod i wolności, żeby pospolitość osobliwości, a osobliwość wszytkości i pospolitości niwczym nic i nigdy nie ujmowała, dawamy i daliśmy panom radom Naszym duchownym i świeckim onej Ziemi, to jest Kijowskiej, książętom, panom, starostom, dygnitarzom, urzędnikom ziemskim, szlachcie i wszemu Naszemu zacnemu rycerstwu, obywatelom onej Ziemi Kijowskiej, ten list Nasz i przywilej, podpisawszy go własną ręką i rozkazawszy ku niemu zawiesić pieczęć Naszą z pozwoleniem wszech panów rad Naszych, duchownych i świeckich, i posłów ziemskich koronnych, którzy na ten czas przy Nas byli, jako napierwej nawielebniejszy w Chrystusie ociec książdz Jakub Uchański, arcybiskup gnieźnieński, legatus natus et Regni primas, Filip Padniewski krakowski, Stanisław Karnkowski kujawski, Adam Konarski poznański, Piotr Miskowski płocki, Wojciech Starozrzebski chełmski biskupi, Sebastian Mielecki kastellan krakowski i brzeski starosta, Stanisław Myskowski z Mirowa krakowski i starosta krakowski i ratyński, Piotr Zborowski sandomierski, stobnicki starosta, Olbrycht Łaski sieradzki, Jan Sierakowski lanczycki i przedecki starosta, Jan z Służewa brzeski, starosta międzyrzecki i koniński, Jan z Barczyna Krotoski inowrocławski, Jan Firlej z Dambrowice lubelski, marszałek koronny, starosta rohatyński, Andrzej Dembowski bełski, starosta rubieszowski, Arnolf Uchański płocki, starosta wyszogrodzki, Mikołaj Kiszka z Ciechanowca podlaski, starosta drohicki, Fabian Czema malborski, starosta tucholski i stargarski, Achacy Czema pomorski, starosta stumski i gniewski, wojewodowie, Stanisław Sobek z Sulejowa sandomirski, podskarbi koronny, starosta tysowiecki

i małogoski, Andrzej Dembowski siradzki i starosta lanczycki, Adam Drzewicki inowrocławski i starosta gostyński i inowłodzki, Stanisław Herburt z Fulstyna lwowski, starosta samborski i drohobycki, Stanisław Słupecki lubelski, Andrzej grabia z Tenczyna bełzki, Anzelm Gostomski płocki, starosta rawski, Zygmunt Wolski czerski, starosta warszawski, Adam Kosiński podlaski, Chrzystof Myszkowski z Mirowa rawski, Jan Kostka z Stemberka gdański, podskarbi ziem pruskich, starosta pucki i czczowski, Hieronim Osoliński sandecki, Jan Tarło z Szczekarzowic radomski, starosta biecki i żydaczowski, Wojciech Przyjemski lencki, Jan Sieneński z Sienna żarnowski, Jan Chrystoforski wieluński, Jan Sieneński z Gołogor halicki, Jan Herburt z Fulstyna sanocki, Szczęsny Paryż warszawski, starosta czerski, Stanisław Kryski z Drobnina raciański, starosta dobrzyński, kastellani, Walenty Dębiński z Dęblian kanclerz, Franciszek Krasieński z Krasnego proboszcz płocki etc., podkanclerzy Korony Polskiej, Stanisław Barzy z Błozwie marszałek dworny, starosta śniatyński, Stanisław Ossowski kantor gnieźnieński, referendarz dworny, Jan Borukowski proboszcz lanczycki, kanonik krakowski i warszawski, Symon Ługowski proboszcz miechowski, Stanisław Krasieński scholastyk gnieźnieński, Jan Zaborowski proboszcz sandomierski, Andrzej Patrycy archidziekan wileński, kanonik warszawski, Hieronim Chojeński kanonik poznański, Stanisław Fogielweder scholastyk warszawski, Stanisław Zamojski starosta bełski, Mikołaj Łaski krajczy stołu Naszego, starosta malborski i krasnostawski, Maciej Zaliński podkomorzy Nasz, jasieniecki, mściborski i zyzmurski starosta, Łukasz Lencki łożniczy i starosta wołpieński, Erasmus Dembieński chorąży dworny, Jakub Piasecki koniuszy, Erasmus Kroczewski kuchmistrz, Stanisław Karwicki oboźny i latowicki starosta, Bartłomiej Zieleński podkomorzy sandomierski, Mikołaj Tarło chorąży przemyski, Jan Leśniowski podczaszy lwowski i dzierzawca doliński, Andrzej Firlej z Dambrowice, Jan Zamojski, Piotr Kloczewski, Jan Dymitr Solikowski, Stanisław Krasicki, Tomasz Drojowski, Jan Paryż, sekretarze, urzędnicy i dworzanie Naszy wiernie Nam mili. Dan przez ręce wielębnego księdza Franciszka Krasieńskiego proboszcza płockiego, ardiakona warszawskiego, podkanclerzego koronnego, na spólnym walnym sejmie koronnym lubelskim dnia szostego miesiąca czerwca roku pańskiego tysiącnego pięćsetnego sześćdziesiątego dziewiątego, krolowania Naszego czterdziestego. Sigismundus Augustus rex subscripsit.

Koncepcja przyłączenia do Korony województwa kijowskiego powstała w otoczeniu króla Zygmunta Augusta i był rozważana już pod koniec marca 1569 roku. Na początku maja zgłosili ten pomysł postowie koronni, ale przedmiotem gruntownej dyskusji w czasie sejmku stała się za sprawą Wołynian, którzy usilnie zabiegali o to, by inkorporację ich ziemi uzupełnić o inkorporację Kijowszczyzny. Zygmunt August przychylił się do tych postulatów 6 czerwca ogłaszając „restytucję Księstwa kijowskiego”. Wydano wówczas przywilej inkorporacyjny spisany w języku łańcuckim, w którym na podstawie historycznego uzasadnienia przyłączano Kijowszczyznę do Korony i uwalniano jej obywateli spod „postuszeństwa” Wielkiego Księstwa Litewskiego. Negocjacje w sprawie szczegółowego przywileju dla Wołynian (zob. nr 3) otworzyły drogę do powstania podobnego dokumentu, dotyczącego Kijowszczyzny. Zapewne jego tekst nie był przedmiotem osobnych pertraktacji. Zapadło jedynie polityczne ustalenie, że będzie on co do treści ustrojowych identyczny z wołyńskim. Tak się też stało. Przywilej został przygotowany pod koniec czerwca, ale wydano go z datą 6 czerwca, kiedy Zygmunt August ogłosił decyzję o inkorporacji województwa kijowskiego. Kijowszczyzna stała się częścią Korony Królestwa Polskiego zachowując ten sam zakres odrębności, co Wołyń i Bractwoszczyzna. Zaznaczyć trzeba, że choć w tekście przywileju mowa o przyłączeniu „ze wszystkimi i z osobna każdymi jej grodami, zamkami, miastami, miasteczki, wsiami, ziemiami, powiaty” to jednak jeszcze w czasie sejmku lubelskiego podjęto w nieustalonych okolicznościach decyzję, że należący dotąd do województwa powiat mozyrski pozostanie przy Wielkim Księstwie Litewskim.

5. AKT UNII LUBELSKIEJ O KSIĘSTWIE LITEWSKIM.

PRZYWILEJ OKOŁO UNIEJ WIELKIEGO KSIĘSTWA
LITEWSKIEGO Z KORONĄ, NA WALNYM SEJMIE
LUBELSKIM, OD PANOW RAD DUCHOWNYCH I
ŚWIECKICH I POSŁOW ZIEMSKICH
ROKU PAŃSKIEGO 1569 UCHWALONY [1 LIPCA]

W imię Pańskie amen. Ku wiecznej pamiętce sprawy niżej opisanej. My prełaci i panowie rada, tak duchowna jako świecka, książęta, stany wszystkie Wielkiego Księstwa Litewskiego, ktemu posłowie ziemscy na tym walnym a z pany radami i posły a stany wszystkiej Korony polskiej spólnem lubelskiem sejmie będące, to jest Walerjan biskup wileński przez umocowanego swego, Gierzy Pieczkowicz biskup żmojdzki, Hrehory Aleksandrowicz Codtkowicz pan wileński, hetman nawyszy Wielkiego Księstwa litewskiego, starosta grodzieński, dzierżawca mohilowski Stefan Zbaraski Koributowicz wojewoda trocki, Ostafiej Wołowicz pan trocki, podkanclerzy Wielkiego Księstwa litewskiego, starosta brzescki i kobryński, Jan Chodkiewicz hrabia na Szklowie i Myszy, starosta żmojdzki, marszałek najwyszy Wielkiego Księstwa litewskiego, administrator i hetman ziemie inflancki, starosta kowieński, dzierżawca płoteski i telszowski, Wasilej Tyszkowicz wojewoda smoleński, starosta mieński i piński przez umocowanego swego, Paweł Iwanowicz Sapieha wojewoda nowogrodzki, Girzy Wasylewicz Tyszkowicz wojewoda brzescki, starosta wołkowiski, Gabrjel Iwanowicz Hornostaj wojewoda mieński, starosta kamieniecki, Malcher Szemiott kasztelan żmojdzki, ciwun bierzański przez umocowanego swego Hrehory Tryzna kasztelan smoleński, Hrehory Wołowicz kasztelan nowogrodzki, starosta słonimski, Jan Mikołajowicz Hajko kasztelan biereściejski, koniuszy grodzieński, dzierżawca trabski, Mikołaj Talwosz kasztelan mieński, starosta dynemburski, Mikołaj Naruszewicz podskarbi ziemski Wielkiego Księstwa litewskiego, pisarz Jego Krolewski Mości,

dzierżawca markowski, miadzielski, uszpolski i pieniański, Mikołaj Chrystof Radziwiłł książę na Ołyce i Nieświżu, marszałek dworny Wielkiego Księstwa litewskiego, Jan Kiszka krajczy Wielkiego Księstwa litewskiego, Mikołaj Olechnowicz Dorohostajski stolnik Wielkiego Księstwa litewskiego, dzierżawca wileński, bojsagolski, ciwun włości żmojdzkiej, gądzińskiej, Lawryn Wojna podskarbi Wielkiego Księstwa litewskiego, pisarz Jego Krolewskiej Mości, dzierżawca kraśnicki i kwasowski. A marszałkowie Jego Krolewskiej Miłości w Wielkim Księstwie litewskim: książd Łukasz Bolesławowicz Swirski dzierżawca krewski, Mikołaj Sapieha, Jan Wołczek koniuszy wileński i podkoniuszy ziemski, dzierżawca wasiliski Kaleniecki Tyszkowicz, Jan Bolesławowicz Świrski z wileńskiego, Malcher Snowski sędzia ziemski nowogrodzki, dzierżawca kureniecki z nowogrodzkiego, Paweł Ostrowicki z oszmiańskiego powiatow posłowie, Aleksander Wahanowski, Jan Pałuski dzierżawca niemonojcki, marszałkowie. Pisarze Jego Krolewskiej Miłości: Michajło Haraburda dzierżawca świsłocki, Bazilius Drzewiński, Maciej Sawicki starosta mielnicki, wojski drohicki, Stanisław Naruszewicz ciwun wileński. A my posłowie ziem i powiatow tego sławnego państwa Wielkiego Księstwa litewskiego na tenże spolny sjem od ziem i powiatow za zupełną mocą posłani z wojewodztwa wileńskiego pospołu z wyszy mianowanem marszałkiem księdzem Janem Swirskim książd Malcher Matuszewicz Gedrojc, z wojewodztwa trockiego Andrzej Dzierzko podkomorzy, Kasper Rajecki chorąży ziemie trockiej a Michajło Wrona, z ziemie żmojdzkiej Mikołaj Stankiewicz Bielewicz podkomorzy ziemie żmojdzkiej, ciwun ojragski, Iwan Ilgowski ciwun wieswieński a ciwun tejże ziemie żmojdzkiej Jan Gradowski, z ziemie smoleńskiej Fiedor Kopeć a Jan Skirmont, z wojewodztwa nowogrodzkiego pospołu z wyżej pomienionym marszałkiem Malcherem Snowskim Andrzej Iwanowicz, sekretarz Jego Krolewskiej Mości podkomorzy nowogrodzki, z wojewodztwa witebskiego Andrzej Kisiel horodniczy witebski a Tymofiej Hurko podsądek witebski, z wojewodztwa bereściejskiego Dominik Pac podkomorzy brescki, Adam Pocij pisarz ziemi brescki, z wojewodztwa mścisławskiego Isaj Szczołkan a Hreory Makarowski, z wojewodztwa mieńskiego Wasilej Rahoza chorąży dworny Wielkiego Księstwa litewskiego a Andrzej Stankiewicz. A z powiatow ku temże wojewodztwem należących, z wojewodztwa wileńskiego z powiatu oszmiańskiego z wyżej pomienionym marszałkiem Pawłem Ostrowickim Stanisław Stanisławowicz sędzia ziemski oszmiański,

z powiatu wiłkomirskiego Mikołaj Koncza, Krzysztof Razmysowicz, z powiatu lidzkiego Szadzibor Dowgird a Szczęsny Augustynowicz Huba, a z wojewodztwa trockiego z powiatu grodzieńskiego ksiądz Iwan Masalski sędzia ziemi grodzieński a Jan Klukowski, z powiatu kowieńskiego Andrzej Ilgowski ciwun twierski a Kasper Giedroń, z wojewodztwa nowogrodzkiego z powiatu słonimskiego Michajło Sokołowski sędzia słonimski a Maciej Jacynicz, z powiatu wołkowyskiego Jeronim Puksza chorąży wołkowyski a Piotr Skrobott, z wojewodztwa witebskiego z powiatu orszańskiego Bogusz Alekiewowicz Skołko chorąży orszeński a Fiodor Woropaj, z wojewodztwa bierestejskiego z powiatu pińskiego Stanisław Szyrma wojski piński, Iwan Domanowicz podsędek piński, z powiatu mozyrskiego Fiedor Lenkowicz a Jan Kłopot, z wojewodztwa mińskiego z powiatu reczyckiego Andrzej Chalecki pisarz ziemski reczycki a Izmajło Zienkowicz. I wszystkie insza szlachta, obywatele Wielkiego Księstwa litewskiego, tak tu w Lublinie będące jako i niebędące, których jednak wszystkich chuć i wola do tych niżej opisanych rzeczy jest nam dobrze z sejmików powiatowych, które ten sejm walny lubelski uprzedziły, wiadoma, tak jakoby też tu właśnie imiona ich wszystkich włożyły i pieczęci zawiesiły. A potem też i z miasta wileńskiego stolicznego Wielkiego Księstwa litewskiego posłowie: Franc Stanisławowicz Durnik, Fiedor Jackowicz Wielkowicz Burmistrze a Hieronim Opachwski pisarz miasta wileńskiego.

1. Oznajmujemy tym to listem naszym wszem ninie i na potym będącym ludziom, do których jeno wiadomości ten list nasz przydzie, iż my, mając ustawicznie przed oczyma powinność naszą przeciw ojczyźnie swej Wielgiemu Księstwu litewskiemu, którejeśmy wszystkę pocziwość, ozdobę, pożytek pospolity, a najwięcej umocnienie od niebezpieczeństwa, tak wewnętrznego, jako zewnętrznego, opatrzyć powinni, bacząc też przytym i przed oczyma mając chwalebny a obojemu narodowi barzo należny związek i społeczność przez przodki swe nigdy z obywatelami na on czas wszystkiej Korony Polskiej na wieczne czasy za spólnem a listownem obudwu narodów zezwoleniem uczynioną i listy, pieczęciami, przysięgami, czciami obojej strony umocnią i przez niemały czas uprzejmością a statecznością obojej strony dzierzaną, lecz potem za złymi a zawisnemi czasy niajako zatrudnioną, zawždy tak my, jako przodkowie nasi, o tem myśleli i pany swe, tak sławnej pamięci Zygmunta, jako i szczęśliwie na ten czas obiema narodom, polskiemu i litewskiemu, panującego pana a pana Zygmunta Augusta, krole polskie,

przez niemały czas upominali i prośbami naszymi do tego wiedli, aby nam z powinności swy pański a królewski jako zwierzchni a jedni obudwu narodow panowie do egzekucyj a skutku tak spisow spolnych, jako i inych praw i przywilejow naszych, ktore na ten związek i na tę społeczność z pany i ziemiami Korony polski jeszcze od pradziada Jego Krolewskiej Mości, także za Aleksandra krola, my z Koroną polską mamy, z łaski a zwirzchności swy dopomoc, a to, co się z tej społeczności wykroczyło, w swą rezę wstawić raczyli, zwiwszy nas z pany radami i inemi Korony polskiej stany spolnie na jedno miejsce do wykonania tej to chwalebny a obojemu narodowi pożytecznej sprawy, jako o tej sprawie unji akta i konstytucje i deklaracje i recessy sejmow po ty czasy będących jaśnie omawiają. Jakoż jednak za łaską miłego Boga, ktory społeczność i jedność miłuje, a ktory krolestwa, państwa i rzeczypospolite po wszystkim świecie w osobnej swojej opiece mieć raczy, a za łaską tyż pana swego, szczęśliwie na ten czas nam panującego pana a pana Zygmunta Augusta, króla polskiego etc. wyżej mianowanego, tośmy nakoniec za uprzejmym staraniem swym odziedzili, iż przodkiem w Warszawie na sejmie roku tysiąc pięćset sześćdziesiąt trzeciego złożonym, a potem w Parczewie roku tysiąc pięćset sześćdziesiąt czwartego zjachawszy się z stany koronnemi, niemałyśmy wstępki do naprawienia tego to zjednoczenia i tej po części naruszonej unji uczynili, namawiając między sobą z obu stron i utwierdzając artykuły do tej unji należące. Ktore artykuły iż tam na on czas prze krotkość czasu i prze insze gwałtowniejsze potrzeby Rzeczypospolity obojogo narodu spolnymi spisy naszymi z stany koronnemi warowane być nie mogły, przeto tego wolniejszego czasu zjchawszy się na ten sjem spolny do Lublina na dzień dwudziesty trzeci miesiąca grudnia w roku przeszłym tysiąc pięćset sześćdziesiąt osmym przez Jego Krolewski Miłości za zezwoleniem oboich rad polskich i litewskich złożony i do tego czasu jednostajnie dzierzany i kontynuowany, takieśmy niżej opisane traktaty i namowy między sobą uczynili, ktoreśmy za łaską Bożą do tego końca i do tej konklusji za zgodnym i jednostajnym obojej strony zezwoleniem i spolnym spisanim, niwczym nie derogując recessowi warszawskiemu i inszym przywilejom, przwiedli. Z czego bądź Pana Boga w trojcy jedynem chwała wieczna, a krolowi Jego Mości z łaski Boży panu a panu Zygmuntowi Augustowi dzięki nieśmiertelna, zacnej tyż Koronie polskiej i Wielgiemu Księstwu litewskiemu sława i ozdoba na wiekuiste czasy.

2. Naprzód, iż aczkolwiek były stare spisy przyjaciela, sprzymierzenia, pomnożenie i lepszy sposób Rzeczypospolity, tak Korony polskiej, jako Wielkiego Księstwa litewskiego, czyniące etc., wszakoż iż się nieco w nich widzi być różnego od dobrogo i szczyrego braterstwa dufania, przeto dla mocniejszego spojenia wspólny i wzajemny miłości braterski i w wiecznej obronie obudwu państw społecznej, niewątpliwej wiary braterski czasy wiecznymi ku chwale Boży, Jego Krolewskiej Mości z wiecznym podziękowaniem godnej sławie i tychże obudwu nazacniejszych, polskiego i litewskiego, narodów i tyż ku rozszerzeniu niezmierzonej i wiecznej czci, ozdobie, okrasie, zmocnieniu uczciwości, zacności i majestatu spólnego wiecznemu rozszerzeniu one stare sprzymierzenia ponowili i umiarkowali w tym wszystkim, jako niżej opisano.

3. Iż już Krolestwo polskie i Wielgie Księstwo litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, a także nieróżna ale jedna a spólna Rzeczpospolita, która się z dwu państw i narodów w jeden lud zniosła i społa.

4. A temu obojemu narodowi żeby już wiecznymi czasy jedna głowa, jeden pan i jeden krol spólny rozkazawał, który spólnymi głosy od Polaków i od Litwy obran, a miejsce obierania w Polsce, a potem na Krolestwo Polskie pomazany i koronowany w Krakowie będzie. Ktoremu obieranie według przywileju Aleksandrowego niebytność której strony przekazać niema, abowiem powinny et ex debito rady i wszystkie stany Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa litewskiego wzywane być mają.

5. Obieranie i podnoszenie wielkiego księdza litewskiego, które przedtym osobno bywało w Litwie, aby już tak ustało, żeby i znak żaden albo podobieństwo na potym nie było, z ktoregoby się okazowało albo znaczyło podnoszenie albo inauguracja wielkiego księdza litewskiego. A iż tytuł Wielkiego Księstwa litewskiego i urzędy zostawają, tedy przy obieraniu i koronacji ma być obwołany oraz krolewem polskim i tenże wielkim księdzem litewskim, ruskiem, pruskim, mazowieckim, żmudzkiem, kijowskim, wołyńskim, podlaskim i inflanckim.

6. Succesio Jego Krolewskiej Mości naturalis et haereditaria, jeśliby Jego Krolewskiej Mości i komukolwiek z przyczyny jakiejkolwiek w Księstwie litewskim służyła, niema już wiecznymi czasy przeszkadzać tego społku i zjednoczenia obojga narodów i obierania spólnego jednego pana, ktorej Jego Krolewska Mość Koronie wiecznymi czasy odstąpił, nie wątpiąc w tym i to tyż sobie warując, żebyśmy ani samej osoby Jego Krolewskiej Mości ani potomstwa własnego, jeśliby Jego Krolewskiej Mości

ktore Pan Bog dać raczył, nie zgołocili, ale żeby poczciwie a stanowi jego przystojne od Rzeczypospolity opatrzenie miało, jeśliby na krolestwa nie było wzięte, a wszakoż nie czyniąc żadnej dismembracji koronnej, o czym w deklaracji Jego Krolewski Mości i w recesie sejmu walnego warszawskiego dostatecznie jest opisano i obwarowano.

7. A przy koronacji nowego krola mają być przez krola koronowanego poprzysiężone i zaraz konfirmowane na jednym liście i jednymi słowy na wieczne czasy prawa, przywileje i wolności poddanych wszystkich obojga narodow i państw tak złączonych.

8. Sejmy i rady ten oboj narod ma zawsze mieć spolne koronne pod krolom polskim, panem swym, i zasiadać tak panowie między pany osobami swemi, jako posłowie między posty, i radzić o spolnych potrzebach tak na sejmiech, jako i bez sejmow, w Polsce i w Litwie.

9. Tyż aby jedna strona drugiej była radą i pomocą, aby Jego Krolewska Mość prawa, przywileje, tak wszem ziemiam i narodom, tak Korony polskiej, jako i Wielgiego Księstwa litewskiego, i ziemiam do nich należącym, wszelakim pismem nadane przywileja i prawa od wszech przodkow Jego Krolewski Mości i od Jego Krolewski Mości samego z dawnych czasow i od poczęcia unji wszem wobec i każdemu z osobna jakimkolwiek sposobem nadane, i wolności, dostojeństwa, prerogatywy, urzędy wszystkie obojga narodu całe i nieporuszone zachował, wszystkie prawa, sądy, wysady, stany książęce i familje szlacheckie przerzeczonych narodow, uchwały sądowne z dawna do tego czasu zachować każdemu stanu mocnie i nieporuszenie.

10. Przysięgi rad, dygnitarzow, urzędnikow, starost narodu litewskiego i przedniejszych domow ludzi, ktorzyby je czynić mieli, przy mocy zostać mają, jakośmy tyż i sami spolnie tak przywilejami, jako spolnym spisaniem na sejmie warszawskim spolnym sobie zostawili, tym wykładem, iż na potym wszystkie takowe przysięgi krolowi koronowanemu i koronie polskiej czynione być mają. Także około przysięg trzymania spiskow pospolitych zachować się mają i statecznie sobie trzymać wedla przywileju Aleksandrowego.

11. Tyż we wszystkich przeciwnościach spolną pomocą my obojego narodu prełaci, książęta, rady, barones i wszystkie stany pomagać sobie mamy wszystkimi siłami i możliwościami, jako spolnej radzie pożytecznie i potrzebnie będzie się zdało, szczęśliwe i przeciwne rzeczy za spolne rozumiejąc i wiernie sobie pomagając. Foedera aut pacta abo zmowy i przymierza z postronnemi narody wedla spolnej zgody

warszawskiej na potym żadne czynione ani stanowione, żadni tyż posłowie w rzeczach ważnych do obcych stron posyłani być nie mają, jedno za wiadomością i radą spólną obudwu narodow, a przymierza albo stanowienia z którymkolwiek narodem przedtym uczynione, ktoreby były szkodliwe ktorej stronie, dzierzane być nie mają.

12. Moneta tak w Polsce, jako w Litwie, ma być za spólną radą uniformis et aequalis in pondere et grano et numero petiarum et inscriptione monetae, co ku skutkowi przywieść Jego Krolewska Mość jest powinien i potomkowie Jego Krolewskiej Miłości będą powinni.

13. Cła, myta wszystkie w Polsce i w Litwie, ziemskie i wodne, jakimkolwiek imieniem nazwane, tak krolewskie, jako szlacheckie, duchowne i miescekie, Jego Krolewska Mość znosić raczy, iżby już zadnego exnunc cła nie brano na potym wiecznych czasow od duchownych, od świeckich ludzi szlacheckiego stanu i od ich poddanych od rzeczy ktorychkolwiek własnej roboty i wychowania, nie zakrywając myt kupieckich ani się zmawiając z kupcy ku szkodzie a zatajeniu ceł z dawna zwykłych krolewskich tak w Polsce, jako i w Litwie.

14. Statuta i ustawy wszystkie, jakiekolwiek i z ktorejkolwiek przyczyny przeciw narodowi polskiemu w Litwie ustawione i uchwalone około nabywania i dzierżenia imienia w Litwie Polakowi, jakokolwiek go kto dostał i dostawał, chocia po żenie albo z wysługi albo zakupnym, darownym obyczajem, zamianą i którymkolwiek nabyciem wedla zwyczaju i prawa pospolitego, te wszystkie statuta aby żadnej mocy nie miały jako prawu, sprawiedliwości i tyż spolnej braterskiej miłości i unji a zjednoczeniu spólnemu przeciwne, ale aby wolno było zawždy tak Polakowi w Litwie, jako Litwinowi w Polsce, każdym słusznym obyczajem dostawać imienia i dzierżyć je wedla prawa, w którym leży ono imienia.

15. A co się tycze inszych artykułów przywileju Aleksandra krola, ktore jeszcze nie są na warszawskim sejmie deklaracją Krola Jego Mości ani spólną zgodą deklarowane, ale na ten terażniejszy spólny lubelski z warszawskiego sejmu odkładem spólnym zawisły, ty wszystkie, jako są w przywilejach i w spisaniu spólnym, a ostatecznie w Aleksandrowym przywileju i tu w Lublinie od Krola Jego Mości poprzod w tej sprawie unji danem opisane, w mocy zupełny na czasy wieczne zostawać mają, a wszakże ku objaśnieniu lepszemu to przykładając, iż przy tytule Wielgie Księstwo litewskie i dostojeństwach i urzędziech wszystkich i zacności stanow wedla opisania przywileju krola Aleksandra cale a nienaruszenie

zostać ma, gdyż to zjednoczenia i społeczności tej roztargnienia i rozdziału nie czyni.

16. Sejmow innych żadnych osobnych stanom koronnym i litewskim od tego czasu Krol Jego Mość składać nie będzie, jedno zawsze spolne sejmy temu obojemu narodowi jako ciału jednemu w Polsce składać będzie, gdzie się Jego Krolewski Mości i radam koronnym i litewskim nasłuszniej zdać będzie.

17. Dygnitarstw i urzędow, jeśli ktore wakują albo wakować w Wielgim Księstwie litewskim na potym będą, Krol Jego Mość nie ma dać niekomu, ażby pirwej Jego Krolewski Mości i potomkom Jego, krolom polskim koronowanem, i temu nierozdzielnemu ciału, Koronie Polskiej, przysięgę uczynił.

18. Opatrujemy tyż dostatecznie i warujemy stany i osoby Wielgiego Księstwa litewskiego, aby egzekucja nas samych i potomkow naszych nie tylko wedla statutu Aleksandra krola, ale ani wedla żadnych przywilejów, listow, konstytucyj, uchwał sejmowych w Koronie Polskiej uczynionych, danych, uchwalonych jakichkolwiek przeszłych około dobr stołu Jego Krolewski Mości w Wielgim Księstwie litewskim, od wszecch przodkow Jego i Krolewski Mości i Jego Krolewski Mości samego od zaczęcia unji w Wielgim Księstwie litewskim komużkolwiek rozdanych, żadnego stanu, nie doległa, ale wszystkie prawa, przywileje od wszecch przodkow Jego Krolewski Mości i Jego Krolewski Mości samego od zaczęcia unji w Wielgim Księstwie litewskim narodom litewskim, ruskiem, żmudzkiem i innym narodom i obywatelom Wielgiego Księstwa litewskiego i tyż ziemiam, powiatom, familjam i osobam do tych czasow dane, całe, zupełne i niwczym nienaruszone zostały, także wieczności, feuda albo lenna, frymarki, zamiany, dożywocia, zastawy wszelkie na sejmie i bez sejmow uczynione wedla każdego przywileju wiecznymi czasy dzierżane być mają, nie przywodząc ich w żadną wątpliwość ktorymkolwiek obyczajem albo wykładem. Także tyż nadanie na dygnitarstwa, urzędy, ktore zdawna i właśnie na nie należały, zastawy i summy wszelakie w zupełnymprawie swym zostawione być mają, nie będąc powinni żadnej części dochodow zwykłych swych, jakimkolwiek obyczajem nazwanych, gdzieindziej i na co inego nad terażniejsze dzierżenie i przywileje albo listy swe do tego czasu odzierżane okrom pożytku swego obracać. A ktoby z przodkow swych, nie mając listow, co gruntow i każdy posessji jakimkolwiek imieniem nazwanych trzymał, pożywał, takowy tę takową własność i bez listow, jako i za listy, ma wiecznie trzymać wedla statutu litewskiego

starego i nowego i zwyczajow dawnych. Jakoż panowie rady i wszystkie stany, posłowie wszystkich ziem tym terażniejszym postanowieniem zamykają sobie i potomkom swoim moc stanowienia i wznawiania jakimkolwiek kształtem także wspomniania i wszelakiego wynalazku wzniesienia egzekucji na wysługi i insze majątności przeszłe. A iż już od tego czasu rozdawanie dobr stołu w Wielgim Księstwie litewskim ustać ma, wszakoż imiona, ktorekolwiek z domow książęcych i szlacheckich i pańskich ku stołowi Jego Krolewski Mości potym przypadać będą, te takowe imiona Jego Krolewska Mość wedle woli i łaski swy krolewski rozdawać ma tak polskiego, jako i litewskiego szlacheckiego narodu ludziam, aby się tym służba ziemska wojenna nie zmniejszała. Takież w rekuperacji od nieprzyjaciela moskiewskiego zamkow, imion, possessji i dobr wszelakich będzie powinien Jego Krolewska Mość tym wracać, czyje to ojczyzny i possessje przedtym byli przed osiągnięciem od nieprzyjaciela. A jeśli by na to miejsce dano komu co, to się do stołu Krola Jego Mości wracać będzie.

19. Ktore wszystkie artykuły my prełaci i panowie rady, książęta, posłowie ziemscy i ine wszystkie stany Wielgiego Księstwa litewskiego znając być chwalebne, potrzebne i obojemu temu narodowi, tak Korony polskiej jako Wielgiemu Księstwu litewskiemu, jako już jednej spolny a nierozdzielnej Rzeczypospolity pożyteczne, a spolnego naszego z stany tej sławny Korony polski z zezwolenia w ten list na ten kształt spisane, radzi i z dobrą wolą i z dobrą bracką chucią i miłością tak prełatom, panom radam, posłom ziemskim, jako i innym wszystkim stanom i osobam koronnym tym listem naszym na wieczne czasy z strony naszy przyznawamy i one pieczęciami, przysięgami, poczciwościami swymi i potomstwa swego wszelakiego warujemy, utwierdzamy i umacniamy warunkiem, utwierdzeniem i umocnieniem takim, jakie nam nawiętsze i namocniejsze bądź z osob, bądź z miesc i urzędow naszych, tak osobliwym, jako i pospolitym obyczajem należy, ślubując i obiecując przed Panem Bogiem dobrym, uczciwym, szlacheckiem i chrześcijańskim słowem naszym, iż to wszystko, co się tu napisało, znać, trzymać i dzierżeć, wypełniać, sami i z potomi swemi na wieczne czasy będziemy bez fortelów wszelakich, nie przywodząc niczego z tych rzeczy na wieki w żadną wątpliwość ani odmianę, nie odstrzelając się tyż w niczym od tej jedności, w którąśmy się z narodem tej sławny Korony polski związali wedla opisania tego to listu naszego i artykułow w tym liście związałych i objaśnionych wiecznymi i wiekuistymi czasy,

jaki tyż nam panowie Polacy dali. Ktore spolne nasze spisy Krol Jego Mość przeznaczony jako pan nasz zwierzchni władzą swą krolewską konfirmować nam raczył. A jeśliby ktora strona przywilejow i spisow o spolności uczynionych między tymi narody tak nam, jako sobie trzymać nie chciała, albo jeden z osobna trzymać nie chciał, przeciw takiej stronie i każdemu z osobna jako przeciw nieprzyjacielowi naszemu i narodow spolnych powstać z potomki naszymi przy panie naszym, krolu polskiem, będziemy powinni. Co wszystko czynić i wypełnić, mocnie dzierżeć w skutku wszystkim zawżdy pod naszą przysięgą siebie i potomki nasze obowiązuujemy.

A te wszystkie rzeczy tu postanowione i obwarowane ani przez Jego Krolewską Mość, ani przez pany rady, ine wszystkie stany i posły ziemskie obojga narodu za spolnym zezwoleniem ani pojedynkiem od ktorej części i strony nie mają nigdy wiecznym czasy być wzruszane i odmieniane, ale wieczne, całe i mocne zachowane być mają.

A ku lepszemu świadectwu i wiecznej pamięci rzeczy wyżej opisanych my przerweczeni, wyżej opisani prełaci i panowie rada, tak duchowna, jako świecka, książęta, my posłowie ziemscy i ine stany na tym walnym a spolnym sejmie lubelskim będący zawiesiliśmy na ten list pieczęci nasze. Pisan i dan na tymże spolnym sejmie lubelskim pierwszego dnia miesiąca lipca roku Bożego tysiąc pięćset sześćdziesiąt dziewiątego.

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op.cit., s. 331-347 (akt polski), s. 348-362 (akt litewski), s. 364-373 (akt królewski) ; *Volumina legum*, t. 2, op.cit., s. 87-92 (akt polski); *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op. cit., s. 232-238 (akt polski).

Akt unii polsko-litewskiej stanowił zwieńczenie długiego i trudnego procesu negocjacyjnego, w trakcie którego strona litewska starała się początkowo ograniczyć związek z Koroną do trwałego sojuszu wojskowego a po stronie polskiej u progu pertraktacji dominowały nastroje aneksyjne. Litewska reprezentacja sejmowa przerwała rozmowy i w nocy 28 lutego opuściła Lublin. Zygmunt August zareagował na to decyzją o inkorporacji do Korony dotychczasowych ziem Wielkiego Księstwa – najpierw Podlasia i Wołyńia, a potem Kijowszczyzny. Stanowczość króla skłoniła Litwinów do powrotu na sejm

6. PORZĄDEK RADY KORONNEJ

na początku czerwca i podjęcia przerwanych pertraktacji ze słabszej pozycji niż w styczniu. Strona polska skłaniała się coraz bardziej ku kompromisowym rozwiązaniom proponowanym przez króla i jego otoczenie. W efekcie zawarto porozumienie, które nie likwidowało dotychczas istniejących państwowości polskiej i litewskiej, ale powoływało nową – Rzeczpospolitą Obojga Narodów. W obu państwach utrzymano osobny skarb, wojsko, urzędy, język urzędowy, system prawa sądowego. Wspólny miał być król i sejm, moneta, polityka zagraniczna.

Publikowany dokument jest jednym z trzech sporządzonych aktów unii Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego – tzw. litewskim, wystawionym przez «panów radę» i postów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Identyczne co do ustaleń ustrojowych a różniące się jedynie formułami wstępnymi były akt unii wystawiony przez Senat i Izbę Poselską Korony Polskiej oraz królewski akt zatwierdzający unię.

**6. PORZĄDEK RADY KORONNEJ,
POLSKIEJ I LITEWSKIEJ, JAKO JUŻ JEDNEJ
RZECZYPOSPOLITEJ, POSTANOWIONY
PRZEZ KROLA JEGO MIŁOŚĆ I RADĘ
KORONNĄ W LUBLINIE NA SEJMIE
WALNYM SPOLNYM, ROKU PAŃSKIEGO
1569 [PO 4 LIPCA]**

arcybiskupi:	gnieźnieński lwowski	
Biskupi:	krakowski	}
	kujawski	
	wileński	}
	poznański	
	płocki	}
	alsperski	
	łucki	
	przemyski	
	żmudzki	
	chełmiński	
	chełmski	
	kijowski	
	kamieniecki	}
Kasztelan:	krakowski	
Wojewodowie koronni:	krakowski	}
	poznański	
	wileński	
	sandomirski	
	kasztelan wileński	
	wojewoda kaliski	
	trocki	
	siracki	
	kasztelan trocki	
	wojewoda łęczycki	
	starosta żmudzki	

6. PORZĄDEK RADY KORONNEJ

wojewoda brzeski
kijowski
inowłodzławski
ruski
wołyński
podolski
smoleński
lubelski
połocki
bełski
nowogrodzki
płocki
witepski
mazowiecki
podlaski
rawski
brześcieński
chełmiński
mścislawski
malborski
braclawski
pomorski
miński

Kasztelani więksi: poznański
sandomirski
kaliski
wojnicki
gnieźnieński
siradzki
łeczycki
żmodzki
brzeski
kijowski
inowłocławski
lwowski
wołyński
kamieniecki
smoleński
lubelski
połocki
bełski

nowogrodzki
płocki
witepski
czerski
podlaski
rawski
brześcieński
chełmiński
elbieński
braclawski
gdański
miński

Kasztelani mniejsi: sandecki
międzyrzecki
wiślicki
biecki
rogoziński
radomski
zawichojski
łęcki
szremski
żarnowski
małogoski
wieluński
przemyślski
halicki
sanocki
chełmski
dobrzyński
połaniecki
przemęcki
krzywieński
czechowski
nakielski
rospierski
biechowski
bydgoski
brzeziński
kruszwicki
oświęcimski
kamieński

6. PORZĄDEK RADY KORONNEJ

spicimierski
inowłodzki
kowalski
santocki
sochaczowski
warszawski
gostyński
wiski
racięski
sierpski
wyszogrodzki
rypieński
zakroczymski
ciechanowski
liwski
słoński
lubaczowski
konarski sieradzki
konarski łączycycki
konarski kijowski

marszałek koronny
marszałek litewski
kanclerz koronny
kanclerz litewski
podkanclerzy koronny
podkanclerzy litewski
podskarbi koronny
podskarbi litewski
marszałek dworny koronny
marszałek dworny litewski
Referendarze też przy krolu mają moc zdanie swe w radzie
powiedzieć.

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op.cit., s. 3373-375; *Volumina legum*, t. 2, op.cit., s. 93; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op.cit., s. 239-241.

Akt unii powołał do życia wspólny sejm polsko-litewski, a zatem także wspólną izbę wyższą tego parlamentu – senat. W efekcie konieczne było ustalenie swoistej hierarchii miejsc – kolejności zasiadania w senacie. Im wyższe miejsce w hierarchii, tym bliżej króla stało w czasie sejmu krzesło danego senatora. Zgodnie z obyczajem koronnym najwyższe miejsca zajmowali senatorowie duchowni – arcybiskupi i biskupi – następnie wojewodowie, kasztelanowie, kasztelanowie „mniejsi” zwani też „drążkowymi” i wreszcie ministrowie, czyli marszałkowie, kanclerze i podskarbiowie. Urzędy litewskie zostały wkomponowane w tradycyjną, ustaloną od ponad stulecia hierarchię urzędów polskich na poczesnych miejscach. Kasztelanom wileńskim i trockim oraz starostom żmudzkiemu przyznano miejsce między wojewodami.

7. ZYGMUNT KRÓL POLSKI USTANAWIA PORZĄDEK, WEDLE KTÓREGO MARSZAŁKOWIE KORONNI I LITEWSCY ZACHOWYWAĆ SIĘ MAJĄ [19 LIPCA 1569 R.]

Zygmunt August etc. Oznajmujemy wszem wobec i każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy, iż na tym sejmie lubelskim spólnym domawiali się tego panowie marszałkowie litewscy, aby im było ukazano, kędyby i jako urzędów swych używać mieli, gdyż im zwłaszcza sejmy odjęto, a tu je przyniesiono do Polski, a k'temu iż się już te obadwa narody zniosły do jednej rady i do jedne Rzeczypospolitej. Tedy My za radą i zdaniem stanów wszystkich, tak polskich jako litewskich, na tym sejmie zebranych, tak postanawiamy.

1. Przodkiem, aby ex nunc były ista officia copulata, co się władzej i używania urzędów tych dotycze, gdyż już panowie marszałkowie litewscy mają być za ludzie i urzędniki koronne rozumiani. A tak pan marszałek koronny ma rozdawać wota w radzie panom i radam koronnym, a pan marszałek litewski ma też rozdawać wota panom i radam litewskim, wszakże ma być między pany marszałki consiliorum communicatio, tak żeby znaszali między sobą wszystko to, co się porządku i rozsądku tych spraw dotycze.

2. Laski panowie marszałkowie wszyscy przed Nami, tak w Polsce jako i w Litwie, podnosić mają.

3. Rząd czynić ma w Polsce na sejmie pan marszałek koronny i ma mieć sługi dla imowania złoczyńców, przy których aby też miał pan marszałek litewski swego sługę jednego albo dwu, a to dla tego, żeby się ludziom narodu litewskiego żadne ubliżenie i bezprawie nie działo. A gdzieby słudzy pana marszałka koronnego litewskiego narodu człowieka na złoczeństwie pojмали, ma go pan marszałek koronny bez omięszkania żadnego odesłać do więzienia pana marszałka litewskiego, gdyż każdy z nich swego narodu ludzie sędzić i rozprawować w dworskich sprawach

będzie. A gdzieby się kto trefił być pojmany in recenti crimine, któryby miał imienie tak w Litwie jako w Polsce, tedy takiego aby spólnie panowie marszałkowie na zamku albo w dworze Naszym sądzili. Także gdyby sprawa była między Polakiem a Litwinem, żeby w tej spólnie rozsądek czynili, a gdyby się nie zgodzili na jedno, tedy do Nas albo do panow rad odnieść to mają.

4. Na sejmie, gdy się panowie radni zjadą, ustawy i szacunek rzeczam panowie marszałkowie za radą i wolą panow rad stanowić będą.

5. Posły cudzoziemskie spólnie panowie marszałkowie przymować mają.

6. Dekreta około poczciwości każdy marszałek narodu swego ludziom ferować ma.

7. Występować ludziom z rady i z innych miejsc przy Nas, gdzie tego potrzeba będzie, wszyscy panowie marszałkowie rozkazować mają za rozkazaniem Naszym.

8. Tam, gdzie sjem będzie z rozkazania Naszego, panu marszałkowi litewskiemu pewna część miasta ma być wydzielona, z której on pany i posły litewskie gospodami opatrować ma; wszakoż gdzie sejmy będą miały bywać, jeszcze się będzie miało o tym mówić na bliższym walnym sejmie.

9. Tymże sposobem wyżej opisanym mają się też panowie marszałkowie dworscy zachować.

10. A gdzieby sjem walny w Litwie uchwalon był, na nim pan marszałek litewski też prerogatywę ma mieć we wszem, jako pan marszałek koronny w Polsce.

11. A to wszystko, co około tych urzędow wyżej jest opisano, do przyszłego sejmu odkładamy, na którym około tych spraw urzędow tym należących za tym zdaniem i przypuszczeniem ich mości panow rad wspołek z pany marszałki na postawienie Nasze postanowiemy.

A dla lepszej wiary ten list rękąśmy swą własną podpisali i pieczęć przycisnąć rozkazali. Dan w Lublinie na sejmie walnym koronnym XIX dnia miesiąca lipca roku pańskiego MDLXIX, krolowania Naszego XL. Sigismudus Augustus rex subscripsit.

7. ZYGMUNT KRÓL POLSKI USTANAWIA PORZĄDEK

W związku ze szczególną rolą marszałków wielkich w polskim systemie ustrojowym, po unii koniecznością stało się osobne uregulowanie kwestii kompetencyjnych między marszałkami koronnym i litewskim. Ponieważ marszałek odpowiadał za porządek publiczny w miejscu przebywania króla, a zatem także w czasie sejmu, precedencję uzależniono od miejsca pobytu monarchy lub odbywania się sejmu. Zagwarantowano też obu marszałkom jurysdykcję nad obywatelami swojego państwa. Decyzje Zygmunta Augusta z 1569 roku nie rozstrzygały wszystkich kwestii i sprawa była w kolejnych latach przedmiotem deliberacji i sporów.

8. INCORPORATIO DUCATUS CURLANDIAE ET SEMIGALLIAE [3 SIERPNIA 1569 R.]

Incorporationem Ducatus Curlandiae et Semigalliae cum Regno Poloniae Lublini Anno 1569 factam.

Sigismundus Augustus, Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae. Significamus praesentibus literis Nostris, quorum interest universis et singulis, quod cum illustris Dominus Gothardus in Livoniae, Curlandiae et Semigalliae Dux, generosos Fridericum a Kanitz et Michaellem a Brunow consiliarios et senatores suos ad Nos Regnique Nostri ordines cum certis mandatis ablegavisset, atque hi ipsi literis fidei suae plenipotentiae praedicti Domini Ducis demonstratis, id sibi ab Illustritate sua injunctum esse docerent, quo nomine Illustritatis suae a Nobis Regnique ordinibus postularent ac enixe peterent, ut quoniam negotium unionis Regni Nostri cum Magno Ducatu Lithvaniae ad salutem, finem, exitumque optatum jam pridem Deo immortalis adjuvante, perduxissemus, tempus adesset, quo Livoniae quoque a barbaro et truculento hoste maiorem in modum populatae et affictae per Nos aliquando consuli possit, subiectionem illustris domini Ducis et subditorum de communi sententia atque assensu omnium ordinum Regni cum Ducatu Lithvaniae uniti acceptaremus. Nos etsi memoria tenebamus superioribus annis, quo tempore ab ordinibus Livoniae crebris literis atque nuntiis ad eam ipsam subiectionem acceptandam sollicitaremur, fortem illius provinciae atque calamitatem miseratos, hanc ipsam ex persona Nostra in fidem atque protectionem Nostram suscepisse, tamen et illud meminimus etiam, cum praedicta subjectio praesentiam senatus polonici ad pleniorum deliberationem requireret, reiecisset, Nos huius ipsius rei tractationem in tempus aliud ad eam rem conficiendam commodius, quod cum se nobis obtulisset, faciendum esse existimavimus, flagitantibus, praesertim Illustris

domini Ducis plenipotentibus, et unione Regni cum Magno Ducatu Lithvaniae absoluta et perfecta, et eius Illustritatis subiectionem per supradictos plenipotentes Illustritatis ejus nobis delatam de consensu omnium ordinum et voluntate Regni cum Magno Ducatu Lithvaniae. Ita ut ante dictum est uniti, in praesentibus Regni comitiis acceptaremus, ipsumque illustrem Principem in fidem et clientelam Nostram Regnique Nostri cum omni Ducatu et ditionibus Illustritatis suae publico Regni cum Magni Ducatu Lithvaniae uniti nomine recipimus, nimirum ut ab eo tempore in posterum Illustritas sua eiusque haeredes cum Ducatu Curlandico et Semigallico Regno Nostro cum Magno Ducatu Lithvaniae unito tanquam uni et individuo corpori perpetuis temporibus subiiciatur et incorporetur, ac in clientela et defensione Nostra et Regni cum Magni Ducatu Lithvaniae uniti permaneat. Speramus autem Illustritatem suam et eius Illustritatis posteros in ea fide, voluntate, subiectione, quam Nobis Regnoque cum Magno Ducatu Lithvaniae unito per supradictos plenipotentes detulerunt, constanter permansuros et firmiter pene veraturos. Quibus Nos vicissim defensionem Nostram Regnique Nostri ac conservationem omnium privilegiorum, libertatum, immunitatum a Nobis iisdem concessorum, libertatibus tamen Regni non adversantium, pollicemur atque promittimus, quae privilegia, immunitates, libertates, tum renovaturi et confirmaturi et in plenioram formam redacturi sumus, cum Illustritas sua Nobis Regnoque Nostro debitum homagium praestiterit. In cuius rei fidem et testimonium manu Nostra praesentes subscripsimus, et sigillum Nostrum appendi iussimus. Datum Lublini in conventu generali Regni diae 3 mensis Augusti anno Domini MDLXIX, Regni vero Nostri quadragesimo.

Wyd.: *Volumina legum*, t. 2, op.cit.; s. 106-107; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op. cit., s. 244-245.

W drugiej połowie XVI wieku toczyła się rozgrywka o przyszłość terytoriów dawnego państwa kawalerów mieczowych (później wyodrębnionej gałęzi zakonu krzyżackiego) leżącego na terenie dzisiejszych Estonii i Łotwy. O wpływy na tych ziemiach rywalizowały Szwecja, Dania, Moskwa i państwo polsko-litewskie. Gorącym zwolennikiem przyłączenia tego terytorium

zwanego w Polsce Inflantami był król Zygmunt August. Już w 1561 roku doszedł on do porozumienia z przedstawicielami władz zakonnych i szlachty inflanckiej w kwestii przyjęcia przez nich zwierzchności króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego. Południowa część krajów zakonnych stała się wówczas lennem króla, pod władzą ostatniego wielkiego mistrza zakonu inflanckiego Gotharda Kettlera, który przyjął wyznanie luterzańskie i został świeckim księciem Kurlandii i Semigalii. W czasie sejmu lubelskiego doszło do przyjęcia regulacji, która czyniła z Kurlandii lenno nowo powstałej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ustanowiono wówczas trwałą więź państwową między Kurlandią a państwem polsko-litewskim.

9. POTWIERDZENIE UNII MIĘDZY NARODY POLSKIMI I LITEWSKIMI NA SEJMIE WALNYM LUBELSKIM ROKU 1569 SKOŃCZONEJ [11 SIERPNIĄ]

Zygmunt August z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki etc. pan i dziedzic. Wszem wobec i każdemu z osobna oznaczamy i wiadomo czynimy, iż czyniąc dosyć prośbam i żądliwościam wszech stanow koronnych, jako i samej potrzebie Rzeczypospolitej, także powinności a urzędowi Naszemu Krolewskiemu, abyśmy unią Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską, przez pradziada Naszego i wszystkie ine stany tych państw uczynioną i potym przez ine przodki Nasze, także i ich samych utwierdzoną i umocnioną, ku takiemu końcowi i skutkowi przywiedli, jakoby nigdy niczym ani się naruszać, ani nigdy rozrywać nie mogła, dla czego wedle konstytucyj Naszych ten sejm walny spolny w roku przeszłym złożyliśmy i nie od czego innego zaczynali, iedno od tej samej potrzeby a sprawy uniej, do czego się stany wszystkie, tak koronne, jako i Wielkiego Księstwa Litewskiego stawiły, a tę sprawę wszystkę między sobą, także i My między nimi, co iedno należało urzędowi a zwierzchności Naszej Krolewskiej, wedle przywilejow, listow i spisow tak przodkow Naszych, iako i ich samych, tudzież i od Nas o tym poprzod wydanych i będących, a tak, jako potrzeba ukazowała, postanowili i skończyli i przysięgami spolnemi każdy tak z panow rad, iako i z stanow inych, tak sami z osob swoich, iako i za te, od ktorych tu z mocą zupełną przysłani byli, i za potomstwo swoje i ich przy wielkim zbierze ludzi stanow wszelakich i narodow różnych to umocnili i utwierdzili. A tak My tą uchwałą a mocą sejmu tego niniejszego nad listy konfirmacyj Naszych o tym wydane tę wszystkę rzecz a sprawę uniej umacniamy, utwierdzamy czasy wiecznemi. O czym wszystkim listy i przywileje tak od Nas popierwej i potym tu wydane, także między iemi samemi spisane, uczynione i poprzysiężone, szerzej obmawiają.

Ktore My tu pro insertis habere volumus i ktoreśmy z tej przyczyny do akt kancelariej każdej właśnie i dostatecznie wpisać uchwałą niniejszą kazali i każdemu do wojewodztwa iego kanclerze Nasi autentice pod pieczęcią Naszą ekstrakty wydawać są powinni, ustawując i znajdując iż im takowa wiara ma być dana, iako właśnie gdzieby oryginały same okazane były.

1. A pierwej, niżli to skończenie a zawarcie sprawy uniej wyżej wymienione stało się, z przyczyn słusznych i ważnych a za upomnieniem pilnym wszech stanów koronnych, pomniąc na poprzysięgłą powinność Naszą, Ziemi Wołyńskie, Kijowskie i Podlaskie ze wszemi ich przyległościami i własnościami zupełnie ku Koronie Polskiej, właśnie i zdawna jeszcze przed zaczęciem tej uniej należące, jako ku własnemu ciału właściwe jego członki przywrociliśmy, tak, iż wszyscy obywatele tych ziem wedle swego każdy zawołania i stanu, wolności, swobod, własności narodu polskiego są i mają być ucześniki i onych używać, iako ini wszyscy obywatele koronni, i pod regimenty koronnemi być, iako iuż i są, i tak od urzędów polskich, od praw, w potrzebach i w sprawach swych wedle potrzeby i prawa opisanego używać mają i używają. O czym w przywileju koronnym vigore restitutionis danym szerzej opisano jest. Co wszystko nigdy nieodmiennie a nieporuszenie tak trwać i być czasy wiecznemi tą uchwałą sejmową znajdujemy.

2. Miejsce sejmom koronnym w Polsce, iako je składać mamy, tak iuż Warszawę na to naznaczamy. Wszakże gdzieby casus jaki przypadł znaczny, żeby tam złożon i trzyman być nie mógł, wolno Nam będzie za dołożeniem i radą panów rad obojga narodu tam je złożyć, gdzieby commodius być mogło w Polsce.

3. A sejmiki powiatowe wedle obyczaju tak w Polsce, jako i w Litwie składane i trzymane być mają. Ktorych oznaczenie kancelarie Nasze w odsyłaniu listów i starostowie w rozsyłaniu ich tak się zachować mają, iakoby publikacja ich dwie albo trzy niedziele przed nimi do wiadomości ludzkiej przyszła.

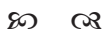
4. Miejsca panom radom litewskim, tak duchownym iako i świeckim, między pany radami koronnemi, iako iuż iednemu a spólnemu senatowi, daliśmy i nazaczyli, także posłom ziemskim wojewodztw litewskich między wojewodztwa koronne, ktore tak już zawsze zostawać mają, iako to iest listem Naszym osobnym opisano.

5. Który artykuł około warunku egzekucyj Wielkiego Księstwa Litewskiego (iako jest opatrzony w spólnym spisku i przywileju około

uniej między narody polskimi i litewskimi przez Nas utwierdzonym), jak i insze w przywileju spólnie opisane nieporuszenie wiecznie mają być dzierzane.

Przeto na lepsze świadectwo temu wszemu pieczęć Naszę przycisnąćmy kazali. Dan w Lublinie na sejmie walnym dnia jedenastego miesiąca Augusta roku Pańskiego tysięcznego pięćsetnego sześćdziesiątego dziewiątego, panowania Naszego czterdziestego.

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op. cit., s. 380-381; *Volumina legum*, t. 2, op. cit.; s. 92-93; *Volumina constitutionum*, T. II 1550-1609, op. cit., s. 243-244.

Po zawarciu unii polsko-litewskiej nie ustały naciski strony litewskiej na odwołanie aktów inkorporacyjnych dotyczących Wołynia i Kijowszczyzny, które w Wilnie uznawano za niepotrzebne w sytuacji, gdy została zawarta unia realna. Zygmunt August uznał w związku z tym za konieczne jednoznaczne potwierdzenie, że zawarcie unii polsko-litewskiej nie ma żadnego wpływu na wcześniej dokonane akty inkorporacyjne oraz, że Wołyń i Kijowszczyzna a także Podlasie stanowią część Korony Królestwa Polskiego. Akt potwierdzenia unii temu właśnie miał służyć. Przy tej okazji monarcha uregulował też kilka innych kwestii nie wspomnianych w poprzednich dokumentach unijnych, takich jak np. wskazanie w Warszawie miejsca wspólnych sejmów.

10. KONSTYTUCYJE SEJMU KORONNEGO LUBELSKIEGO OBOJGA NARODU UNIOWANEGO, POLSKIEGO I LITEWSKIEGO, ROKU 1569 [11 SIERPNIA]

Zygmunt August, z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie etc. pan i dziedzic.

1. Wszem wobec i każdemu z osobna oznaczamy i wiadomo czynimy, iż czyniąc dosyć prośbom i żądliwościom wszech stanow koronnych, iako i samej potrzebie Rzeczypospolitej, także powinności a urzędowi Naszemu Krolewskiemu, abyśmy unią Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską, przez pradziada Naszego i wszystkie inne stany tych państw uczynioną i potym przez inne przodki Nasze, także i ich samych utwierdzoną i umocnioną, ku takiemu końcowi i skutkowi przywiedli iakoby nigdy niczym ani się naruszać, ani nigdy rozrywać nie mogła. Dla czego wedle konstytucyi Naszych ten sejm walny spolny w roku przeszłym złożyliśmy, i nie od czego innego zaczynali, iedno od tej samej potrzeby a sprawy unii. Do czego się stany wszystkie, tak koronne, iako i Wielkiego Księstwa Litewskiego stawily, a tę sprawę wszytkę między sobą, także i My między nimi, co iedno należało urzędowi a zwierzchności Naszej Krolewskiej, wedle przywilejow, listow i spisow, tak przodkow Naszych, iako i samych tudzież i od Nas o tym poprzod wydanych i będących, a tak iako potrzeba ukazowała postanowili i skończyli i przysięgami spolnemi każdy tak z panow rad, iako i z stanow innych, tak sami z osob swoich, iako i za te, od ktorych tu z mocą zupełną przysłani byli i za potomstwo swoje i ich, przy wielkim zbiorze ludzi stanow wszelakich i narodow rożnych to umocnili i utwierdzili. A tak My tą uchwałą a mocą sejmu tego niniejszego nad listy konfirmacyi Naszych o tym wydane, tę wszytkę rzecz a sprawę unii umacniamy, utwierdzamy czasy wiecznemi. O czym wszytkim listy i przywileje, tak od Nas popierwej i potym tu wydane, także między nimi samemi spisane, uczynione i poprzysiężone,

szerzej omawiają, które My tu pro insertis habere volumus i któreśmy z tej przyczyny do akt kancelaryi każdej, właśnie i dostatecznie wpisać uchwałą niniejszą kazali i każdemu do wojewodztwa jego kanclerze Nasi autentice, pod pieczęcią Naszą, ekstrakty wydawać są powinni, ustawując i znajdując, iż im takowa wiara ma być dana, iako właśnie gdzieby oryginały same okazane były.

2. A pierwiej niżli to skończenie a zawarcie sprawy unii wyższej omienione stało się z przyczyn słusznych i ważnych, a za upomnieniem pilnym wszech stanów koronnych, pomniąc na poprzysięgłą powinność Naszą, Ziemie Wołyńskie, Kijowskie i Podlaskie ze wszemi ich przyległościami i własnościami, zupełnie ku Koronie Polskiej właśnie i zdawna jeszcze przed zaczęciem tej uniej należące jako ku własnemu ciału właściwe jego członki przywrociliśmy, tak iż wszyscy obywatele tych ziem, wedle swego każdego zawołania i stanu, wolności, swobod, własności narodu polskiego są i być mają uczestniki i onych używać iako inni wszyscy obywatele koronni i pod regimenty koronnemi być, iakoż już są. I tak od urzędów polskich, od praw, w potrzebach i w sprawach swych, wedle potrzeby i prawa opisanego używać mają i używają, o czym w przywileju koronnym vigore restitutionis danym szerzej opisano jest. Co wszystko nigdy nieodmiennie a nieporuszenie tak trwać i być czasy wiecznemi tą uchwałą sejmową znajdujemy.

3. Miejsce sejmom walnym koronnym w Polsce, iako je składać mamy, tak iuż Warszawę na to naznaczamy. Wszakże gdzieby casus iaki przypadł znaczny, żeby tam złożon i trzyman być nie mógł, wolno Nam będzie, za dołożeniem i radą panów rad obojga narodu tam go złożyć, gdzieby commodius być mogło w Polsce. A sejmiki powiatowe wedle obyczaju tak w Polsce, iako i w Litwie składane i trzymane być mają. Ktorych oznaczenie kancelaryje Nasze w odsyłaniu listów i starostowie w rozsyłaniu ich, tak się zachować mają iakoby publikacja ich, dwie albo trzy niedziele przed nimi, do wiadomości ludzkiej przysła.

4. Miejsca panom radom litewskim, tak duchownym, iako i świeckim, między pany radami koronnemi, iako iuż jednemu a spólnemu senatowi daliśmy i nazaczyli. Także i posłom ziemskim wojewodztw litewskich między wojewodztwa koronne, które tak iuż zawsze zostawać mają iako na to iest listem Naszym osobnym opisano.

5. Ziemia Inflantcka, na której też nie mniej Koronie Polskiej iako i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu należy i przez którą się wiele utrat podjęło, przeto wedle konkluzji a konstytucji sejmku parczowskiego,

przy tych państwach iako iuż przy iednej Rzeczypospolitej onę zupełnie zachowujemy, także i obroną spólną iako i inne państwa Nasze opatrowana być ma. Już rady inflantckie i od innych stanow posłowie, ktorzy tu przysłani są stamtąd, Nam Krolowi Polskiemu i Koronie przysięgę uczynili. A dalszą sprawę i to co by do tego należało, na przysły sejm koronny odkładamy, na ktory od wszech stanow tam stąd tu posłowie z zupełną mocą przysłani być mają.

6. Znając My tę być powinność Naszę, abyśmy to wszystko w czymkolwiek exekucyi nie dosyć się stało, abo coby na ten sejm z przeszłego piotrковского konstytucyjami ku wykonaniu zawisło, na terażniejszym sejmie ku skutkowi przywiedli. A iż między inszemi około rządu koronnego artykułmi warunek i szafunek czwartej części którąśmy z dochodow stołu Naszego dla dobrego i obrony Rzeczypospolitej dobrowolnie postąpili, miał być opatrzon. Przeto niwczym nie derogując urzędowi, dobrze przez przodki Nasze uprzywilejowanemu i przez Nas samego konstytucyjami obwarowanemu podskarbstwa koronnego, i owszem we wszem przełożenstwie i prerogatywach ten urząd koronny wcale zostawując, i dla tegoż też nic nie ujmując władzy i przełożenstwa wielmożnemu Stanisławowi Sobkowi z Sulejowa, kasztelanowi sandomirskiemu a na ten czas podskarbiemu koronnemu, ktorego cnoty, wiary, życzliwości przeciw Nam i Rzeczypospolitej, także też iako w inszych wielkich sprawach, tak też i na tym urzędzie koronnym dostatecznej dzielności dobrześmy doznali, za radą i zezwoleniem panow rad i posłow ziemskich koronnych, dla postanowienia i opatrzenia skarbu pospolitego Rzeczypospolitej, ktory się za czasem założyć będzie mógł, na co i ta czwarta część przez Nas iest oddana, ten porządek i opatrzenie obyczajem niżej opisanym stawimy.

7. A naprzod warując to, aby wszystkie prowenta stołu Naszego Krolewskiego, na wszelakim miejscu będące państw Korony Polskiej, ktorych ta czwarta część iest oddzielona do skarbu Naszego, do rąk iego były oddawane, ktoremi on szafować będzie według rozkazania Naszego.

8. Deputujemy do pana podskarbiego koronnego cztery osoby deputatow, dwu z rady a dwu z rycerstwa, ad hunc solum actum: to jest urodzonego Jana Tarła z Szczekarzowic, kasztelana radomskiego, starostę pilźnieńskiego, Wojciecha Przyjemskiego, kasztelana lędzkiego, Stanisława Dębińskiego, starostę chęcińskiego, Dobrogosta Potworowskiego, sędziego ziemskiego kaliskiego. Nie żebyśmy takie ktorzyby w urzędzie jego przeszkadzać mieli, abo socios muneris cum

aequali potestate przysadzać, tylko ku odbieraniu, chowaniu i szafowaniu czwartej części, a to dla tego śmierci podskarbiego koronnego. Ktorzy to deputaci czcić i ważyć pana podskarbiego, iako radę i urzędnika koronnego będą powinni, a opisaną powinność mają czynić z wolą Naszą Krolewską i za radą panow rad i z wiadomością pana podskarbiego koronnego, iako na sejmiech stanowić się będzie. A dalej w urząd iego w niczym się wtrącać nie mają, tak iż inne wszystkie sprawy urzędowi podskarbstwa koronnego należące, wedle przywileju i statutu we wszem cale i skutecznie zachowane być mają.

9. Oddawać tę czwartą część ma każdy *possessor honorum Nostrorum Regalium*, pod utraceniem dzierżawy, wedle konstytucyi powinien będzie.

10. Celnicy, mytnicy, żupnicy mają być ludzie osiedli, chrześcijańskiej wiary, majątni, i każdy z nich czwartą część oddawać z dochodow tych im zleconych pod winą utracenia urzędu będzie powinien. A jednak *de suis haereditariis bonis*, po zapozwaniu, oddać tę czwartą część nie oddaną, także też wszelakich innych kruszcow, żupnicy gdy do pożytku a skutku swego przyjdą, powinni będą dawać czwartą część.

11. Po każdego starosty, dzierżawce, celnika, mytnika, żupnika śmierci, pan podskarbi koronny za rozkazaniem Naszym posłać ma dla uczynienia inwentarza i dla opatrzenia prowentow, aż My wakancyją tę komu oddamy, i pilnować tego, aby czwarta część nie zginęła Rzeczypospolitej, *alioquin de suo* nagrodzić będzie powinien pan podskarbi, *et sub privatione officii*.

12. *Annaty*, ktore sejmową konstytucyją są pozwolone na obronę potoczną, tamże mają być oddawane do *possessora*, od konstytucyi dwuletniej piotrkowskiej pod winą *duplicis annatae*.

13. Miejsce ku oddawaniu i chowaniu tych prowentow postanawiamy zamek rawski.

14. Czas ku znoszeniu tej czwartej części i innych prowentow [Zielone] Świątki.

15. Odbierać to wszystko pan podskarbi koronny z deputaty ma, tak iako się iuż po te dwa sejmy zaczęło.

16. Kwitować każdego pod swą pieczęć skarbną pan podskarbi ma, z podpisem deputatow, a nie inaczej.

17. Na miejsce i czas opisany pan podskarbi koronny i deputaci zjachać się mają, *sub poena similis salarii*, i mieszkać tam trzy niedziele spełna, dla odbierania tych prowentow.

18. Regestra tego wszystkiego mają mieć przy sobie, każdy z nich osobne, podpisane wspólnie za pieczęciami wspólnymi.

19. Księgi mają być jedne, w które kwity wszystkie wpisowane mają być i tam zostawać przy prowencjach oddanych, a drugie na sejm przynoszone być mają.

20. Jeśli komu sługa posłany z temi pieniędzmi czwartej części albo umarł w drodze albo się jakiś casus trafił, tedy ten, czyje pieniądze były, ma oświadczenie przygody onej swojej w grodzie bliższym uczynić i zapisać. A z tym postępkem utracić dzierżawy swej nie będzie, ale zapłacić ma na bliższe zjechanie pana podskarbiego koronnego i deputatów.

21. Oświadczenie ono z sobą mając, i przysięgą próbować tam przed panem podskarbiem i deputatami ma.

22. Szafować temi prowentami tego skarbu pospolitego pan podskarbi koronny ma z deputatami na służebne tylko potocznej obrony, z wiadomością Naszą i rad koronnych, wedle konstytucji.

23. A naprzód po odbieraniu tych prowentów, pan podskarbi z deputatami pieniędzy odliczyć ma na półroka całe żołnierzom. Które gdy deputat odniesie do Lwowa, ma oddać z nich pisarzowi polnemu połowicę na jedną ćwierć lata, za wiadomością hetmańską, a drugą połowicę ma oddać i schować na ratuszu pod pieczęcią pisarza polnego i starosty albo podstarościego i burmistrza lwowskiego i miejską. Których pisarz nie ma ruszać, aż na płacenie żołnierzom, gdy przyjdzie druga ćwierć lata, także ma być na drugie półroka.

24. A jeśli gdzie indziej niżli na Podolu wojsko było za potrzebą obrony, albo żeby też inni ludzie służebni przyjęci byli, tedy tam gdzieby blisko wojska napewniejszemu miejscu było, te pieniądze odnoszone i chowane być mają na to miejsce, obyczajem wyżej mianowanym. Ostatek pieniędzy schować wiernie na miejscu obmienionym, pod kluczami wspólnymi i pieczęciami mają, tak pan podskarbi iako i deputaci.

25. Na drugie pół roku (gdyż służba ma być od roku do roku) mają się zjechać na toż miejsce pan podskarbi i deputaci, na nowe lato, znowu pieniądze żołnierzom odliczyć na drugie pół roku.

26. Odnosić te pieniądze deputat jeden pierwszą ratę a drugi drugą ratę ma być powinien do Lwowa i tam ię z wiadomością hetmańską pisarzowi oddawać polnemu, za kwity słusznymi, wedle porządku wyższej opisanego.

27. Deputat w odnoszeniu tych pieniędzy ma nakładu wielkiego nie czynić, a owszem wszystko statecznie rejestrować, bo opatrzenie iego na

to odnoszenie ma być z tychże pieniędzy pospolitych, z których liczbę powinien uczynić.

28. Niebytność pana podskarbiego koronnego abo deputata ktorego prze słuszną przyczynę nie ma zaszkadzać w odbieraniu tych prowentow, na obronę potoczną pozwolonych i szafowaniu ich, gdy na swe miejsce szlachcica osiadłego i uczciwego, cum sufficienti mandato i pieczęcią swą przyśle i z kluczem.

29. A jeśliby śmierć ktorego z tych abo deputatow abo pana podskarbiego zaszła, tedy superstites mają moc wszystko sprawować, oznajmiwszy Nam naprzód śmierć onego.

30. Liczbę czynić z tych prowentow mają na sejmie walnym dnia zstosłego od zaczęcia sejmu, przed Nami i radami koronnemi i posły ziemskimi, pan podskarbi koronny i deputaci i dostatecznie się usprawiedliwić Rzeczypospolitej kwitami, nie inszymi, iedno ktoreby były na służebne potocznej obrony, wedle konstytucyi. A na sejmie nie ma być nic sprawowano, aż się ta liczba pierwszej odprawi, tamże kwit sobie od Nas, za wiadomością rad koronnych i posłów ziemskich otrzymać.

31. Deputaci iedno od sejmu do sejmu drugiego trwać będą na tym urządzie swym, a inni na to miejsce obrani być mają, ktorym oni przedniejszy wszystko statecznie oddać będą powinni, przy panu podskarbin.

32. Jeźliby śmierć pana podskarbiego abo deputata ktorego zaszła, pierwszej niżliby liczbę na sejmie uczynili, tedy superstites, pan podskarbi z innemi deputaty liczbę uczynią.

33. Ktoby nie dał tych dochodow na czas i miejsce opisane, tedy pan podskarbi z deputaty mają Nam zaraz deferować wszystkich. A My na wwiązanie dzierżaw onych, z ktorych prowent nie iest wydan, także na odjęcie żup, ceł, myt i innych wszystkich in genere, nullis exceptis dochodow, z ktorychby czwartej części nie oddano, pošemy i przed się o nie wydanie czwartej części, ktorą oddać będzie powinien de bonis haereditariis pozwiemy, jako konstytucyja obmawia, na sejm walny.

34. Respekt ma być na to, ieśliby ktory dzierżawca przed wyszciem roku, ktorego by miał dawać czwartą część, umarł, aby nie więcej potomkowie zmarłego dawali, iedno coby słuszenie przychodziło [i] ostatek dzierżawca successor dokładać ma wedle liczby. A coby się kolwiek rzeczy nalazło nad inwentarz, to wszystko potomkowie z starostw wolno wywieść mają i długi swe wyciągać, czego pan podskarbi bronić nie ma.

35. A gdyby przypadło interregnum, pan podskarbi i deputaci tego skarbu pospolitego pieniędzmi nie mają szafować, iedno za wiadomością i rozkazaniem rad koronnych, sub poena peculatus. A ktoby też śmiał kiedykolwiek rzucić się na ten skarb pospolity abo by hamował pana podskarbiego z deputaty, w szafunku ich wyższej opisanym, abo żeby też starosta pana podskarbiego z deputaty od zamku przerzeczonego i od pieniędzy hamować chciał, a rad by koronnych niechciał być posłuszen, takowy każdy tąż winą peculatus będzie karan.

36. Panowie deputaci mają przysięgać na powinność swą i na to, iż tempore interregni nie mają wespół z panem podskarbim szafować pieniędzmi Rzeczypospolitej, iedno za wolą i rozkazaniem rad koronnych.

37. Starosta miejsca tego ma przysięgać, iż pana podskarbiego z deputaty ma do zamku zawždy, etiam tempore interregni puszcząć, i skarbu pospolitego dla złodziejstwa, w niebytności pana podskarbiego, przestrzegać. A gdzieby powietrze przapadło na miejscu naznaczonym, tedy My mamy, za oznajmieniem pana podskarbiego, insze miejsce dla odbierania pieniędzy naznaczyć.

38. Opatrzanie abo salarium pana podskarbiego to ma być: panu podskarbiemu z tego skarbu pospolitego tysiąc złotych, panom deputatom z rady po trzechset złotych, a drugim po dwu set złotych.

39. Konstytucyją o liściech zatajonych, za prośbą posłów ziemskich i za przyczynami pewnemi w niwecz obracamy i wszystkie spożywane ku tej konstytucyi wolnemi czyniemy od pozwow. Także też i o stacyje, ci ktorzy ich nie dawali a dawać powinni nie byli, dawać ich powinni nie będą, a Nam o dobra Nasze iuxta praescriptum statuti czynić i onych dochodzić wolno zawsze będzie.

40. Frymarki dobr Naszych z kimżekolwiek uczynione, wedle opisanja konstytucyi czynione i pozwolone być mają. Ktore na sejmie de consensu omnium ordinum, gdy approbowane będą, w akta sejmowe, ktore tu na tym sejmie uczynić rozkazaliśmy, wpisane być mają. Ktorych akt księgi iedne przy kancelaryi Naszej a drugie przy tym skarbie, i deputaciech czwartej części wyższej opisanej chowane i na sejm przez nie przywożone być mają. A k'temu ten każdy, z którym się frymark stanie, na pierwsze sądy ziemskie po sejmie list ten swój frymarkowy tam publikować i od sądu ziemskiego woźnego ad intromittendum ma wziąć. Wszakże ktore się na przeszłych sejmiech skończyły, w mocy zachowujemy i zostawiamy.

41. Lustratory wedle konstytucyi do wszech imion i dobr Naszych wolnych, nullis penitus exceptis, wedle konstytucyi deputujemy i wysyłamy.

42. A naprzod My z strony Naszej deputujemy: do Wielkiej Polski księdza Hieronima Garwaskiego, kanclerza gnieźnieńskiego, sekretarza Naszego. Do Małej Polski księdza Zacheusza Pikarskiego, kanonika warszawskiego, sekretarza Naszego. Do Rusi i Wołynia: urodzonego Małochowskiego, sekretarza Naszego. Do Kijowa: urodzonego Chodorowskiego. Do Prus: księdza Jana Radogoskiego, kanonika łączyckiego i łowickiego, sekretarza Naszego. Do Mazowsz i do Podlasza: księdza Jana Borukowskiego, kanonika łączyckiego, sekretarza Naszego.

43. Panowie też rady z strony swej deputowali: Do Wielkiej Polski: urodzonego Stanisława Kryskiego z Drobnina, kasztelana, urodzonego Racięskiego, dzierzawcę dobrzyńskiego, kasztelana. Do Małej Polski: urodzonego Jana Krystoporskiego, wieluńskiego kasztelana. Do Rusi i do Wołynia: urodzonego Łękińskiego, nakielskiego kasztelana. Do Kijowa: urodzonego Krzysztofa Głowę, sekretarza Naszego. Do Prus: urodzonego Stanisława Wysockiego z Budziszawia, biechowskiego kasztelana. Do Mazowsza i do Podlasza: urodzonego Lysakowskiego, lubaczowskiego kasztelana.

44. Posłowie też z strony swej deputowali: do Wielkiej Polski: urodzonego Jakuba Ponętowskiego, częśnika łączyckiego. Do Małej Polski: urodzonego Piotra Raszowskiego z Wysokiego. Do Rusi i do Wołynia: urodzonego Mikołaja Grzybowskiego, podkomorzego warszawskiego. Do Kijowa: urodzonego Borzeckiego. Do Prus: urodzonego Wojciecha Niemojewskiego, sędziego grodzkiego inowrocławskiego. Do Mazowsz i do Podlasza: urodzonego Gabriela Masłowskiego, wojskiego wieluńskiego.

45. A ieśliby który prze śmierć abo inną przyczynę z mianowanych nie mógł być na tej lustracyi, inszego na to miejsce deputujemy. Ktorzy tak mają rewidować prowenty wszelakie te, jakoby czwartej części nad pierwsze inwentarze, okrom fortuitos casus, nie ubywało ale owszem co być może przybywało. Ktorem dostatecznie wszytkiego się dowiedzieć, też i pod przysięgą poddanych, żaden nic bronić nie ma; jako o tym szerzej o rewizorach konstytucyja obmawia, która także tym lustratorom we wszytkim służyć ma.

46. Ciz lustratorowie dobra wolne pierwej nie rewidowane, z którychby płacona być miała czwarta część, mają także inwentować. Z których gdyż nie były inwentowane przez rewizory, nie mają być o czwartej części zapłatę

pociągani i spożywane wolnemi czynimy, aż gdy lustratorowie imienie zinwentują. Tedy po daniu ich sprawy, za te lata zatrzymane wszystko mają płacić. A gdzieby też fortuitis casibus w dobrach rewidowanych co prowentow roku tego przeszłego w oddawaniu tej czwartej części ubyło, a u kogoby z tej przyczyny zatrzymano było, mają inkwirować i na przyszły sejm dla uznania odnieść, a tam co się godzić będzie, defalkuje się, a resztę taki każdy tamże powinien będzie oddać.

47. Ktorzy lustratorowie na Wołyniu, Podlaszu i Kijowskiej Ziemi także wszystkie dobra wolne i prowenty Nasze rewidować i inwentować będą powinni, a poki się tam lustracja nie odprawi i rejestrow z niej na sejm lustratorowie nie zniosą, każdy possessor dobr i dochodow Naszych powinien będzie tak iako teraz, wedle rejestrow rewizorskich na czas naznaczony tę czwartą część oddawać sposobem wyższej opisany.

48. Dajemy też tymże lustratorom facultatem rewidować miejsca te we wszystkich ziemiach podlaskich, wołyńskich [i] kijowskich, poki mają być rozdawane wieczności abo lenna, dla osiadania tych tam pustyń. Ktorą rewizyją na przyszły sejm odniosą, a My tam za radą i pozwoleniem stanow koronnych konkludujemy.

49. Także też rewidować mają miejsca abo imiona te, tak w tych wojewodztwach przereczonych, iako i w ruskim, które są przez nieprzyjaciela popalone i spustoszone. O których tu na tym sejmie żadnej kognicyi czynić nie będziemy, ale każdego przy jego daninie i prawie iako teraz trzyma, aż do dania na przyszłym sejmie sprawy od tych lustratorow, zachowujemy.

50. Naznaczamy też do wszystkich wojewodztw rewizory, tych trzech urzędnikow ziemskich: podkomorzego, chorążego a wojskiego, aby ci rewidowali w swych ziemiach i powieciech wszystkie cła, myta, grobelne i mostowe, nadane po śmierci krola Władysława, które ieszcze nie są rewidowane i dostatecznie miejsca ich mają opisać, a to Nam na przyszły sejm przynieść, aby się tam kognicyja stąd i decyzją stała, które potrzebnymi są i ostać się mają, wedle statutu krola Zygmunta sławnej pamięci. A które iako szkodliwe ostać się nie mogą, iakoż zniesionemi są, a te które są rewidowane dostatecznie, ad cognitionem na przyszły sejm odkładamy. Ciz lustratorowie gościńce spisać mają i drogę im na dziesięć łokci dla furmanow i pędzenia wołow wymierzyć. A jeśliby komu przywilej zginął stary, któryby był w Warszawie ukazowany i approbowany, cancellarya inny wedle kontenta approbacyi, takiemu każdemu wydać powinna będzie.

51. Także też pošlemy rewizory ku oglądaniu potrzebnych ceł, myt, mostowych etc. do Wołynia, Podlasza i Kijowskiej Ziemie. Z których to ziem obywatelów, iako kijowskich, wołyńskich i podlaskich, iżeśmy brzemię i obowiązek: budowanie zamków, mostów i naprawowanie dróg złożyli, dla tegoż ci Nasi rewizorowie przypatrzyszy się każdemu, mają Nam na przyszłym sejmie dać sprawę, czymbymy gdzie cła na poprawę zamków, mostów i dróg podwyższone być miały.

52. Myto w żupach ruskich nowo ustawione znaszamy, a ieśli więc kto upornie za listy iakiemi Naszemi chciałby myto brać a ludzie tam obciążać, tedy pozwany do statutu sławnej pamięci krola Zygmunta Ojca Naszego, który się poczyna: statuimus et decernimus, a gdziebykolwiek był pozwany, ieśli do sądu ziemskiego abo grodzkiego abo do urzędu, powinien będzie odpowiadać na pierwszym roku iako na zawitym. A gdzie będzie przewycięzon celnik, ten w którymkolwiek sądzie w Koronie, tak w ziemskim iako i w grodzkim, i iako i w urzędzie, ma wrócić cło stronie, z winą dwu set grzywien i sądowi abo urzędowi także dwieście grzywien ma położyć nie odchodząc od sądu. A od takowej sprawy nie ma sąd abo grod przyjmować ruszenia abo appellacyi, jako od rzeczy przez przywileje i statuta koronne osądzonej. A ktoby takowego myтника szczycić abo bronić i zastępować chciał, tedy pozwany o to do ktoregożkolwiek sądu abo urzędu, powinien stanąć i odpowiadać peremptorie i winę tysiąca grzywien monety polskiej przepadać aktorowi i sądowi toties quoties. A ieśliby upornie winy nie położywszy odszedł, ma być odesłany do urzędu, gdzie possessyją ma pro executione rei iudicatae, absque ulla ubivis appellatione et motione. A ieśliby był impossessionatus, tedy z nim postąpić iako przeciw nieosiadłemu, wedle statutu. Wszakże deputujemy i wysyłamy rewizory, wielmożnego Piotra Zborowskiego, woiewodę sandomierskiego i urodzonego Andrzeja Dębowskiego, kasztellana sieradzkiego etc. ku panu podskarbiemu koronnemu, ku oglądaniu wszystkich żup Naszych i ku skutecznemu wywiedzeniu pożytków, także i nakładów innych, co skutecznie na przyszły sejm przynieść będą powinni, aby się w tym tak postąpiło, iakoby i sumpty tam czynione wszystkiemu podlec mogły, i to się znaleźć i postanowić mogło, co by było ku lepszemu i użyteczniejszemu Rzeczypospolitej. A ieśliby który prze śmierć abo chorobę z mianowanych nie mógł być na tej rewizyi, inszego na to miejsce deputujemy.

53. Soli ruskiej, bydgoskiej komory nie ruchając i owszem onę w swym tak porządku zachowując, komorę drugą w Dybowie ustawiamy, et in

defectu soli Naszej a nie zamorskiej, w komorach tych Naszych o wolnym używaniu soli zamorskiej, to iest gradowej, statuta wszystkie w mocy zostawujemy, a osobliwie statut piotrkowskiemu sejmowi anni 1567 Który we wszystkich kondycjach, tym niniejszym umacniamy, utwierdzamy, tak iż Lois gradowej soli zamorskiej więcej warzyć nie ma, pod winą sta grzywien. O którą, kto go jedno pozowie, będzie powinien sub simili vadio położyć na pierwszym roku iako na zawitym, przed tym urzędem, przed którykolwiek będzie pozwany, toties quoties opus fuerit, żadnymi przyczynami ani fortelami z tego się nie wyjmując.

54. Starostowie Nasi i także ludzie szlacheccy ziem ruskich i podolskich, na roboty do ziemie wołoskiej puszczają nie mają ludzi, które tam Wołochowie pojmują i potym do Turek przedawają; a tak iżby tego każdy przestrzegać powinien był, ustawiamy pod winą sta grzywien.

55. Gościńce od Węgier niezwykle do Korony zapowiadamy, ażeby były zarąbione przez starosty i dzierżawce imion Naszych, nic nie mieszkając, także i szlachcie przez imiona ich dziedziczne idące, pod winą sta grzywien przykazujemy i ustawiamy. O którą winę pozwany do grodu abo do ziemstwa od ktoregożkolwiek, będzie ją powinien aktorowi oddać na roku peremptorie.

56. Roki ziemskie Wojewodztwa Poznańskiego, Kaliskiego, Lanczyckiego, Brzeskiego, Inowrocławskiego, Płockiego, bacząc wielkie ubliżenie sprawiedliwości ludzkiej, za oznaczeniem czasów pewnych, konstytucjami oznaczonych o sądzeniu roków ziemskich wojewodztw wyżej opisanych, które propter legalia impedimenta na czasy mianowite często nie dochodzą. A tak gdzieby alioquod legale impedimentum przypadło na czasy w konstytucji opisane, dla ktoregoby nie mogły być sądzone, tedy sąd ziemski powinien insze czasy obwołać sądowe, cztery niedziele przed sądzeniem roków i to obwołanie w akta grodzkie zapisać i odsądzać takie roki sąd ziemski będzie powinien tyle razy, ile czasów iest w konstytucjach, ktoremu wojewodztwu naznaczono każdego roku.

57. Sejmik powiatowy w Wojewodztwie Rawskim być ma w Rawie, także wieca przed świętym Marcinem [przed 11 XI] dwie niedziele. A roki ziemskie, które zwykły bywać w poniedziałek po świętym Bartłomieju [po 24 VIII], takowe bywać mają w poniedziałek po świętym Michale [po 29 IX].

58. W Ziemi Chełmskiej roki ziemskie sześćkroć do roku bywają sądzone czasów trudnych i niepogodnych. Przeto ustawiamy, aby dwoje roki były odcięte, obyczajem innych przyległych wojewodztw, ale

pierwsze roki ziemskie aby sądzone były w Chełmie, w poniedziałek bliższy przed świętem świętej Agnieszki [przed 21 I], krasnostawskie po nich we dwie niedzieli. Wtore roki chełmskie w poniedziałek bliższy po święcie świętego Filipa Jakuba [po 1 V], krasnostawskie po nich we dwie niedzieli. Trzecie roki chełmskie w poniedziałek w Oktawę Bożego Ciała [dwa tygodnie po Zielonych Świątkach], krasnostawskie po nich we dwie niedzieli. Czwarte roki chełmskie w poniedziałek bliższy przed świętem Narodzenia Panny Maryi [przed 8 IX], krasnostawskie po nich we dwie niedzieli. Wieca Chełmskiej Ziemi na miejscu zwykłym, w poniedziałek bliższy przed świętem świętego Szymona Judy [przed 28 X].

59. Szlachta braclawska i poddani ich wolni są przedawać miody przasne komu będą chcieć, a nie mają być przymuszani ku przedawaniu miodu Żydom.

60. Teżże Ziemi Braclawskiej, chorążego powinni dać będziemy, i chorągiew.

61. Podkomorzowie wedle starego zwyczaju nie powinni przysięgi czynić, gdyż bywają od Nas onerowani fide, conscientia et honore. Wszakże ich komornicy przysięgi na rocech ziemskich czynić i osiadłemi być mają.

62. Wieca w Woiewodztwie Sandomirskim za prośbą posłów woiewodztwa przerzeczonego ustawiamy, aby iednego roku były sądzone w Sandomierzu, drugiego roku w Radomiu, trzeciego w Wiślicy. A te wieca w poniedziałek po świętym Franciszku [po 4 X] na iednym miejscu ze wszystkiego woiewodztwa poczynać się i sądzone być mają.

63. Sądy bieckie i czchowskie, które przypadają na Wielkanoc, te przekładamy na Przewodny Poniedziałek [osiem dni później].

64. Sejmik też powiatowy Ziemi Krakowskiej, który w Proszowicach bywa zawsze, na potym cztery dni przed Nowomiejskim większym składan być ma.

65. Granice w Księstwie Mazowieckim przez kommissarze od Nas dane między grunty Naszemi a szlacheckimi prawnie, to iest że starościę abo dzierżawcy dobr Naszych mandat Nasz z innotescencyją kommissarską wczas, wedle statutu o tym obmawiające wydane są abo na potym będą wydane, i które na potym będą czynione, chociażby gdzie ekonom Nasz nie był przy ich czynieniu, który do granic takowych, wedle prawa i zachowania starego żadnego interesse nie ma, ani na potym mieć może, wszystkie mocnie mają być dzierżane przez starosty i dzierżawce dobr Naszych i przez poddane Nasze, wiecznemi czasy. Które tą konstytucyją

potwierdzamy i wedle praw dawnych koronnych, wedle ktorzych też w Mazowszu kommissarze bywają i mają być dawani, z kancellaryi Naszej potwierdzenia ich mają być wydawane, kto iedno tego potrzebować będzie. A ktorzy szlachcicy są od starost nomine instigatoris Nostri, spozywani o krzywdy iakie abo szkody, ktoreby się w tych granicach zawierały, te wszystkie od takowych pozwow wolne czyniemy.

66. Za prośbą posłów Woiewodztwa Podlaskiego pozwalamy im tego, że będziemy powinni na sejmie na ich akcyje, ktore przypadną, tak z appellacyi, jako i z ruszenia, pany deputaty z rady Naszej ku sądowi ziemskiemu dawać. Wszakże gdy kto będzie rozumiał siebie być ukrzywdzonym, wolno mu będzie appellować do Nas. A ieśliby sejm ktorego roku nie doszedł, tedy powinni będziemy czas i miejsce złożyć przez listy Nasze, a tam wszystkie kauzy z tego woiewodztwa, iako wyżej opisano iest, odprawić.

67. Roki ziemskie Podlaskiego Wojewodztwa w Drohiczynie, w pierwszy poniedziałek po świętym Michale [po 29 IX], drugie nazajutrz po Nowym Lecie [po 1 I]. Trzecie w Przewodny Poniedziałek [8 dni po Wielkanocy]. A w Mielniku w poniedziałek bliski przed świętym Michałem [przed 29 IX], drugie nazajutrz po świętej Agnieszce [po 21 I], trzecie po świętym Grzegorzu [po 12 III] w tydzień być mają. A w Bełskim Powiecie na też czasy wyżej opisane, iako i w Drohiczynie bywać mają sądy ziemskie. A po wykonaniu rokov, tedy z księgami mają urzędnicy zostać dla wykupna i brania ekstraktow, ktore leżenie ksiąg trwać ma dwie niedzieli. A gdy się to wykona wszystko, tedy wieca mają być sądzone nazajutrz po świętym Janie Chrzcicielu [po 24 VI], na każdy rok w Drohiczynie, a na tych wiecach wszyscy mają być, tak kasztellani iako i urzędnicy ziemscy, i zasiadać miejsca swe tym porządkiem: naprzod woiewoda, kasztellan, podkomorzy, chorąży, sędzia, podsędek, wojski, stolnik i podstoli, pisarz, wedle statutu koronnego opisania. Na wiecach, aby te akcyje zostawiali, to iest o rany, o kmiecia zbiegłego, o wszelakie rękojemstwo, o wyrąbanie drzewa wszelakiego, o spasz wszelaką i wyłowienie ryb, o posieczenie łąki i wyrąbanie i popalenie pługow, o pożęcie i porąbanie wszelakiego zboża, o zajem i pobicie wszelakiego bydła.

68. Za prośbą tychże posłów podlaskich pozwoliliśmy im tego, iż wszelakie ich sprawy sądowe, tak od sądu ziemskiego, iako i grodzkiego, komissarskiego, podkomorskiego, wszystkie obyczajem i wedle prawa koronnego dewolvować się mają: to jest, ktore na wiecach, te na wiecach

et sic consequenter. A officii causae podlaskie za dworem iść mają, a to się począć ma od restytucyi Ziemi Podlaskiej. A te nie są odsądzone przed restytucją, a w limitacyją są włożone, tedy iuż takie akcyje na sejm przyszły przypadać mają, i tak się odprawować, iako iuż iest o tym wyżej w obyczaju sądenia opisano.

69. Ustawiamy, iż w Ziemi Podlaskiej każdy sędzia i podstarości grodzki osiadły i szlacheckiego narodu być mają, wedle ich przywileju. A jeśli by nie osiedli byli, nulla praestetur illis obediencia, owszem sąd od nich czyniony, żadnej ważności mieć nie będzie.

70. W Podlaskiej Ziemi jednaka miara być ma, także łokcie i wagi wszelakie, iako iest w Warszawie. Czego woiewoda tejże ziemie dojrzyć i ustawić powinien będzie sam przez się, abo podwoiewodze swe, którzy osiadli być mają.

71. Roki ziemskie w Kijowie aby zawždy były trzykroć do roku. Pierwsze roki w Kijowie w poniedziałek bliższy po świętym Jerzym [po 23 IV]. Wtore roki ziemskie w Żytomierzu, w poniedziałek po Nowym Lecie [po 1 I] bliższy. Trzecie roki w Ruczu, w poniedziałek przed świętym Bartłomiejem [przed 24 VIII] bliższy. Wieca Woiewodztwa Kijowskiego w Kijowie, w poniedziałek przed świętym Szymonem Judy [przed 28 X] bliższy.

72. W tym się też dzieją trudności wielkie, iż prokuratorowie u sądów wszelakich nie oddawają kontrowersyi swych zaraz, a potym przypisują wiele, czego przed sądem onym nie mowili, chcąc ratować spraw onych, co opuścili, z czego o to bywa spor wielki między stronami. A tak ustawiamy, że nadalej do trzeciego dnia prokuratorowie kontrowersyje oddawać powinni są, a to dla pamięci urzędników, aby wedle pamięci korygował sędzia co przed nim mowili, a potym iej sąd nie winien przyjmować, jeśli iej nie odda wedle czasu opisanego.

73. Iż ziemskie księgi w Woiewodztwie Łanczyckim są stare i niewwiązane, tak iż gdy zapisy z nich bywają wyjmowane, nie wiedzieć pod którym aktem ekstrakt z nich ma być wydany, przeto za prośbą posłów tegoż woiewodztwa, przestrzegając aby tam rycerstwo dla tej przyczyny trudności i szkody w swych sprawach nie mieli, pozwalamy żeby te księgi przepisane były, a stare dla weryfikacji dobrze chowano. Ktorych ksiąg przepisanie sądowi ziemskiemu tegoż woiewodztwa zlecamy. Ku ktoremu na wiecach abo sejmiku powiatowym mają być dwa szlachcicy obrani i dla warowniejszego przepisania, ku pisarzowi i komornikowi sędziego ziemskiego przydani.

74. Iż nie sądzeniem wiecow abo wielkich rokov w Mazowszu, wielka się omieszkałość sprawiedliwości ludzkiej dzieje, że nie tylko raz we dwie lecie te wieca nie bywają sądzone, iako statuta i konstytucyje uczą, ale też iuż od kilkanaście lat na niektórych miejscach nie były sądzone, a tak na pilną prośbę posłów mazowieckich ustawiamy tą konstytucyją, iż w każdej ziemi Wojewodztwa Mazowieckiego, na zwykłych miejscach co rok, iako i w innych wojewodztwach, wieca abo wielkie roki mają być sądzone. A na ktorzychby wojewoda nie mógł być, tedy ie kasztellan onej ziemi z urzędnikami ziemskimi tejże ziemi sądzić i odprawować ma, sub privatione officii. Ktorem wiecom każdej ziemi czas pewny przez tegoż kasztellana ma być położon i obwołan.

75. A te rzeczy, ktore się toczą około kmieci i ich rzeczy, takież ran szlacheckich, gdzie się pozwany simpliciter nie zna do ran zadania et contenta propositione civiliter neguje, a dla zwłoki bolejącej stronie appellacyje czyni. Także też o spaś, o długi zapisane i w ktorzych rzeczach przedtym appellacyja nie bywała, iedno literae informatoriae, gdzie będą na skazie oni urzędnicy z kasztellanem, a nie będzie się im zdało appellacyi dopuścić, że nic wątpliwego w onej akcyi nie będzie abo iasny statut o takiej rzeczy będzie; tedy iuż te kauzy dalej z wiecow przez appellacyją nie mają iść na sejm i nie ma być w nich dopuszczana z tych to wiecow. A na takowe wieca wszyscy urzędnicy ziemscy powinni się zjechać i pilnie je odprawować, sub privatione officii excepto legali impedimento, et nihilominus na miejsce nie będącego wolno będzie tym, ktorzy się zjadą, posadzić innego szlachcica, ktorzyby prawo rozumiał i takiemu sądowi sprostał.

76. A iżeśmy dali listowną kaucyją, ręką Naszą podpisaną i koronną pieczęcią zapieczętowaną około zapłacenia czwartej części ze trzech części dochodow wszelkich i retent stołu Naszego Krolewskiego, tak iako to iest wszystko szerzej w liście Naszym opisano. A tak uchwałą tą sejmu tego postanawiamy i pod winami w liście Naszym opisanemi, starostom, żupnikom i innym dobr Naszych wolnych krolewskich dzierżawcom rozkazujemy, aby na czas w liście Naszym naznaczony, trzy części dochodow Naszych tegorocznych i retenta przeszłych, do rąk pana podskarbiego koronnego oddali, ci ktorzy do skarbu Naszego i prowentow nam respondować i one oddawać są powinni.

77. Wieprz rzekę ku pożytkowi pospolitemu wyczyścić i wychędożyć rozkazujemy, dla wolnego spławu towarow wszelakich od Krasnegostawu aż do Wisły. Przeto dzierżawcom starostw Naszych

przyległych, iako krasnostawskiego, chełmskiego, lubomskiego, ratyńskiego, rubieszowskiego, bełskiego, tyiszowieckiego rozkazujemy, aby poddanych Naszych z przerzeczonych starostw dawać byli powinni, ku wycyścieniu tej rzeki, za obwiezczeniem tego komu to zleciemy.

78. Opatrując to, aby ludzie w sprawiedliwości swej omieszkania nie mieli, na prośbę posłów Ziemi Czerskiej mocą i uchwałą sejmku tego postanawiamy, aby sąd ziemski teraz i na potym będący, był powinien roki w Ziemi Czerskiej sądzić i poczętych i przywołanych nie przekładać, pod winą sta grzywien. O którą stronę ktoraby się tym nie sądziem albo przełożeniem uciążona być czuła, wolno będzie obyczajem zwykłym czynić, a to porządkiem niżej opisanym. Pierwsze roki w Czersku w poniedziałek pierwszy po Trzech Krolach [po 6 I], potym dawniejszym porządkiem w inszych powieciech. Wtore roki w Czersku w poniedziałek pierwszy po Przewodniej Niedzieli [8 dni po Wielkanocy]. Trzecie roki w Czersku w poniedziałek pierwszy po świętej Trojcy [8 dni po Zielonych Świątkach]. A wieca abo wielkie roki woiewodzine czwarte, wedle konstytucyi tego niniejszego sejmku.

79. Za prośbą wszystkich stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego naznaczamy i deputujemy, za ichże spólnym zezwoleniem, na poprawę statutu tegoż Wielkiego Księstwa Litewskiego pewne osoby, to iest z rady Jego Miłość księdza Waleryana biskupa wileńskiego i Malchera Semota kasztellana żmudzkiego, przy ktorych i sekretarza Naszego doktora Augustyna, wojta wileńskiego. A gdzieby który z tych prze słuszną przyczynę być nie mógł, tedy na iego miejsce innego deputować będziemy. A z stanu szlacheckiego każdego woiewodztwa po iednemu, to iest z Woiewodztwa Wileńskiego i Trockiego urodzonych Mikołaja Dorohostajskiego, stolnika Naszego Wielkiego Księstwa Litewskiego i dzierzawcę wieluńskiego, tywonia gondzinskiego, a księdza Łukasza Swierskiego, marszałka Naszego Ziemi Żmudzkiej, Jana Steckowica. Z Woiewodztwa Nowogrodzkiego, Benedykta Jurachę marszałka Naszego. A z Ziemi Połockiej księdza Pawła Sokolińskiego, podkomorzego witebskiego. Z Woiewodztwa Witebskiego Jana Skołkę. Z Woiewodztwa Brzeskiego Kierdeja Krzyczewskiego, sędziego brzeskiego. Z Woiewodztwa Mścisławskiego, Siedleckiego. Z Woiewodztwa Mińskiego Marcina Wołoczkiwicza. A dla pisania przy tychże deputaciech naznaczamy dwu pisarzów ziemskich: Andrzeja Maczkowicza wileńskiego, Piotra Stanisławowica ośmińskiego. Miejsce Wilno, czas święto świętego Marcina w roku ku zjechaniu terażniejszym [11 XI 1569] i wykonaniu tej

sprawy im naznaczamy. Przy której poprawie ci to deputaci statut polski mają przed się wziąć, a co najbliżej z nim prawa litewskie zgadzać, aby już we wszystkich państwach Naszych, iako w iednej Rzeczypospolitej jednaka a nieodwłoczna sprawiedliwość ludziom iść mogła. A tę poprawę oni do Nas na sejm walny blisko przyszły będą winni odnieść.

80. Na strawę tym deputatom poki na tej poprawie statutow mieszkać będą, wszyscy obywatele Wielkiego Księstwa Litewskiego, iako się stany tegoż Księstwa tu na tym sejmie zezwolili, mają we wszystkich powieciech złożyć z każdej włoki i służby ludzi grosz ieden, a z dymow podlaskich ośm pieniędzy, z zagrodnikow po cztery pieniądze, z bojar putnych po groszu iednemu, z pancernych grosz ieden, od szlachty, ktorzy ludzi nie mają, z każdego domu po dwu groszu.

81. Szlachta tegoż Wielkiego Księstwa Litewskiego, ktorzy się dla obrony panom z imiony i majątnościami swymi zadali, iż od nich wolni być, proszą. Tedy gdzieby prawa kto z nich na to pokazał, a dawnością ziemską ich nie opuścił, i słusznie sobie wedle nich postąpi, My nikomu praw nie ukracając ani statutowi w niwczym nie ubliżając na ten czas, uczynimy co się Nam słusznego i sprawiedliwego będzie zdało. Także i te, ktorzy w imionach Naszych spadkowych osiadłości swoje dzierżą, a wolność służyć komuby chcieli na prawach swych mianują się mieć, takowym do pokazania ich prawa, odkładamy.

82. Miejsca abo placow na zbudowanie domow dla sądow ziemskich i dla chowania ksiąg w każdym powiecie tegoż Księstwa Litewskiego pozwalamy, ktore starostowie onych miejsc powinni będą naznaczyć i wymierzyć. Na co My z kancellaryi Naszej listy do nich dać rozkażemy.

83. Za potrzebą Rzeczypospolitej, z pilnego upominania wszech stanow ustawiamy, aby podatki ziemskie, to iest pogłowczyzna, serepczyzna i winy z konia, za niesłużeniem wojny w Wielkim Księstwie Litewskim, ktore się postanowiły w roku 1565 aż do skończenia roku 1568, na sejmiech walnych od wszech stanow Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziem przy Księstwie Litewskim na on czas będących, tak iż takowych wyżej pomienionych podatkow dobierać poborcy, ktorym to pierwej zlecone są, i będą powinni, a liczbę z nich dostateczną wedle konstytucyi sejmow przeszłych wyżej omienionych uczynić będą powinni.

84. Także i wielmożny Hreory Chodkiewicz, kasztellan wileński, z tego co do rąk iego podatkow ziemskich doszło, liczbę na dzień świętego Marcina blisko przyszłego [11 XI 1569], w Wilnie przed deputaty na statut przez Nas mianowanemi, uczynić będzie powinien.

85. Dygnitarze i urzędnicy w każdym powiecie Wielkiego Księstwa Litewskiego przysięgli i osiedli być mają, także i ich urzędnicy i którym sprawa sądów szlacheckich należy. A dwu urzędów i miejsc sądowych żaden dzierżać nie ma, oprócz tych, któreby ta konstytucyjia przy takowych urzędziech zastała. Z takich każdy przy urządzie swym ma być zachowan do iego żywota, abo do wywyższenia na większy urząd.

86. Powiaty Wojewodztwa Mińskiego, Mozerski i Rzeczycki, przy tymże Woiewodztwie Mińskim zostawujemy, w którym iako na sejmiki powiatowe zjeżdżać się, tak też wszystkie sprawy swoje odprawować mają.

87. Pozwalamy też i chcemy to koniecznie mieć, aby żołnierze i służebni ludzie Nasi, któreśmy po przeszłe czasy w Wielkim Księstwie Litewskim chowali, wszelakie żywności, które iedno ku potrzebie swej brali, zupełnie wszędzie popłacili, ponieważ się też im od Nas dostatecznie zapłata stała. A gdzieby z ktorego rotmistrz jego sprawiedliwości nie chciał abo omieszkał w tym uczynić, będzie wolno każdemu o to pozwać do grodu.

88. A iż dla zdłużenia nad obyczaj tego sejmu i dla innych słusznych przyczyn, wedle spraw Rzeczypospolitej potrzebnych, skończyć się tu et in debitam executionem przywieść nie mogło, iako o opatrzeniu potomstwa Naszego, wedle deklaracyi i recessu warszawskiego, także de interregno, de modo et loco electionis regis, o założenie skarbu pospolitego ku czwartej części, o obyczaju sprawiedliwości, aby się tym prędzej odprawować mogła, i innych wiele spraw, przeto te wszystkie sprawy ktorychkolwiek Koronie z praw, z przywilejow, statutow, z recessow i z konstytucyi przeszłych należą, a tu na tym sejmie nie są skończone, w tejsze mocy i ważności uchwałą sejmową, także też cła, myta, likwidacyje, ewikcyje o dobrach exekucyi podległych, nullo iure wziętych (inne wszystkie sprawy, które są skończone, w mocy zostawując) odkładamy do sejmu przyszłego. Na którym za oznajmieniem pierwej na sejmikach powiatowych, o tych wszystkich sprawach stanowią i o ich zupełną exekucyją, wedle opisanja konstytucyi przeszłych, przywilejow i statutow koronnych, choć tu nie są specyfikowane, uczynić będziemy powinni. Wszakże w niczym nie derogując artykułowi około warunku exekucyi Wielkiego Księstwa Litewskiego iako iest opatrzonej w spólnym spisku i przywileju około unii, między narody polskimi i litewskimi, przez Nas utwierdzonym. Ktory artykuł, iako i inne w przywileju spolne opisane, nieporuszenie wiecznie mają być dzierżane.

Przeto na lepsze świadectwo temu wszemu, pieczęć Naszę przycisnąćemy kazali. Dan w Lublinie na sejmie walnym dnia jedenastego miesiąca Augusta, roku Pańskiego 1569, panowania Naszego czterdziestego. Na własne Krola Jego Miłości rozkazanie.

Wyd.: *Volumina legum*, t. 2, op.cit.; s. 92-93; *Volumina constitutionum*, T. II 1550-1609, op. cit., s. 243-244.

Obrady sejmupolskiego w XVI wieku kończyły się zwykle przyjęciem końcowych uchwał stanowiących dorobek legislacyjny danego zgromadzenia i zwanych konstytucjami. Sejm unijny 1569 roku także przyjął takie postanowienia i są one rezultatem posiedzeń wspólnego sejmupolskiej Rzeczypospolitej obradującego po zawarciu unii 1 lipca. Można zatem powiedzieć, że są to konstytucje pierwszego sejmupolskiej Obojga Narodów. Część z nich dotyczy spraw bieżących i nie ma odniesienia do decyzji unijnych i inkorporacyjnych. Część jednak stanowi fragmenty dorobku legislacyjnego tworzącego porządek administracyjny i terytorialny nowo powstałego państwa. Konstytucje 2, 3 i 4 były powtórzeniem tekstu królewskiego potwierdzenia unii (zob. dok. Nr 9). Duże znaczenie miała konstytucja 5, dotycząca Inflant (zob. wstęp do dok. Nr 8). W czasie sejmupolskiego uregulowano bowiem nie tylko stosunek Kurlandii do Rzeczypospolitej, ale także status innych ziem inflanckich, które wcześniej włączone zostały formalnie do Wielkiego Księstwa Litewskiego, a teraz, mocą wspomnianej konstytucji sejmowej, stawały się wyodrębnioną częścią Rzeczypospolitej Obojga Narodów połączoną takimi samymi więzami z Koroną i Litwą. Kolejne sejmy miały wypracować szczegółowe rozwiązania ustrojowe ustalające status Inflant w Rzeczypospolitej. Zostały one przyjęte w czasie sejmupolskiego z 1582 roku, kiedy ustanowiono system prawno-ustrojowy tej prowincji (m.in. sejmik krajowy z udziałem przedstawicieli miast, własne prawo sądowe). Warto też zwrócić uwagę na regulacje dotyczące województwa bractawskiego (konstytucje 59 i 60), województwa kijowskiego (konstytucja 71) a także konstytucję 86 potwierdzającą przynależność powiatu mozyrskiego (do 1569 r. należącego do województwa kijowskiego) do województwa mińskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

ПЕРЕДМОВА

У 2019 році минає 450 років від укладення Люблінської унії, надзвичайно важливого правового акту, який суттєво вплинув на історію Центрально-Східної Європи і її населення. У 1569 році прийнято рішення, які привели до утворення Речі Посполитої—багатокультурної, багатомовної та полірелігійної держави, спадщина якої різною мірою вплинула на творення народів, які сьогодні живуть на її колишніх територіях: білорусів, литовців, поляків і українців. Цей вплив по-різному оцінювали в окремих історіографіях, і навіть сьогодні питання про значення Люблінської унії може спровокувати гарячі дискусії. Схильність займати позицію, продиктовану сучасними політичними інтересами, у нас усіх дуже сильна. Тому ми хочемо вшанувати важливу річницю, віддаючи голос історичним джерелам і посприяти тому, щоб презентувати люблінський сейм 1569 року українському читачеві XXI століття крізь призу законодавчого доробку. Сейм, який ухвалив польсько-литовську унію тривав від січня до серпня 1659 року і мав досить бурхливу історію. Тут забракне місця для того, щоб вдатися у деталі перебігу нарад і подати точний календар результатів. Треба, однак, коротко нагадати, як ця подія відбулася.

У шістдесятих роках XVI століття Європа була ареною багатьох конфліктів. Тривала реформація і точилася гостра суперечка нових конфесій з католицизмом, що переходила у політичне, а іноді і військове протистояння. Англія, Шотландія і Швеція офіційно стали на бік протестантів. Німеччина, Франція, Польща і Литва зазнали внутрішніх поділів. Католицькими залишилися Іспанія, Португалія і поділена на малі держави Італія. Водночас відбувалося династичне суперництво за домінування над Європою поміж

Габсбургами, що правили німецькою імперією й Іспанією та Валуа, що представляли прагнення Франції. XVI ст. вважають періодом творення централізованих держав з сильною монархічною владою, однак насправді політична карта Європи повнилася у цей час державами зі складною внутрішньою структурою та династичними зв'язками. Іспанія у цей період — це доволі умовне поняття. Король Філіп II панував над окремими королівствами Кастилії і Арагонії та рядом інших держав, таких як Нідерланди, Бургундія, Неаполь, Сицилія, Сардинія, Міланське герцогство і т. д. Німецька імперія була конгломератом різних більших і менших територій з суттєвим ступенем незалежності. Також «імперія» австрійських Габсбургів складалася з багатьох держав з окремими політичними системами — Угорщина, Чехія, Австрія, Каринтія, Тіроль і багато малих князівств, графств, володінь. Англійський король панував також над Ірландією, датський король — над Норвегією, шведський — над Фінляндією. Навіть позірно монолітна Франція поділялася на *pays d'élections*, тобто королівські округи, та *pays d'états*, з сильними регіональними інституціями, рудиментами давнішої окремішності. На цьому тлі союз Польського королівства та Великого князівства Литовського виглядає цілком природнім.

Обидві країни ще під кінець XIV століття об'єднав спільний стратегічний інтерес — боротьба з експансивним орденом хрестоносців. У XVI столітті хрестоносців вдалося остаточно розбити, хоча вони і залишили у спадок Герцогство Пруссія, що було у васальній залежності від Польщі. Трохи пізніше почала занепадати держава ордену мечоносців (Лівонія), сусідів хрестоносців і їхніх союзників. Таким чином утворилася зона геополітичної пустки, яка заохотила до дій усіх сусідніх потужних гравців. Швеція, Данія, Пруссія і, передовсім, Москва почали претендувати на контроль над нестабільною територією. Сигізмунд Август, що панував у Польщі і Литві, вважав, що тільки приєднання Лівонії до його володінь на правах автономії зможе принести стабільність, а експансія північних та східних сусідів, зокрема Москви, стане смертельною загрозою для цієї стабільності. Він прагнув закріпитися на Балтиці і створити «Морську країну».

Москву Івана Грозного визнали головним стратегічним противником не тільки через суперечку за Лівонію, але, передовсім, через майже двохсотрічне суперництво між Великим князівством Литовським і Великим князівством Московським за руські землі,

спадщину Київської Русі. У цій суперечці майже сто років успішною була Литва, але від кінця XV століття вона тільки програвала. Її східний кордон відійшов від підмосковських полів до ріки Двіни, коли у 1563 році військо Івана Грозного зайняло Полоцьк. Велике князівство Литовське уже не просто займало оборонні позиції, а перебувало під реальною загрозою.

Сигізмунд Август був переконаний, що з великими викликами міжнародної політики польська Корона і Велике князівство можуть справитися виключно разом у тісному союзі. Водночас він обдумував питання устрою країн, якими володів. Як і багато інших європейських конгломератів держав, Польща і Литва були водночас династичним союзом країн, який після смерті бездітного монарха міг легко розпастися. Останній з Ягеллонів усвідомлював цю загрозу, тому вирішив замість династичного союзу держав утворити монолітну державну структуру, що зможе витримати династичну кризу. Тому у питанні польсько-литовського союзу він на початку шістдесятих років XVI століття перетворився зі скептика на ентузіаста. Його кореспонденція з друзями і свояками у Литві — Миколаєм «Чорним» і Миколаєм «Рудим» Радзивіллами добре ілюструє цю світоглядну зміну.

Обережна, але послідовна політика Сигізмунда Августа привела до скликання спільного польсько-литовського сейму, який мав ухвалити союз. Це був непростий процес, бо вихідні позиції головних партнерів були доволі відмінними. Більшість зібраних представників польської шляхти та частина сенаторів прагнули тісного союзу, що полягав у повній ліквідації литовської державності. Група литовських можновладців зовсім не хотіла унії, прагнула зберегти усі атрибути суверенності і укласти певну форму військового альянсу. Король і група сенаторів, що його підтримували, прагнули створити федеративну державу зі спільним монархом і сеймом зі збереженням окремішності суб'єктів. Така концепція мала шанси здобути прихильників також у Литві. Вирішення питання польсько-литовського союзу мало також відкрити дорогу до правового урегулювання статусу територій, успадкованих від ордену мечоносців — Лівонії та герцогства Курляндії. Польська шляхта вимагала також подібних рішень щодо так званої Королівської Пруссії, яка вважалася більше володінням короля, ніж королівства. Під час дискусії щодо союзу виникло також питання окремого статусу для Волині та Київщини.

Після важкого початку сейму у січні 1569 року у лютому сталася серйозна криза, оскільки бачення унії дедалі більше розходилися. Вночі в останній день лютого литовська делегація неочікувано для короля і коронного сейму покинула Люблін, підриваючи де-факто переговори. Король тоді продемонстрував свою рішучість щодо утворення спільної держави і оголосив про приєднання до Корони Волині (разом з Брацлавщиною) і Підляшшя, які до того часу належали до Великого князівства Литовського. На Підляшші відносно швидко прийняли це рішення короля, а от волиняни противилися. З'їзд тамтешньої шляхти, організований наприкінці березня 1569 року, допустив можливість союзу Волині з Короною, але на підставі двосторонньої угоди. Король вимагав послуху, але поступово позиції сторін почали зближатися, і волиняни отримали привілей, що гарантував їм значний ступінь окремішності. Вони також виступили з ініціативою, щоб на подібних засадах Київщина приєдналася до Корони, що і трапилося.

Приєднання до Корони Волині і Підляшшя погано сприйняли у Литві, однак тамтешня еліта вирішила повернутися до переговорів щодо унії. Сенатори сподівалися, що порозуміння у цій справі дозволить відкликати рішення щодо Волині і Підляшшя, але ці надії не справдилися. Сигізмунд Август був непохитним. У червні у Любліні тривали переговори про остаточну форму союзу і першого липня унію нарешті уклали. Урегульовано також статус Королівської Пруссії, Лівонії та Курляндії. Під час сейму васальну присягу королеві склали герцог Пруссії Альбрехт-Фрідріх і господар Молдови Богдан Лапушанин.

Сигізмунд Август і польсько-литовський сейм у Любліні у 1569 році утворили Річ Посполиту, Республіку Обох Націй. У польсько-литовській федерації був спільний правитель і сейм, окремими залишалися скарбниці, армії, центральні органи влади, судочинство і мова врядування. Можна сказати, що поява нової країни не ліквідувала двох країн, що існували раніше. Статус автономії від обох частин Речі Посполитої отримала Лівонія, приєднана водночас і до Польщі, і до Литви. У межах польської Корони з 1569 року існували автономії Київщини, Волині та Брацлавщини, що мали власну мову врядування і судочинство. Значну частку самостійності зберегло королівство Пруссія (наприклад, участь міст у сеймиках). Під час люблінського сейму врегульовано статус Курляндії, яка стала васальним

герцогством Речі Посполитої. Відбулася також васальна присяга герцога Альбрехта-Фрідріха Гогенцоллерна, який підтвердив васальну залежність королівства Пруссії від польсько-литовської держави.

Унійний сейм встановив певний політичний порядок на великих просторах Центрально-Східної Європи. Порядок цей будувався на співіснуванні і співпраці багатьох суб'єктів з різним етнічно-культурним та релігійним складом. Його зберігала політична система, розроблена в Польщі, яку часом називають шляхецькою демократією, а іноді — більш точно — змішаною монархією. У кожному разі, цей устрій надавав сеймові та сеймикам значний вплив на управління країною, а отже, гарантував місцевому шляхетському самоврядуванню суттєву самостійність. З точки зору шляхтича Річ Посполита була країною свободи. Найбільш популярний у ті часи «публіцист» Станіслав Ожеховський писав про це з ентузіазмом: «Поляк завжди веселий у своєму королівстві! Співає, танцює вільно, не маючи на собі жодного підневільного обов'язку». Таке бачення привабливості своєї системи польська шляхта пропонувала партнерам у 1569 році. Литовці переважно були незадоволені унією. Тільки з часом почали — зокрема, середня шляхта — усвідомлювати переваги «польських свобод». Волинські і київські русини оцінили свій особливий статус, який був прогресивнішим порівняно з литовськими часами. Під час першого безкоролів'я вони не пішли на повернення до Литви. Найменший політичний зиск отримала лівонська шляхта, бо постійні і довготривалі військові дії на її теренах унеможливили на практиці повноцінне запровадження устрою Речі Посполитої.

Доробок унійного сейму ми презентуємо шановному читачеві шляхом повного і дослівного цитування його легіслативних ефектів, які стосуються територіально-правового устрою, встановленого люблінським зібранням. Документи опубліковано у хронологічному порядку. Слід, однак, пам'ятати що привілей для Підляшшя, привілей для Волині і привілей для Київщини мають ранішу дату, і їх насправді опрацювали пізніше, ніж вказує офіційний підпис.

Усі презентовані акти (окрім «Конституції Лівонії») видано у формі королівських привілеїв, але ми знаємо, що їх тексти творили зацікавлені сторони — бенефіціари привілеїв. Зрештою, зміст говорить сам за себе.

1. ПРО ПІДЛЯСЬКУ ЗЕМЛЮ.

ПРИВІЛЕЙ ПОВЕРНЕННЯ ПІДЛЯСЬКОЇ ЗЕМЛІ ПОЛЬСЬКІЙ КОРОНИ [5 БЕРЕЗНЯ 1569 Р.]

В ім'я Господа амінь. На вічну пам'ять. Позаяк людська пам'ять слабка й мінлива, а для того щоб людські справи, передусім ті, котрі призначені для використання та збереження в суспільстві та всьому товаристві, не здиміли в тяглоті часу, — передбачлива розсудливість людей мудрих вирішила справи, варті увічнення, довести до відома нащадків письмовим свідченням.

1. Отож Ми, Сигізмунд Август, з ласки Божої король Польщі, великий князь литовський, до того ж земель Краківської, Сандомирської, Серадської, Ланчицької та ін., цим Нашим листом сповіщаємо людям нинішнього і прийдешнього віку, усім взагалі і кожному зокрема, кому це належить знати, що Ми, вже багато років чуємо від усіх станів Польської Корони і Наших держав часто висловлювані з великою наполегливістю вимоги та настанови скликати такий вальний сейм, на якому була б завершена давня справа щодо об'єднання Нашого Великого князівства Литовського з Польською Короною, а також щодо обернення на дійсність усіх прав і привілеїв Корони та всіх Наших держав. На таке прохання всіх станів, за порадою та з дозволу всіх станів і Польської Корони, і Великого князівства Литовського Ми скликали в Любліні нинішній вальний сейм. На цей головний сейм з'їхалися Наші [пани-]ради, духовні і світські, і повноважні земські послы з [Польської Корони] і з Великого князівства Литовського, репрезентуючи всі коронні стани і всі стани Великого князівства Литовського. Таким способом почавши цей головний вальний сейм, скликаний в ім'я Господа, після багатьох довгих перемов і вмовлянь, Ми вислухали прохання і висловлені з великою наполегливістю настанови всіх станів Польської Корони,

щоб Підляську землю, яка в минулі часи цілком і повністю законно завжди належала Польській Короні, тій-таки Короні, тобто Польському королівству повернути і до її первинного цілісного тіла прищепити.

Отже, Ми пам'ятаємо про Нашу присягу, яку дали всім громадянам Корони і якою взяли на Свою Особу зобов'язання всі частини, відірвані і відлучені від згаданої Корони, силою своєї влади здобути і згаданому королівству, відновлюючи його цілісність, повернути. Ми знаємо достеменно, що Підляська земля належала Польській Короні відвіку за законом досконалим ще перед часами короля Владислава Ягайла, Нашого прадіда, і протягом усього його панування, а також за королювання Владислава, його сина, Нашого великого стрія. Потім святий король Казимир, Наш дід, будучи верховним володарем обох народів, відділив її від частини королівства, тобто від Мазовії, і відірвав від власного тіла, хоч проти цього заперечували і не давали на це згоди коронні стани, які ще від того ж таки Нашого діда, як і від інших наших предків, що були після нього, польських королів і великих князів литовських, а також від нас самих не переставали наполегливо вимагати повернути її Короні. Отож з тієї причини Ми повертаємо цю Підляську землю в нерозривну єдність з її первинним власним тілом та головою як його власну і природну частину, з кожним зокрема та всіма її гродами, замками, містами, містечками, селами, землями, повітами й усіма вже згаданими речами, хоч які вони і хоч як названі, з всякими і всіма придатками, пожитками, власністю, що цій згаданій землі і всяким її частинам належать або спрадавна, або [є прилучені] згідно з хоч яким звичаєм, законом чи хоч яким способом,— так, щоб не применшити повсюдного та загального в особливому і особливо в повсюдному та загальному. Повертаємо цю землю з усіма та всілякими її правом, панами, власністю Польському королівству як її справжньому власному тілу та голові— в його цілісність, у честь, у власність, у коронний титул— і маємо намір їх [Підляську землю та Польську Корону] повернути до первинного стану і об'єднати.

З огляду на Наші достеменні відомості, а також на ласкаву та особливу волю повноважних послів від усіх станів з Підляської землі, які були обрані, делеговані, послані на цей нинішній спільний вальний сейм і з нами цей сейм завершують в ім'я Господа, цим нашим актом вже, негайно повертаємо [Підляську землю] в

супільність, у честь, у власність Польської Корони і об'єднуємо її з нею, поширюємо на неї титул Польської Корони, повертаємося нерозрізненими в єдине неподільне тіло, до якого її [Підляську землю] прищеплюємо, в яке впаюємо на віки вічні так, що в майбутньому від цього їй належного, справжнього, відповідного тіла та від голови Польської Корони вона ані цілком, ані будь-якою своєю частиною ніколи, ніяким способом і ні в якому вигляді не може бути ні відірвана, ні відлучена на віки вічні.

2. Якщо Ми або Наші предки хоч чий маєтності зі згаданої землі, належні хоч кому, хоч якого стану та рангу, вилучили з-під їхньої юрисдикції та з їхньої власності і передали під дію права й у власність Великого князівства Литовського, то це не має стати на заваді тому, щоб вони [маєтності] були передані, влучені, втілені [в Корону] і на віки вічні з'єдинені [з нею]. І так само, як Нам чи Нашим попередниками не годилося їх взагалі від королівства відлучати, відділяти, віддаляти чи применшувати, не належить і щодо ніякої частини тих маєтностей надавати комусь прерогативу, яка обернулася б на шкоду праву та власності королівства, чи її віддаляти. Тож усі громадяни Підляської землі (їх усіх і кожного зокрема відтепер і навіки Ми виводимо з-під юрисдикції Великого князівства Литовського), відповідно до свого рангу, стану, гідності, звань і чинів, зможуть користуватися всілякими привілеями, вольностями, прерогативами Польського королівства так, як інші громадяни Корони, і в майбутньому тішитися ними на віки вічні.

3. Аби ті ж таки громадяни зазнали ще більшої Нашої ласки, постановляємо, що гроди, замки, міста, поселення, містечка, села зі згаданої землі, з кожним зокрема і з усіма їхніми підданими, ми, відповідно до коронних привілеїв і вольностей, робимо вільними від усіх податків, які там були раніше й дотепер, а також від сплати всяких поборів, цла чи мит, водних, гребельних, мостових, торговельних—так, що в такий спосіб прирівнюємо їх і відтепер прирівнюватимемо до інших громадян Корони. Встановлюємо і закріплюємо для них право на всі вольності, свободи та заняття, поширені в Польській Короні. Зберігаємо лише плату два гроші з однієї волоки, в якій є поселення або яку зорює кметь, згідно з привілеями Польського королівства.

4. Крім того, особливо зазначаємо, що всі і кожен зокрема, хто мешкає на Підляшші, хоч якого вони є рангу, не мають підлягати

статутові про спосіб вписування [в актові книги] королівських маєтків — [універсалові] Олександра, польського короля та великого князя литовського, Нашого стрія, ухваленому на сеймі в Пйотркові в середу перед неділею Laetare [Неділя радості, четверта неділя Великого Посту] року Божого 1504, а також іншим статутам і конституціям, виданим за панування того ж Олександра та Нашого батька Сигізмунда, польських королів, і за Нашого панування — щодо оголошеної пізніше екекуції в Пйотркові, у Варшаві та в Любліні. Ми зберігаємо і зберігатимемо все згідно зі змістом привілеїв, що їх їм надали Ми чи Наші предки — і польські королі, і князі литовські та мазовецькі.

5. Крім того, всі дарування, всі обміни, всі привілеї, здійснені чи надані на Наших землях за заслуги будь-кому з-поміж відданих осіб, а також усі інші грамоти та привілеї, написані хоч якою мовою і хоч з якого приводу від імені Наших предків, польських королів, і від імені Нас самих, навіть з печаткою Нашої канцелярії чи Великого князівства Литовського, видані особам хай там якого заняття, а саме кожна зокрема й усі [королівські] облігації, суми, малі чи великі, вкладені в утримання найманого жовніра, кінного чи пішого, в оборону місцевих замків чи в інші воєнні походи, примусово стягнені хоч з якого маєтку, — мають бути зібрані і, згідно з [королівськими] облігаціями щодо замків, міст, містечок, сіл, фільварків, дворів, внесені до скарбниці Великого князівства Литовського на таку ж суму, на яку їх забезпечують Наші привілеї. Всі ті випадки і кожен з них зокрема, вказані в усіх клаузулах і в кожній зокрема, а також у кожному пункті чи параграфі, описані і оприлюднені згідно з їх суттю, але так, щоб не звести нінащо особливого в загальному і загального в особливому, — належить надійно зберігати недоторканими. Жодного з таких актів (ні повністю, ні частково) не можуть і на віки вічні не зможуть уневажнити ніякі з'їзди, ніякі коронні конституції, загальні чи окремі. А якщо знайдуться такі, котрі з якоїсь причини загубили грамоти чи привілеї на свої дотеперішні спадкові маєтності або їх не мали, то все одно оті маєтності на віки вічні вони використовуватимуть на тому самому праві і не будуть змушені ті грамоти чи привілеї показувати Нам.

6. Крім того, від часу панування вельможного Гаштольда, воеводи віленського та канцлера Великого князівства Литовського в Більській землі та повіті і за щасливого панування найяснішого

короля Сигізмунда, Нашого батька, і Нас самих, а потім після певних дій наших комісарів і ревізорів у багатьох частинах спадкових ґрунтів шляхти та наших відбулося багато обмінів. Шляхтичі, наші піддані, використовують як свою державу війтівські ґрунти, отримані від нас або наших комісарів [в обмін] на їхні спадкові надання від Гаштольда. Отож силою нинішнього нашого привілею всі і кожен з цих [актів] обміну зокрема, хоч з якої причини вони сталися, ми надійно і твердо закріплюємо відтепер і на віки вічні, і так робитимуть наші наступники, польські королі. І ані ми, ані наші наступники, польські королі, їх ніякими способами та мудрими хитрощами не скасовуватимемо, не погіршуватимемо і не порушуватимемо, а особливо там, де маєтності за маєтності, землю за землю дано. І тут не може стати на заваді навіть те, що шляхті наші війтівські ґрунти надано замість її спадкових (тоді таку обмінювану власність належить вважати за спадкову). Навпаки, ми дамо з нашої канцелярії підтвердження про такі обміни тим, хто їх потребуватиме і проситиме.

7. Також встановлюємо, тепер і на майбутнє, що ці та інші громадяни, які мають посілість, для вирішення своїх справ вдаватимуться до коронної канцелярії та урядників нашого двору. А земські суди в повітах і старостинські суди у всіх урядах належить звершувати тим самим способом, який усталено звичаєм, описано і обумовлено правом щодо інших земель та воєводств королівства. Апеляції, [правні] провокації, позови, припозови [повторні позови] з тих судів чи всіх урядів, складені чи здійснені на вимогу тих сторін, котрі почувуються скривдженими, мусять мати таку саму форму, яка усталилася в королівстві й наших судах, як-от на коронному вальному сеймі та на великих судах, що їх воєвода разом з іншими достойниками та урядниками має вершити щороку, а також на тих, що відбуваються при нашому дворі. Такі ж справи мешканців міст магдебурзького чи будь-якого іншого права, а також справи людей інших станів будуть вирішені, якщо вони згідно зі звичаєм нашого королівства у своїх потребах звернулися до нас і до нашого двору.

8. Посли з земель мусять зайняти призначені для них місця в польській раді поміж послами, що уособлюють таку ж владу, а дорадники, своєю чергою, — поміж дорадниками. І мають засідати, спершу склавши традиційну в таких випадках присягу. Таким

достойникам, урядникам та земським послам з Підляської землі Ми вже призначили місця, що відповідають місцям достойників, урядників і земських послів Мазовецького воєводства. І послы цих земель, відтоді як склали тілесну присягу, вже ті місця прийняли і зайняли. Земські послы на з'їзди та сейми (що відбуваються у звичному місці й у визначений у Нашому акті час), яких обирали б усі вільні стани згаданих земель згідно зі звичаєм інших коронних земель чи воєводств і які приїжджали б разом на такі з'їзди, а також їхні послы, так само обрані і делеговані на коронний сейм, будуть забезпечені провізією таким способом, що й земські послы Мазовецького воєводства.

9. До того ж обіцяємо не зменшувати кількості високих постів і урядів у тій-таки Підляській землі. Навпаки, як десь з'явиться вакантне місце, Ми його підтвердимо і віддамо котромусь з місцевих шляхтичів, що мають там посілість.

10. І збережемо для всіх громадян згаданих земель кожне зокрема й усі права, привілеї, грамоти, вольності та прерогативи, надані і всім узагалі, і кожному зокрема громадянам цього повіту ще від Наших предків, якщо це не суперечитиме теперішньому поверненню та реінтеграції [цих земель у лоно Корони].

11. Також Ми вже повеліли і повеліваємо цим актом, щоб достойники, і урядники, і старости з різних місць того-таки повіту прибули до Нас у вказані в Наших листах місце та час і склали присягу на вірність Нам, як коронованому королеві, та королівству. І нехай у своєму повіті мають підстарост, там народжених і осілих. Якби ж хтось з них так не вчинив через легковаження чи непослух, тоді Ми, відібравши від них їхні високі пости, уряди, староства, префектури [адміністративні округи], передамо їх там-таки народженим достойним людям, які могли би прислужитися своєму урядові як належить.

12. Також постановляємо, щоб у майбутньому у відповідних суспільних і правових справах серед знаків на військових хоругвах у своєму повіті відтепер і на майбутнє вживати знак Польської Корони—орел.

13. А щоб усі та кожна з-поміж згаданих справ можна було вирішити швидше, Ми повеліли коронному канцлерові та підканцлерові й іншим урядникам Корони та Нашого двору, щоб громадянам згаданої Підляської землі, які вдаються з різними судовими справами

та різними потребами до Нашої королівської величності, вони допомагали відповідно до царини своїх обов'язків.

14. Насамкінець встановлюємо, бажаючи це усталити на віки вічні: всі справи й процеси з боку людей хоч якого стану чи заняття, правові і неправові, що суперечили б цьому вічному та незмінному декрету після його публікації та публікації Наших листів-універсалів, реституції та реінтеграції в Наше Польське королівство згаданої Підляської землі, — будуть визнані нікчемними, неправильними, такими, які не мають ніякої сили, яких Ми не схвалюватимемо і на які не будемо зобов'язані поширювати свою верховну владу.

Тож [викладені в цьому акті] всі пункти і кожен зокрема, цілком і в кожній своїй частині матимуть силу вічного права та споконвічну силу так, щоб [не] звести нінащо загального в особливому і особливого в загальному у справах, вище описаних.

Під усім сказаним, завіривши і засвідчивши його, Ми поставили підпис своєю рукою власною і наказали привісити Нашу печатку з дозволу всіх Наших панів-ради, духовних і світських, послів земських коронних, які на той час перебували при Нас.

Передусім найпревелебніший у Христі отець ксьондз Якуб Уханський, архієпископ гнєзненський, *legatus natus et Regni primas*, Філіп Падневський, краківський, Станіслав Карнковський, куявський, Адам Конарський з Кобиліна, познанський, Пйотр Мишковський, плоцький, Войцех Старозьжебський [Старозьребський], холмський єпископ, Себастьян Мелецький, каштелян краківський і бжеський староста, Станіслав Мишковський з Мірова, краківський і староста краківський та ратинський, Пйотр Зборовський, сандомирський, стобницький староста, Ольбрихт Ласький, серадський, Ян Сіраковський, ланчицький і пшедецький староста, Ян зі Служева Бжеський, староста мендзижеський і конінський, Ян з Барчина Кротоський, іновлоцлавський, Ян Фірлей з Домбровиці, люблінський, коронний маршалок, староста рогатинський, Анджей Дембовський, белзький, староста рубешівський, Арнольф Уханський, плоцький, староста вишогородський, Миколай Кішка з Цеханова, підляський, староста дрогобицький, Фабіан Чема, мальборкський, староста тухольський і старгардський, Ахаци Чема, поморський, староста штумський і гнєвський, воєводи, Станіслав Собек з Сулеєва, сандомирський,

коронний підскарбій, староста тишовецький і малогоський, Анджей Дембовський, серадський і староста ланчицький, Адам Джевіцький, іновлоцлавський і староста гостинський та іновлодський, Станіслав Гербурт з Фульштина, львівський, староста самбірський і дрогобицький, Станіслав Слупецький, люблінський, Анджей граф з Тенчина, белзький, Анзельм Гостомський, плоцький, староста равський, Зигмунт Вольський, черський, староста варшавський, Адам Косінський, підляський, Кшиштоф Мишковський з Мірова, равський, Ян Костка зі Штемберка, гданський, підскарбій пруських земель, староста пуцький і чховський, Ієронім Оссолінський, сандецький, Ян Тарло з Шчекарович, радомський, староста бецький і жидачівський, Войцех Пшиємський, ленцький, Ян Сененський з Съенна, жарновський, Ян Кристопорський, велюньський, Ян Сененський з Гологір, галицький, Ян Гербурт з Фульштина, сяноцький, Щасний Париж, варшавський, староста черський, Станіслав Криський з Дробніна, рацьонський, староста добжинський, каштеляни, Валентій Дембінський з Демб'ян, канцлер, Францішек Красінський з Красного, парох плоцький і т. ін., підканцлери Польської Корони, Станіслав Бажий з Бложви, надвірний маршалок, староста снятинський, Станіслав Оссовський, кантор гнезненський, надвірний референдар, Ян Боруковський, парох ленчицький, канонік краківський і варшавський, Симон Луговський, парох мехівський, Станіслав Красінський, схоластик гнезненський, Ян Заборовський, парох сandomирський, Анджей Патрицій, архідиякон віленський, канонік варшавський, Ієронім Хоєнський, канонік познанський, Станіслав Фогільведер, схоластик варшавський, Станіслав Замойський, староста белзький, Миколай Ласький, крайчий Нашого столу, староста мальборкський і красноставський, Мацей Залінський, Наш підкоморій, ясеницький, мсціборський і зисмурський староста, Лукаш Ленцький, спальник і староста вольпінський, Ерасмус Демб'єнський, надвірний хорунжий, Якуб П'ясецький, конюший, Ерасмус Крочевський, кухмістер, Станіслав Карвіцький, обозний і лятовицький староста, Бартломій Зелінський, підкоморій сandomирський, Миколай Тарло, хорунжий перемиський, Ян Лесьньовський, підчаший львівський і державець долинський, Анджей Фірлей з Домбровиці, Ян Замойський, Пйотр Ключевський, Ян Димитр Соліковський, Станіслав Красіцький, Томаш Дройовський, Ян Париж, Наші секретарі, урядники та

дворяни, вірні і щиро Нам милі. Дано на спільному вальному коронному Люблінському сеймі дня п'ятого місяця березня року Божого тисяча п'ятсот шістдесят дев'ятого, королювання Нашого сорокового.

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, s. 196-207; *Volumina legum*, wyd. I. Ohryzko, t. 2, Petersburg 1859, s. 77-80; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, Vol. 1 1550–1585, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 216-220.

Приєднання Підляшшя до Корони під час люблінського сейму не було одноразовим актом, а процесом, що тривав від початку березня до травня 1569 року. Рішення про «реституцію» Підляшшя і Волині прийнято у перші дні березня; воно стало реакцією на зрив перемовин щодо унії зі сторони литовців і їх раптовий виїзд з Любліна вночі 28 лютого. Потім більше трьох тижнів тривала канцелярська робота над відповідним привілеєм (завершилася 28 березня), який підписано ранішою датою – 5 березня. Це був латинський документ, що стосувався Підляшшя і Волині. У ньому містилося рішення короля про повернення обох земель до Корони, історична аргументація, звільнення цих земель від підпорядкування Литві та список свідків. Опублікований документ – це другий інкорпораційний документ для Підляшшя, який насправді підготували аж у травні. Ми володіємо інформацією з 21 березня, що підляський документ «скориговано», але 30 квітня, коли видано універсал, який наказував шляхті воєводства скласти присягу на вірність Короні, окремий акт інкорпорації Підляшшя, найімовірніше, ще не був завершений і оголошений, бо в мандаті згадано тільки спільний привілей для Підляшшя та Волині. Найбільш правдоподібний термін випуску цього документу канцелярією – середина травня, коли політичний процес, що вів до інкорпорації, завершився. 24 травня архієпископ гнєзненський, що виступав перед волинянами, покликався на свободи, отримані мешканцями Підляшшя, отже, він мав на увазі саме другий окремий реституційний привілей, який, на той час мав бути готовим. Цей документ, складений польською мовою, також підписаний ранішою датою – 5 березня. У ньому рішення про приєднання Підляшшя до Корони. Місцева шляхта

отримала такі ж права, що й коронна шляхта. Усі попередні привілеї залишаються у силі. Приєднання Підляшшя підважували еліти Великого князівства Литовського, зокрема магнати, що мали маєтки у приєднаній провінції. Рішучість короля, тиск сейму і остаточна підтримка інкорпорації підляською шляхтою (значною мірою польського походження) допомогли реалізувати це рішення і приєднати Підляшшя до Корони.

**2. ДЕКРЕТ СИГІЗМУНДА АВГУСТА,
КОРОЛЯ ПОЛЬЩІ, ЯКИМ
ПОСТАНОВЛЕНО, ЩО РАДНИКИ
ТА ПОСЛИ ПРУССІЇ МАЮТЬ НА
СЕЙМАХ КОРОЛІВСТВА СПІЛЬНО
ОБГОВОРЮВАТИ СПРАВИ І РЕЧІ
ПОСПОЛИТОЇ, І КНЯЗІВСТВА ПРУССІЇ.
ДАНО В ЛЮБЛІНІ 16 БЕРЕЗНЯ 1569 РОКУ**

Сигізмунд Август, Божою милістю король Польщі і т. д. Сповіщаємо і т. д. Радники та всі стани пруських земель уклінно попросили у нас, щоб ми не змушували їх на вальних сеймах засідати разом із сенатом королівства, а натомість щоб милостиво зберегли за ними їхні привілеї, права та звичаї; і щоб ми уповноважили кількох осіб із сенату королівства для з'ясування, що вони, за привілеями тих земель і з міркувань права та справедливості, таки не зобов'язані засідати разом із сенатом королівства. А ми, хай усвідомлюючи, що в цій справі вони вже раніше висували численні міркування й заяви, та все ж пам'ятаючи про обов'язок нашої королівської милостивості, а також про нашу настанову завжди і за всіма нашими підданими порівну непорушно зберігати їхні права та звичаї і брати до уваги їхні правомірні прохання, — прихильно на їхнє прохання погодились і відвели їм деякий час на обговорення цієї справи з уповноваженими.

Ці уповноважені, обдумавши та зваживши міркування, аргументи та висновки, якими вони підкріплювали та обґрунтовували свою справу, доповіли їх і нам. Тому, достатньо обдумавши, осмисливши та дослідивши всі міркування — почасти висунуті та подані ними самими, почасти взяті з доповіді уповноважених, — ми, щоб запобігти труднощам та перешкодам, які могла б у майбутньому завдати інтересам Речі Посполитої ця справа чи то суперечка, аж ніяк не погоджувались переходити до подальших справ Речі Посполитої, аж поки ретельно не з'ясуємо всього, що вони навели на підкріплення

своєї позиції стосовно тих-таки привілеїв та звичаїв. Отож на підкріплення своєї позиції вони насамперед навели параграф із привілею короля Казимира, який містить такі слова: “Усі значні справи, що стосуються згаданих земель, ми обговорюватимемо, звершуватимемо та вирішуватимемо із спільною радою радників зазначених вище земель”; цим вони намагаються довести, що, оскільки вони є і повинні вважатися радниками не королівства, а земель Пруссії, то, отже, не зобов’язані засідати і голосувати в сенаті королівства. Далі вони заявили, що у них узвичаєно власні сейми земель Пруссії, відмінні від сеймів королівства, адже на сеймах земель Пруссії пруські міста звикли не тільки бути присутніми, а й належати до ради; а в сенаті королівства такого не заведено. Нарешті, вони опиралися на численні інші міркування й аргументи в цій справі, котрі, однак, виглядали радше як здогадні, аніж як почерпнуті з привілеїв та обґрунтовані законами. Отож ми, як найвищий, верховний та єдиний тлумач усіх законів та привілеїв, разом із радниками королівства здійснили таке тлумачення привілеїв та законодавчих обґрунтувань, легко дійшовши до рішення. Найперше ми зважили на те, що блаженної пам’яті король Казимир приєднав та інкорпорував землі Пруссії до королівства (і це впливає з їхнього власного визнання, адже в своєму попередньому зверненні вони визнали, що є членами цього тіла— королівства Польщі; про це свідчать і складені ними присяги). Звідси робимо висновок, що, як усі члени людського тіла отримують всю свою силу та назву від тієї-таки людини, чийми членами вони є, то так само й вони, хоча звично та по-простому називаються радниками земель Пруссії, все ж, оскільки землі Пруссії з’єднані з королівством Польщі нерозривним зв’язком та сполукою, є та вважаються його членами; а отже, і їх можна заслужено та правомірно називати радниками королівства та короля Польщі.

До того ж, вважаємо, що не слід наводити отой параграф привілею щодо значних справ, бо він у жоден спосіб не стосується обґрунтування засідання senatorів Пруссії в сенаті королівства, а тільки велить та приписує, щоб ми, найясніші королі Польщі, у значних справах— чи то судових, чи інших вагомих та поважних, які постають залежно від обставин та часу, — нічого не уряджали та не постановляли, не поспілкувавшись про це із радниками земель Пруссії. Але це аж ніяк не виключає їх із сенату королівства.

І хоча для таких переговорів параграф не приписує якогось окремого місця, проте достатньою мірою натякає, що такі справи та питання ми та найясніші королі Польщі можемо обговорювати і ухвалювати в них рішення також і на вальному сеймі королівства чи, наскільки вимагатимуть та потребуватимуть обставини, в іншому місці—скликавши радників земель Пруссії, а разом із ними й сенат королівства. А стосовно дозволу нашого покійного божественного родителя скликати сейми земель Пруссії, і то радше в питаннях правосуддя та судочинства, аніж в якихось інших, який вони наводять на підкріплення своєї позиції,—не розуміємо, з яких міркувань їх через це має бути убезпечено та звільнено від участі в сеймах королівства. Адже так само й за тим самим зразком у всіх та кожному з воєводств королівства заведено проводити сеймики, по-простому званими загальними вічами, на яких достойники та службовці воєводств зазвичай здійснюють судочинство та правосуддя; та попри це ті ж таки достойники, тобто воєводи та каштеляни, що очолюють суди, на наш виклик прибувають на вальні сейми королівства і, засівши в сенаті, зобов'язані при нашому боці ухвалювати рішення не тільки щодо поточних потреб Речі Посполитої, а й у справах, які через апеляцію передано з їхнього вічевого суду на сейм.

І як на тих-таки сеймиках воєводств чи то на загальних вічах оті достойники королівства займаються не лише судочинством, а й радяться між собою про поточні справи Речі Посполитої та сповіщають нам свої рішення (та й нам трапляється звертатися до них стосовно цих справ у своїх листах),—отак само й на сеймах земель Пруссії, коли постають правові питання, ми звично звертаємося до радників земель Пруссії та спілкуємося з ними. Проте вони не можуть наводити цього як доказ—бо воно їм не допоможе—щоб звільнитися від належного їхньому служінню обов'язку прибувати на сейм королівства.

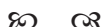
Не допомагає їм та не заперечує цього обов'язку і їхня заява, що, мовляв, міста земель Пруссії належать до їхньої ради та є її частиною, а от у сенаті практика та звичай аж ніяк не дозволяє, щоб було місце містам королівства. Ми аж ніяк не хочемо скасовувати звичаю міст земель Пруссії засідати в раді, який, до того ж, стверджений наданими їм привілеями; навпаки, прагнемо, щоб за ними зберігалися їхні нещодавні привілеї та прерогативи, а також усталені практики—і ті, якими вони досі володіли, і ті, які їм з нашої милостивості та

прихильності надано та дозволено під час приєднання та інкорпорації до королівства. Вони не представили та не показали в нашій присутності оригіналів тих привілеїв, на які самі ж і покликалися; а от наші уповноважені на підставі оригіналів привілеїв більш ніж достатньою мірою продемонстрували їм, що це такі їхня повинність та обов'язок. Аж ніяк не можуть вони наводити й того виправдання, що раніше їх ніколи не викликали на сейми королівства, адже канцелярія королівства надає достатнє та повне свідчення, що раніше їх завжди викликали. Отож, оскільки з оригінального привілею інкорпорації земель Пруссії відомо, що вони є землями королівства Польщі, які після довгого перебування за його межами повернулися до права, уділу, належності та титулу польської корони, а тому мешканці тих-таки земель Пруссії влилися в єдине та неподільне тіло королівства,— то, взявши до уваги ці та численні інші причини, ми присуджуємо, проголошуємо, постановляємо цією нашою грамотою назавжди й довіку: радники земель Пруссії є радниками королівства, їм місце в сенаті королівства і вони зобов'язані, за нашим викликом чи викликом наших наступників, королів Польщі, відкрито радити, вирішувати та голосувати у сенаті королівства разом із радниками цього ж таки королівства як у питаннях, що стосуються земель Пруссії, так і в тих, що стосуються королівства, адже вони—члени єдиного, неподільного тіла. Так само й послам земель Пруссії має бути місце серед послів королівства і вони разом з ними повинні спільно радити в таких справах.

А тому силою цього нашого декрету наказуємо та повеліваємо радникам земель Пруссії на цьому сеймі неодмінно зайняти свої місця серед радників королівства, а земським послам земель Пруссії, подібно ж, зайняти свої місця серед послів земель королівства і радити одностайною та злагодженою радою в справах та потребах Речі Посполитої та корони. Якби ж серед них виявилися ті, котрі не захотіли б виконувати нашого доручення та наказу, а також обов'язків свого служіння (хоч про жодного з них такого не думаємо), то проти них, як противників нашого верховенства, ми належно та правомірно діятимемо в такий спосіб: радників, хоч би ким вони були, позбавимо сенаторської посади та всякого служіння, а вакантну посаду та всю владу передамо тим, хто підкориться цьому нашому декретові; послів же та всіх мешканців земель Пруссії змусимо дотримуватися та слухатися всього, що буде ухвалено на

вальному сеймі королівства, отож у цій справі будуть зобов'язані зносити та виконувати—чи то з вигодою, чи то з тягарем для себе—те саме, що й інші мешканці королівства, наші піддані. На завірення та засвідчення справи до цієї грамоти прикладено нашу печатку. Дано в Любліні на вальному сеймі королівства 16 березня 1569 року, сорокового року нашого правління.

Wyd.: Lengnich G., *Geschichte des preussischen Lande Königlich-Polnischen Antheils*, Bd 2, Danzig 1722, Documenta Nr 90, s. 194-197; *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. M. Dogiel, Warszawa 1764, t. IV, s. 351-353; Bodniak S., Skorupska Z., *Jan Kostka kasztelan gdański, prezes Komisji Morskiej i rzecznik unii Prus z Koroną*, Gdańsk 1979, s. 226-227.

Декрет Сигізмунда Августа від 16 березня 1569 року був своєрідним коментарем до інкорпораційного привілею Казимира Ягеллончика 1454 року, силою якого частина колишньої держави хрестоносців, яку потім називали Королівською Пруссією, визнавала зверхництво польського короля. Акт 1454 року інтерпретували на різні способи. Місцева політична еліта вважала, що Пруссія – це окрема територія, що підпорядковується польському королю, але не є частиною королівства. Польська шляхта не погоджувалася з цією інтерпретацією, але майже повна відокремленість пруських земель була фактом більше ста років. Під час унійного сейму була присутня і делегація Королівської Пруссії. Спочатку вони хотіла, щоб їх трактували як представників зовнішнього партнера польського сейму. Однак зовсім по-іншому до цього ставився монарх. Сигізмунд Август у рамках реалізації широкого плану державної інтеграції своїх володінь опублікував декрет, у якому задекларував, що згідно з привілеєм 1454 року громадяни Королівської Пруссії повинні брати участь у засіданнях польського сенату і сейму. Інакше кажучи, він визнав, що ще у 1454 році ця провінція стала частиною Польського королівства, а декрет 1569 року тільки підтвердив це. Як наслідок, сенатори і послы з Пруссії долучилися до сенату та сейму і брали участь у подальших нарадах. Декрет не порушував численних пруських свобод: самостійне судочинство, використання німецької як однієї з офіційних мов чи специфічну систему сеймиків, що допомагала брати участь у засіданнях представникам міст.

3. ПРО ВОЛИНСЬКУ ЗЕМЛЮ.

ПРИВІЛЕЙ ПОВЕРНЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ ПОЛЬСЬКОМУ КОРОЛІВСТВУ [26 ТРАВНЯ 1569 Р.]

В ім'я Господа амінь. На вічну пам'ять. Позаяк людська пам'ять слабка й мінлива, а для того щоб людські справи, передусім ті, котрі призначені для використання та збереження в суспільстві та всьому товаристві, не здиміли в тягlostі часу, — передбачлива розсудливість людей мудрих вирішила справи, варті увічнення, довести до відома нащадків письмовим свідченням.

1. Отож Ми, Сигізмунд Август, з ласки Божої король Польщі, великий князь литовський, до того ж земель Краківської, Сандомирської, Серадської, Ленчицької, Куявської, Київської, Руської, Волинської, Прусської, Мазовецької, Підляської, Холмської, Ельбінської, Поморської, Жемайтської, Лівонської та ін. пан і дідич, цим Нашим листом сповіщаємо людям нинішнього і прийдешнього віку, усім взагалі і кожному зокрема, кому це належить знати, що Ми вже багато років чуємо від усіх станів Польської Корони і Наших держав часто висловлювані з великою наполегливістю вимоги та настанови скликати такий вальний сейм, на якому була б завершена давня справа щодо об'єднання Нашого Великого князівства Литовського з Польською Короною, а також щодо обернення на дійсність усіх прав і привілеїв Корони та всіх Наших держав. На таке прохання всіх станів, за порадою та з дозволу всіх станів і Польської Корони, і Великого князівства Литовського двадцять третього дня місяця грудня минулого року, тобто після [?] Різдва Христового тисяча п'ятсот шістьдесят восьмого Ми скликали тут, у Любліні, нинішній вальний сейм. На цей головний сейм з'їхалися Наші [пани-]ради, духовні і світські, і повноважні земські послы з Польської Корони і з Великого князівства Литовського, репрезентуючи всі стани

Польської Корони і князівства Литовського. І таким способом почавши цей головний вальний сейм, скликаний в ім'я Господа, після багатьох довгих перемов і вмовлянь, Ми вислухали прохання і висловлені з великою наполегливістю настанови всіх станів Польської Корони, щоб Волинську землю, яка в минулі часи цілком і повністю законно завжди належала Польській Короні, тій-таки Короні, тобто Польському королівству повернути і до її первинного цілісного тіла прищепити.

Отже, Ми пам'ятаємо про Нашу присягу, яку дали всім громадянам Корони і якою взяли на Свою Особу зобов'язання всі частини, відірвані і відлучені від згаданої Корони, силою своєї влади здобути і згаданому королівству повернути, відновлюючи його цілісність. Нам відомо достеменно на підставі багатьох різних давніх доказів та грамот, а також привілею Сигізмунда, великого князя Литовського, Нашого старого стрія, що Волинська земля з усіма її додатками беззаперечним правом, цілком і повністю належала Польській Короні. Та земля ще перед часами королювання Владислава Ягайла, Нашого прадіда, і за весь час його королювання, а також його сина Владислава, польського та угорського короля, славної та великої пам'яті Нашого великого стрія, належала Короні, була визнана за одне нероздільне тіло з Польською Короною, користувалася своїми коронними правами та вольностями. Преславної пам'яті король Казимир, Наш дід, у такий спосіб нероздільно панував над обома народами, але від'єднав ту землю від Польської Корони як від власного тіла, попри незгоду і справедливе заперечення всіх коронних станів, які і від Нашого діда, і від інших польських королів і великих князів литовських, Наших предків, що були після нього, а також від Нас самих не переставали наполегливо вимагати, щоб повернути її Короні і долучити до неї. Отож Ми, виконуючи цей Наш обов'язок, з огляду на достатні свідчення з привілеїв і на потребу відновити справедливість, з дозволу всіх Наших панів-ради, духовних і світських, і земських послів та послів з усієї коронної Речі Посполитої, всіх Наших [панів-]рад духовних і світських, княжат, панів, шляхти та всього лицарства тієї Волинської землі, взявши на себе їхню присягу Великому князівству Литовському, якою вони чимало часу були зв'язані, цим Нашим актом зумовлюємо і запевняємо, що це ніколи ні в чому не заподіє ніякої шкоди ні їм, ні їхнім нащадкам на віки вічні часи.

2. І Ми цю згадану Волинську землю, тобто Волинське та Брацлавське воєводства, і всіх громадян цієї землі вже, негайно всіх і кожного зокрема звільняємо від підпорядкування Великому князівству Литовському, від його влади, повинностей та розпоряджень і на вічні часи чинимо вільними, і повертаємо Польському королівству їх як рівних до рівних, вільних до вільних людей і як власну природну частину власному первинному тілу та голові з кожним зокрема та всіма її гходами, замками, містами, містечками, селами, землями, повітами й усіма вже поіменованими речами, хоч які вони і хоч як названі, з всякими і всіма придатками, пожитками, власністю, що цій згаданій Волинській землі і всяким її частинам належать або спрадавна, або [є прилучені] згідно з хоч яким звичаєм, законом чи хоч яким способом, так, щоб не применшити повсюдного та загального в особливому і особливого в повсюдному та загальному. Повертаємо цю Волинську землю, тобто Волинське [і] Брацлавське воєводства, з усіма та всілякими її правом, панами, власністю—згаданій Короні, або Польському королівству як її первинному, справжньому власному тілу та голові—в його суспільність, у честь, у власність, у коронний титул і маємо намір їх [Волинську землю та Польську Корону] повернути до первинного стану і об'єднати.

З огляду на Наші достеменні відомості, на ласкаву та особливу волю, а також з особливого добровільного дозволу Наших [панів-] рад, духовних і світських, княжат, панів, маршалків, земських урядників, шляхти та всього лицарства і всіх станів згаданої Волинської землі цим Нашим актом вже, негайно повертаємо її в суспільність, у честь, у власність Польської Корони і об'єднуємо її з нею, поширюємо на неї титул Корони, повертаємося нерозрізненими в єдине неподільне тіло, до якого її [Волинську землю] прищеплюємо, в яке впаємо на віки вічні так, що в майбутньому від цього належного, справжнього, відповідного тіла і від голови Польської Корони вона ані цілком, ані будь-якою своєю частиною ніколи, ніяким способом і ні в якому вигляді [не] може бути ні відірвана, ні відлучена на віки вічні. І для всіх станів та громадян цієї згаданої землі (тобто Волинського та Брацлавського воєводств) чинимо і усталюємо, що кожен з них і всі вони, відповідно до стану, так само, як усі інші громадяни Польської Корони, на рівних зможуть одержувати високі посади та всі привілеї, користуватися всіма свободами та

вольностями Польського королівства. Всім цим користуватися разом і тішитися на віки вічні вони та їхні нащадки мають і будуть.

3. Також з волі Нашої і Наших нащадків мають бути і будуть збережені на віки вічні їхні права та права їхніх нащадків щодо походу на війну та сплати різних податків, поширених на всю Польську Корону [і встановлених] відповідно до ухвали та конституції коронного сейму і з дозволу їхніх послів, присланих на вальний коронний сейм як повноважних, а не з обмеженими повноваженнями.

4. Обіцяємо також самі за себе і за Наших нащадків, що всі повіті тієї згаданої землі, тобто Волинського та Брацлавського воєводств, невіддільно належні Короні, зберігати цілими і непорушними в їхніх стародавніх кордонах на віки вічні.

5. Аби ті ж таки громадяни цієї згаданої землі, тобто Волинського та Брацлавського воєводств, Наші [пани-]ради, духовні та світські, княжата, панята, шляхта, лицарство, а також духовні стани римського та грецького обряду зазнали Нашої щедрої ласки, постановляємо, що їхні гроди, замки, міста, поселення, містечка, села, з кожним зокрема і з усіма підданими з цієї згаданої землі, ми, відповідно до коронних привілеїв і вольностей, робимо вільними від усіх податків, які там були раніше і є дотепер, а також від сплати всяких поборів, мит чи цла, будівництва та ремонту Наших замків і мостів так, що в такий спосіб прирівнюємо і прирівнюватимемо їх до інших громадян Корони. Встановлюємо і закріплюємо для них право на всі вольності, свободи та заняття, поширені в Польській Короні. Зберігаємо лише плату два гроші звичайної польської монети з однієї залюдненої волоки, де є помірне, а там, де немає волок—грош з одного диму, теж залюдненого, залишаючи це Нам і Нашим нащадкам як визнання верховенства Нашої королівської влади. Їхні путні бояри, які здійснюють військову службу, мають платити по грошу подимного [з загороди], а загородники від цього є і мають бути звільнені.

6. До того ж усталюємо і особливо обумовлюємо, що Наші пани-рада, духовні і світські, княжата, панове, вся шляхта і кожен зокрема громадяни згаданої Волинської землі, тобто Волинського та Брацлавського воєводств, хоч якого вони є стану, звання чи статуту, не мають підлягати і не підлягатимуть екзекуції [прав], починаючи від часів усіх Наших предків, польських королів, великих князів литовських, що були перед Олександром, а також статутіві

Олександра, польського короля і великого князя литовського, Нашого стрія, ухваленому на вальному сеймі в Пйотркові в середу перед середопустною [сиропусною] неділею року Божого тисяча п'ятсот четвертого і присвяченому звичаю вписувати [в актові книги] королівські маєтності й інші статuti та закони часів того ж таки Олександра і Сигізмунда, преславної пам'яті Нашого батька, польських королів, а також за Нашого панування—щодо вчинених пізніше екекуцій у Пйотркові, у Варшаві і в Любліні. Ми їх мусимо зберігати і зберігаємо згідно зі змістом привілеїв, які їм Ми самі чи Наші предки, польські королі і великі князі литовські, надали з Нашою коронною печаткою або печаткою Великого князівства Литовського і підтвердили.

Обумовлюємо це під Нашою королівською присягою з дозволу всіх Наших [панів-]рад, духовних і світських, і коронних земських послів, запевнюючи їх, що ця екекуція [прав], тобто відбирання маєтностей і міст, замків, дворів, сіл і земель, ґрунтів, всіх обмінів, вислуг, надань, подарованих від Наших предків їхнім предкам, а також від Нас самих їхнім предкам чи їм самим, [їх не охоплює], позаяк вони в той час перебували під владою Великого князівства Литовського, а та екекуція за короля Олександра, Нашого стрія, діялася в Польській Короні, де вони не були і тієї екекуції самі не здійснювали так, як це зробили добровільно коронні стани, а також, на відміну від коронних станів, її на себе не поширювали і не починали. Також вони не підлягали сеймовим статутам і коронним конституціям, бо їх повернули до Польської Корони і об'єднали з нею щойно тепер, по запровадженні та закінченні цієї екекуції. З огляду на ці причини тепер і на майбутнє їх самих і їхніх нащадків [екекуція] не торкнеться. Ані їм, ані їхнім нащадкам не можуть зашкодити ніякі сейми, виверти чи конституції коронних сеймів. Врешті, також вона не може бути ініційована і з їхнього боку, з боку волинських громадян і земських послів на віки вічні. Навпаки, якщо йдеться про всілякі грамоти чи привілеї, хоч якою мовою вони є написані—латинською, польською чи руською, і хоч з якого приводу від Наших предків, польських королів і великих князів литовських, і від Нас самих з Нашою печаткою з канцелярії Корони або Великого князівства Литовського за вірну службу надані особам хоч якого стану чи заняття, а саме і особливо всі данини, надання, вічні дарчі, доживоття, застави, записи великих і малих

грошових сум, зібраних хоч яким способом і внесених до Нашої скарбниці Нашого Великого князівства Литовського на потреби наших замків, сіл, міст, фільварків і дворів,—то всі вище названі грамоти та привілеї, і кожний зокрема в їх сукупності, і окремо в кожному пункті і вигляді, видані і розтлумачені згідно з їх суттю так, щоб не применшувати повсюдного та загального в особливому і особливого в загальному та повсюдному, Ми зберігаємо як правильні та вічні і завжди їх такими зберігатимемо. Цим нашим привілеєм Ми зобов'язуємо самих себе і наших нащадків, польських королів, їх зберігати [і] ні в чому не порушувати. Натомість відтепер Ми з нашими нащадками, польськими королями, маєтностей Нашого престолу, згідно з польським статутом, не роздаватимемо. А якщо хтось з них [волинських громадян] на своїй отчизні, спадкові маєтності грамот не мав і без грамот тими маєтностями спокійно користувався, тоді такими маєтностями, згідно з правом Великого князівства Литовського, зі старим і новим статутами, володітиме на віки вічні, як володів ними дотепер, і його не можна ніяким способом примусити, щоб він ті грамоти та привілеї приніс і показав Нам чи будь-якому нашому уряду.

7. На додачу з Нашої королівської ласки залишаємо згаданим нашим панам-радам, духовним і світським, княжатам, панам, земським урядникам, шляхті та всьому лицарству Волинської землі та їхнім підданим особливе право, що всілякі їхні справи в наших городських та земських судах і справи за апеляціями, що припадають на наш королівський суд,—Ми з нашими коронними панамі-радою маємо брати на судовий розгляд за Литовським статутом і [учасників процесу] приводити до присяги на цьому статуті, який їм загалом залишаємо. Також залишаємо в силі сеймові конституції, ухвали та рецеси [маніфести], тільки весь військовий розділ цього статуту—про земську оборону—як такий, що суперечить коронним вольностям, силою цього нашого нинішнього акта та привілею скасовуємо і обертаємо в ніщо на віки вічні. Однак даємо їм [послам від Волинської землі] повноваження на повітових сеймиках, скликаних згідно з нашими листами, виправляти артикули цього Литовського статуту, в разі потреби доповнювати їх або скорочувати і подавати Нам на коронний вальний сейм. І ті [зміни], якщо вони будуть слухні, Ми і наші нащадки, польські королі, на коронних вальних сеймах обіцяємо підтверджувати, і муситимемо

це робити силою Нашої королівської влади та повноваженнями сейму, що відбуватиметься на той час.

8. На прохання всіх згаданих станів Волинської землі залишаємо теж у силі те, що у всяких їхніх судових справах (як-от позови, вписи до [актових] книг, акти та всілякі інші їхні потреби) документи з Наших гродських і земських судів, а також Наші декрети та Наші листи до них з усіх Наших коронних королівських і земських питань, видані з Нашої коронної канцелярії, мають бути написані і адресовані ніякою іншою, як руською мовою на віки вічні. А справи міст магдебурзького права чи справи людей будь-якого іншого заняття, які через Наших коронних урядників і урядників Нашого двору вдаватимуться зі своїми потребами до Нас і до Нашого двору, відповідно до коронного звичаю, будуть вирішені польською мовою. До того ще обіцяємо для всіх згаданих княжат, громадян Волинської землі та їхніх нащадків і римського, і грецького обряду зберегти і завжди зберігати їхні стародавні честь та звання, що їх вони мають від своїх предків дотепер, і, з огляду на їхні чесноти та гідність кожного й Нашу прихильність, призначати їх урядувати в Наших замках, державах та дворах (і в цьому не мають завадити артикули про княжат, вміщені в коронному статуті) і засідати в лаві Наших рад. Також обіцяємо допускати [на посади] інших людей з шляхетського народу волинських земель, залишивши в силі те, що і Наші пани-рада, духовні і світські, і згадані княжата нарівні з шляхтою тієї Волинської землі, приймаючи у своїх повітах на місцях листи та позови від призначених для цього урядників, будучи самі позивачами чи відповідачами, мають і матимуть поставати перед Нашим гродським і земським судом. Таким же способом обіцяємо на тепер і на майбутнє звань, високих постів і урядів духовних і світських, великих і малих громадян Нашої Волинської землі, і римського, і грецького обряду не применшувати і не скасовувати, а навпаки, зберігати в цілості. А якщо будуть вакантні місця, то всі такі високі пости та уряди Ми маємо і матимемо видавати осілим громадянам Волинської землі шляхетського стану. І так, внаслідок такого об'єднання Волинської землі з Короною, Нашим Польським королівством, Наші пани-рада тієї Волинської землі, духовні та світські, склавши присягу перед Нашою коронною радою, зайняли призначені їм місця і почали обговорювати справи разом з Нашими [панами-]радами, а їхні земські послы — разом

з коронними земськими послами, і надалі мусять так засідати на віки вічні.

9. Всі ті згадані панове та громадяни Волинської землі мають за коронним звичаєм споряджати свої загони на війну. І надалі прибувати на повітові сеймики у звичні місця та час, визначені для них у Наших листах, а також за звичаєм, усталеним в інших коронних землях чи воєводствах, коли там збирається повітовий сеймик, — обирати з-поміж себе послів на вальний коронний сейм. А послі від тих сеймиків за звичаєм, усталеним в Короні, мають з'їжджатися до Володимира. А обраним і делегованим на той коронний сейм за тим самим звичаєм буде надане таке ж забезпечення харчами, як і іншим послам з Руського воєводства.

10. Наостанок встановлюємо, що відтепер в усіх загальних походах і на земських хоругвах у цій Волинській землі належить при своїх давніх гербах використовувати також знак коронного герба — орел.

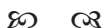
11. І всіх цих вище згаданих речей прав, артикулів, свобод і вольностей, які описано в цьому привілеї з дозволу всіх Наших [панів-] рад, духовних і світських, і коронних земських послів, не можуть і не могутимуть применшувати і ні в чому упосліджувати на віки вічні ніякі виверти, ніякі привілеї, земські чи чийсь особисті, ніякі коронні сеймові статuti та конституції. Навпаки, цим Нашим листом і привілеєм, під Нашою присягою, даною Польському королівству, обіцяємо, що Ми самі і Наші нащадки, польські королі, мусимо і муситимемо все це ретельно захищати і зберігати ні в чому непорушним на віки вічні. Для вічного користування всіма цими вище названими непорушними правами, свободами, вольностями, щоб нічим не применшувати загального й повсюдного в особливому і особливо в повсюдному і загальному, Ми дали і даємо Нашим панам-раді, духовним і світським тієї землі, тобто княжатам, панам, старостам, достойникам, земським урядникам, шляхті та всьому Нашому славному лицарству тієї землі, тобто Волинського та Брацлавського воєводств, громадянам тієї Волинської землі цей Наш акт і привілей, підписавши його власною рукою і повелівши привісити до нього Нашу печатку, з дозволу всіх Наших панів-ради, духовних і світських, і коронних земських послів, які на той час були при Нас.

Передусім найпревелебніший у Христі отець ксьондз Якуб Уханський, архієпископ гнєзненський, *legatus natus et Regni primas*,

Філіп Падневський, краківський, Станіслав Карнковський, куявський, Адам Конарський з Кобиліна, познанський, Пйотр Мишковський, плоцький, Войцех Старозьжебський [Старозьребський], холмський єпископи, Себастьян Мелецький, каштелян краківський і бжеський староста, Станіслав Мишковський з Мірова, краківський і староста краківський та ратинський, Пйотр Зборовський, сандомирський, стобницький староста, Ольбрихт Ласький, серадський, Ян Сіраковський, ланчицький і пшедєцький староста, Ян зі Служева Бжеський, староста мендзижеський і конінський, Ян з Барчина Кротоський, іновлоцлавський, Ян Фірлей з Домбровиці, люблінський, коронний маршалок, староста рогатинський, Анджей Дембовський, белзький, староста рубешівський, Арнольף Уханський, плоцький, староста вишоградський, Миколай Кішка з Цеханова, підляський, староста дрогобицький, Фабіан Чема, мальборкський, староста тухольський і старгардський, Ахаці Чема, поморський, староста штумський і гневський, воєводи, Станіслав Собек з Сулеєва, сандомирський, коронний підскарбій, староста тишовецький і малогоський, Анджей Дембовський, серадський і староста ланчицький, Адам Джевіцький, іновлоцлавський і староста гостинський та іновлодський, Станіслав Гербурт з Фульштина, львівський, староста самбірський і дрогобицький, Станіслав Слупецький, люблінський, Анджей гравіа з Тенчина, белзький, Анзельм Гостомський, плоцький, староста равський, Зигмунт Вольський, черський, староста варшавський, Адам Косінський, підляський, Кшиштоф Мишковський з Мірова, равський, Ян Костка зі Штемберка, гданський, підскарбій пруських земель, староста пуцький і чховський, Ієронім Оссолінський, сандецький, Ян Тарло з Шчекарович, радомський, староста бецький і жидачівський, Войцех Пшиємський, ленцький, Ян Сененський з Съєнна, жарновський, Ян Кристопорський, велюнський, Ян Сененський з Гологір, галицький, Ян Гербурт з Фульштина, сяноцький, Щасний Париж, варшавський, староста черський, Станіслав Криський з Дробніна, рацьонський, староста добжинський, каштеляни, Валентій Дембінський з Демб'ян, канцлер, Францішек Красінський з Красного, парох плоцький і т. ін., підканцлери Польської Корони, Станіслав Бажий з Бложви, надвірний маршалок, староста снятинський, Станіслав Оссовський, кантор гнєзненський, надвірний референдар, Ян Боруковський, парох ленчицький, канонік краківський і варшавський, Симон

Луговський, парох мехівський, Станіслав Красінський, схоластик гнезненський, Ян Заборовський, парох сандомирський, Анджей Патрицій, архідиякон віленський, канонік варшавський, Ієронім Хоєнський, канонік познанський, Станіслав Фогільведер, схоластик варшавський, Станіслав Замойський, староста белзький, Миколай Ласький, крайчий Нашого столу, староста мальборкський і красноставський, Мацей Залінський, Наш підкоморій, ясеницький, мсціборський і зисмурський староста, Лукаш Ленцький, спальник і староста вольпінський, Ерасмус Демб'єнський, надвірний хорунжий, Якуб П'ясецький, конюший, Ерасмус Крочевський, кухмістер, Станіслав Карвіцький, обозний і лятовицький староста, Бартломій Зелінський, підкоморій сандомирський, Миколай Тарло, хорунжий перемиський, Ян Лесьньовський, підчаший львівський і державець долиньський, Анджей Фірлей з Домбровиці, Ян Замойський, Пйотр Ключевський, Ян Димитр Соліковський, Станіслав Красіцький, Томаш Дройовський, Ян Париж, Наші секретарі, урядники та дворяни, вірні і щиро Нам милі. Дано з рук велебного ксьондза Францішека Красінського, пароха плоцького, архідиякона варшавського, коронного підканцлера, на спільному коронному вальному Люблінському сеймі дня двадцять сьомого місяця травня року Божого тисяча п'ятсот шістдесят дев'ятого, королювання Нашого сорокового. *Sigismundus [Sigismundus] Augustus rex subscripsit.*

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op.cit., s. 300-308; *Volumina legum*, t. 2, op. cit., s. 80-84; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op.cit., s. 221–226.

Як було згадано вище, в описі першого документу, рішення про «реституцію» Волині і Підляшшя прийнято на початку березня. Це було своєрідне покарання для Литви, що зірвала унійні переговори. Цей крок мав зокрема допомогти відновити перемовини. Сигізмунд Август та коронна шляхта вирішили, що це рішення не будуть переглядати. Перед 28 березня 1569 року опрацьовано «реституційний привілей» Підляшшя і Волині, який підписано ранішою датою – 5 березня. Пізніше, однак, виявилось, що така інкорпорація спричиняє не тільки спротив Литви,

але і волинської шляхти. Волиняни були готові приєднатися до Корони і вийти з Великого князівства Литовського, але на умовах рівноправної двосторонньої угоди. Після тривалих переговорів дійшли до порозуміння. Король видав так званий інкорпораційний привілей, що насправді був підтвердженням угоди, силою якої Волинь ставала частиною Корони і отримувала гарантії окремішності, які сьогодні ми б назвали автономією. Волині гарантувалася територіальна інтегральність, руська офіційна мова, окреме судочинство, спеціальні гарантії для православ'я та визнання князівських титулів, яких не допускало польське право. Слід зазначити, ще цей акт стосувався «волинської землі», що, згідно з текстом, включала два воєводства — волинське та брацлавське. Цей документ має дату 26 травня 1569 року. Насправді він з'явився пізніше. Його авторами були волинські послы на люблінському сеймі, а текст остаточно узгодили під кінець червня 1569 року. Готовий привілей підписаний ранішою датою.

4. ПРО КИЇВСЬКЕ КНЯЗІВСТВО.

ПРИВІЛЕЙ ПОВЕРНЕННЯ КИЇВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ПОЛЬСЬКІЙ КОРОНИ [6 ЧЕРВНЯ 1569 Р.]

В ім'я Господа амінь. На вічну пам'ять. Позаяк людська пам'ять слабка й мінлива, а для того щоб людські справи, передусім ті, котрі призначені для використання та збереження в суспільстві та всьому товаристві, не здиміли в тяглоті часу, — передбачлива розсудливість людей мудрих вирішила справи, варті увічнення, довести до відома нащадків письмовим свідченням.

1. Отже, Ми, Сигізмунд Август, з ласки Божої король Польщі, великий князь литовський, до того ж земель Краківської, Сандомирської, Серадської, Ленчицької, Куявської, Київської, Руської, Волинської, Пруської, Мазовецької, Підляської, Холмської, Ельбінської, Поморської, Жемайтської, Лівонської та ін., цим Нашим листом сповіщаємо людям нинішнього і прийдешнього віку, усім взагалі і кожному зокрема, кому це належить знати, що Ми вже багато років чуємо від усіх станів Польської Корони і Наших держав часто висловлювані з великою наполегливістю вимоги та настанови скликати такий вальний сейм, на якому була б завершена давня справа щодо об'єднання Нашого Великого князівства Литовського з Польською Короною, а також щодо обернення на дійсність усіх прав і привілеїв Корони та всіх Наших держав. На таке прохання всіх станів, за порадою та з дозволу всіх станів і Польської Корони, і Великого князівства Литовського двадцять третього дня місяця грудня минулого року, тобто після [?] Різдва Христового тисяча п'ятсот шістдесят восьмого Ми скликали тут, у Любліні, нинішній вальний сейм. На цей головний сейм з'їхалися Наші [пани-]ради, духовні і світські, і повноважні земські послы від Польської Корони та Великого князівства Литовського, репрезентуючи всі стани Польської Корони

та князівства Литовського. І таким способом почавши цей головний вальний сейм, скликаний в ім'я Господа, після багатьох довгих перемов і вмовлянь, Ми вислухали прохання і висловлені з великою наполегливістю настанови всіх станів Польської Корони, щоб Київську землю і князівство, яка в минулі часи цілком і повністю законно завжди належала Польській Короні, тій-таки Короні, тобто Польському королівству повернути і до її первинного цілісного тіла прищепити.

Отже, Ми пам'ятаємо про Нашу присягу, яку дали всім громадянам Корони і якою взяли на Свою Особу зобов'язання всі частини, відірвані і відлучені від згаданої Корони, силою своєї влади здобути і згаданому королівству повернути, відновлюючи його цілісність. Передусім Нам відомо про істинну річ, про яку кожен може довідатися з давніх розповідей і актів: Київ був і є головою та головним містом Руської землі, а вся Руська земля віддавна, від часів Наших предків, польських королів, разом з іншими її найкращими членами є прилучена до Польської Корони, частково внаслідок війни, частково завдяки добровільному входженню та спадщині по деяких ленних князях, які її роздерли між собою на різні частини. Потім вона знову перейшла у власність Корони і об'єдналася з нею. Це кожен може явно побачити в привілеях, які є в Нашій скрабниці. Серед них збереглося багато таких, які засвідчують, що саме Київська земля і князівство має вічно, за законом досконалим належати Польській Короні. Їй вона завжди й належала аж до часів Владислава Ягайла, короля, Нашого прадіда, який потім тим правом, що нероздільно панував над обома народами, поляками та литовцями, захотів, щоб Київська земля і князівство була частиною Великого князівства Литовського, відлученою від Польської Корони як від власного тіла, попри незгоду всіх коронних станів. А ті і від Нашого прадіда, і від інших Наших предків, польських королів і великих князів литовських, що були після нього, і від Нас самих не переставали наполегливо вимагати, щоб повернути її Короні і долучити до неї.

Отож Ми, виконуючи цей Наш обов'язок, з огляду на достатні свідчення з привілеїв і на потребу відновити справедливість, з дозволу всіх Наших панів-ради, духовних і світських, і земських послів та послів з усієї коронної Речі Посполитої, всіх Наших [панів-]рад духовних і світських, княжат, панів, шляхти та всього

лицарства тієї Київської землі та князівства, взявши на себе їхню присягу Великому князівству Литовському, якою вони чимало часу були зв'язані, цим Нашим актом зумовлюємо і запевняємо, що це ніколи ні в чому не заподіє ніякої шкоди ні їм, ні їхнім нащадкам на віки вічні.

2. І Ми ту згадану Київську землю і князівство та всіх громадян цієї землі вже, негайно всіх і кожного зокрема звільняємо від підпорядкування Великому князівству Литовському, від його влади, повинностей та розпоряджень і на вічні часи чинимо вільними, і повертаємо Польському королівству їх як рівних до рівних, вільних до вільних людей і як власну природну частину власному первинному тілу та голові з кожним зокрема та всіма її грідами, замками, містами, містечками, селами, землями, повітами й усіма вже поіменованими речами, хоч які вони і хоч як названі, з всякими і всіма придатками, пожитками, власністю, що цій згаданій Київській землі і князівству та всяким їхнім частинам належать або спрадавно, або [є прилучені] згідно з хоч яким звичаєм, законом чи хоч яким способом так, щоб не применшити повсюдного та загального в особливому і особливого в повсюдному та загальному. Повертаємо цю Київську землю і князівство, з усіма та всілякими її правом, панами, власністю — згаданій Короні, або Польському королівству як її первинному, справжньому власному тілу та голові — в його суспільність, у честь, у власність, у титул Корони і маємо намір їх [Київську землю та Польську Корону] повернути до первинного стану і об'єднати.

З огляду на Наші достеменні відомості, на ласкаву та особливу волю, а також з особливого добровільного дозволу Наших [панів-] рад, духовних і світських, княжат, панів, маршалків, земських урядників, шляхти, всього лицарства і всіх станів згаданої Київської землі і князівства цим Нашим актом вже, негайно повертаємо її в суспільність, у честь, у власність Польської Корони і об'єднуємо її з нею, поширюємо на неї титул Корони, повертаємося нерозрізненими в єдине неподільне тіло, до якого її [Київську землю] прищеплюємо, в яке впаюємо на віки вічні так, що в майбутньому від цього належного, справжнього, відповідного тіла і від голови Польської Корони вона ані цілком, ані будь-якою своєю частиною ніколи, ніяким способом і ні в якому вигляді не може бути ні відірвана, ні відлучена на віки вічні. І для всіх станів та громадян тієї згаданої

землі (тобто Київської землі) чинимо і усталюємо, що кожен з них і всі вони, відповідно до стану, так само, як усі громадяни Польської Корони, на рівних зможуть одержувати високі посади, користуватися всіма привілеями, свободами та вольностями Польського королівства. Всім цим користуватися разом і тішитися на віки вічні вони та їхні нащадки мають і будуть.

3. Також з волі Нашої і Наших нащадків мають бути і будуть збережені на віки вічні їхні права та права їхніх нащадків щодо походу на війну та сплати різних податків, поширених на всю Польську Корону [і встановлених] відповідно до ухвали та конституції коронного сейму та з дозволу їхніх послів, присланих на вальний коронний сейм як повноважних, а не з обмеженими повноваженнями.

4. Обіцяємо також самі за себе і за Наших нащадків, що всі повіти тієї згаданої землі, тобто Київської землі і князівства, невіддільно належні Короні, зберігати цілими і непорушними в їхніх стародавніх кордонах на віки вічні.

5. Аби ті ж таки громадяни тієї згаданої Київської землі, Наші [пани]-ради, духовні та світські, княжата, панята, шляхта, лицарство, а також духовні стани римського та грецького обряду зазнали Нашої щедрої ласки, постановляємо, що їхні ґроди, замки, міста, поселення, містечка, села, з кожним зокрема і з усіма підданими з тієї згаданої землі, ми, відповідно до коронних привілеїв і вольностей, робимо вільними від усіх податків, які там були раніше і є дотепер, а також від сплати всяких поборів, мит чи цда, будівництва та ремонту Наших замків і мостів так, що в такий спосіб прирівнюємо і прирівнюватимемо їх до інших громадян Корони. Встановлюємо і закріплюємо для них право на всі вольності, свободи та заняттями, поширені в Польській Короні. Зберігаємо лише плату два гроші звичайної польської монети з однієї залюдненої волики, де є помірне, а там, де немає волок — грош з одного диму, теж залюдненого, залишаючи це Нам і Нашим нащадкам як визнання верховенства Нашої королівської влади. Їхні путні бояри, які здійснюють військову службу, мають платити по грошу подимного з загороди, [а загородники] від цього є і мають бути звільнені.

6. До того ж усталюємо і особливо обумовлюємо, що Наші пани-рада, духовні і світські, княжата, панове, вся шляхта і кожен зокрема громадяни згаданої Київської землі і князівства, хоч якого вони є стану, звання чи статуту, не мають підлягати і не

підлягатимуть екзекуції [прав], починаючи від часів усіх Наших предків, польських королів, великих князів литовських, що були перед Олександром, а також статутів Олександра, польського короля і великого князя литовського, Нашого стрія, ухваленому на вальному сеймі в Пйотркові в середу перед середопустною [сиропустною] неділею року Божого тисяча п'ятсот четвертого і присвяченому звичаю вписувати [в актові книги] королівські маєтності й інші статuti та закони часів того ж таки Олександра і Сигізмунда, преславної пам'яті Нашого батька, польських королів, а також за Нашого панування—щодо вчинених пізніше екзекуцій у Пйотркові, у Варшаві і в Любліні. Ми їх мусимо зберігати і зберігаємо згідно зі змістом привілеїв, які їм Ми самі чи Наші предки, польські королі і великі князі литовські, надали з Нашою коронною печаткою або печаткою Великого князівства Литовського і підтвердили.

Обумовлюємо це під Нашою королівською присягою з дозволу всіх Наших [панів-]рад, духовних і світських, [і] коронних земських послів, запевнюючи їх, що ця екзекуція [прав], тобто відбирання маєтностей і міст, замків, дворів, сіл і земель, ґрунтів, всіх обмінів, вислуг, надань, подарованих від Наших предків їхнім предкам, а також від Нас самих їхнім предкам чи їм самим, [їх не охоплює], позаяк вони в той час перебували під владою Великого князівства Литовського, а та екзекуція за короля Олександра, Нашого стрія, діялася в Польській Короні, де вони не були і тієї екзекуції самі не здійснювали так, як це зробили добровільно коронні стани, а також, на відміну від коронних станів, її на себе не поширювали і не починали. Також вони не підлягали сеймовим статутам і коронним конституціям, бо їх повернули до Польської Корони і об'єднали з нею щойно тепер, по запровадженні та закінченні цієї екзекуції. З огляду на ці причини тепер і на майбутнє їх самих і їхніх нащадків [екзекуція] не торкнеться. Ані їм, ані їхнім нащадкам не можуть зашкодити ніякі сейми, виверти чи конституції коронних сеймів. Врешті, також вона не може бути ініційована і з їхнього боку, з боку київських громадян і земських послів на віки вічні. Навпаки, якщо йдеться про всілякі грамоти чи привілеї, хоч якою мовою вони є написані—латинською, польською чи руською, і хоч з якого приводу від Наших предків, польських королів і великих князів литовських, і від Нас самих з Нашою печаткою з канцелярії Корони або Великого князівства Литовського за вірну службу надані особам

хоч якого стану чи заняття, а саме і особливо всі данини, надання, вічні дарчі, доживоття, застави, записи великих і малих грошових сум, зібраних хоч яким способом і внесених до Нашої скарбниці Нашого Великого князівства Литовського на потреби Наших замків, міст, сіл, фільварків і дворів, — то всі вище названі грамоти та привілеї, і кожний зокрема в їх сукупності, і окремо в кожному пункті і вигляді, видані і розтлумачені згідно з їх суттю так, щоб не применшувати повсюдного та загального в особливому і особливого в загальному та повсюдному, Ми зберігаємо як правосильні та вічні і завжди їх такими зберігатимемо. Цим Нашим привілеєм Ми зобов'язуємо самих себе і Наших нащадків, польських королів, їх зберігати і ні в чому не порушувати. Натомість відтепер Ми з Нашими нащадками, польськими королями, маєтностей Нашого престолу, згідно з польським статутом, не роздаватимемо. А якщо хтось з них [київських громадян] на свої отчинні, спадкові маєтності грамот не мав і без грамот тими маєтностями спокійно користувався, тоді такими маєтностями, згідно з правом Великого князівства Литовського, зі старим і новим статутами, володітиме на віки вічні, як володів ними дотепер, і його не можна ніяким способом примусити, щоб він ті грамоти та привілеї приніс і показав Нам чи будь-якому Нашому уряду.

7. На додачу з Нашої королівської ласки залишаємо згаданим Нашим панам-радам, духовним і світським, княжатам, панам, земським урядникам, шляхті та всьому лицарству Київської землі і князівства та їхнім підданим особливе право, що всілякі їхні справи Наших гродських та земських судах і справи за апеляціями, що припадають на Наш королівський суд, — Ми з Нашими коронними панамі-радою маємо брати на судовий розгляд за Литовським статутом і [учасників процесу] приводити до присяги на цьому статуті, який їм загалом залишаємо. Також залишаємо в силі сеймові конституції, ухвали та рецеси [маніфести], тільки весь військовий розділ цього статуту — про земську оборону — як такий, що суперечить коронним вольностям, силою цього Нашого нинішнього акта та привілею скасовуємо і обертаємо в ніщо на віки вічні. Однак даємо їм [послам від Київської землі] повноваження на повітових сеймиках, скликаних згідно з Нашими листами, виправляти артикули цього Литовського статуту, в разі потреби доповнювати їх або скорочувати і подавати Нам на коронний вальний сейм. І ті [зміни],

якщо вони будуть слухні, Ми і Наші нащадки, польські королі, на коронних вальних сеймах обіцяємо підтверджувати, і муситимемо це робити силою Нашої королівської влади та повноваженнями сейму, що відбуватиметься на той час.

8. На прохання всіх згаданих станів Київської землі залишаємо теж у силі те, що у всяких їхніх судових справах (як-от позови, вписи до [актових] книг, акти та всілякі інші їхні потреби) документи з Наших гродських і земських судів, а також Наші декрети та Наші листи до них з усіх Наших коронних королівських і земських питань, видані з Нашої коронної канцелярії, мають бути написані і адресовані ніякою іншою, як руською мовою на віки вічні. А справи міст магдебурзького права чи справи людей будь-якого іншого заняття, які через Наших коронних урядників і урядників Нашого двору вдаватимуться зі своїми потребами до Нас і до Нашого двору, відповідно до коронного звичаю, будуть вирішені польською мовою. До того ще обіцяємо для всіх згаданих княжат, громадян Київської землі та їхніх нащадків і римського, і грецького обряду зберегти і завжди зберігати їхні стародавні честь та звання, що їх вони мають від своїх предків дотепер, і, з огляду на чесноти та гідність кожного і Нашу прихильність, призначати їх урядувати в Наших замках, державах та дворах (і в цьому не мають завадити артикули про княжат, вміщені в коронному статуті) і засідати в лаві Наших рад. Також обіцяємо допускати [на посади] інших людей з шляхетського народу Київської землі, залишивши в силі те, що і Наші пани-рада, духовні і світські, і згадані княжата нарівні з шляхтою тієї Київської землі, приймаючи у своїх повітах на місцях листи та позови від призначених для цього урядників, будучи самі позивачами чи відповідачами, мають і матимуть поставати перед Нашим гродським і земським судом. Таким же способом обіцяємо на тепер і на майбутнє звань, високих постів і урядів духовних і світських, великих і малих громадян Нашої Київської землі, і римського, і грецького обряду, не применшувати і не скасовувати, а навпаки, зберігати в цілості. А якщо будуть вакантні місця, то всі такі високі пости та уряди Ми маємо і матимемо віддавати осілим громадянам Київської землі шляхетського стану. І так, внаслідок такого об'єднання Київської землі з Короною, Нашим Польським королівством, Наші пани-рада тієї Київської землі, духовні та світські, склавши присягу перед Нашою коронною радою, зайняли призначені їм

місця і почали обговорювали справи разом з Нашими [панамі-]радами, а їхні земські послі — разом з коронними земськими послами, і надалі мусять і муситимуть так засідати на віки вічні.

9. Всі ті згадані панове та громадяни Київської землі мають за коронним звичаєм споряджати свої загони на війну. І надалі прибувати на повітові сеймики у звичні місця та час, визначені для них у Наших листах, а також за звичаєм, усталеним в інших коронних землях чи воєводствах, коли там збирається повітовий сеймик, — обирати з-поміж себе послів на вальний коронний сейм. А послі від тих сеймиків за звичаєм, усталеним в Польській Короні, мають з'їжджатися до Києва. А обраним і делегованим на той коронний сейм за тим самим звичаєм буде надане таке ж забезпечення харчами, як і іншим земським послам з Руського воєводства.

10. Наостанок встановлюємо, що відтепер у всіх загальних походах і на земських хоругвах у тій-таки Київській землі належить при своїх давніх гербах використовувати також знак коронного герба — орел.

11. І всіх цих вище згаданих прав, артикулів, свобод і вольностей, які описано в цьому привілеї з дозволу всіх Наших [панів-]рад, духовних і світських, і коронних земських послів, не можуть і не могтимуть применшувати і ні в чому упосліджувати на віки вічні ніякі виверти, ніякі привілеї, земські чи чиїсь особисті, ніякі коронні сеймові статuti та конституції. Навпаки, цим Нашим листом і привілеєм, під Нашою присягою, даною Польському королівству, обіцяємо, що Ми самі і Наші нащадки, польські королі, мусимо і муситимемо все це ретельно захищати і зберігати ні в чому непорушним на віки вічні. Для вічного користування всіма цими вище названими непорушними правами, свободами, вольностями, щоб нічим не применшувати загального в особливому і особливого в повсюдному та загальному, Ми дали і даємо Нашим панам-радї, духовним і світським, княжатам, панам, старостам, достойникам, земським урядникам, шляхті та всьому Нашому славному лицарству, громадянам Київської землі цей Наш акт і привілей, підписавши його власною рукою і повелівши привісити до нього Нашу печатку, з дозволу всіх Наших панів-ради, духовних і світських, і коронних земських послів, які на той час були при Нас.

Передусім найпревелебніший у Христі отець ксьондз Якуб Уханський, архієпископ гнєзненський, *legatus natus et Regni primas*,

Філіп Падневський, краківський, Станіслав Карнковський, куявський, Адам Конарський з Кобиліна, познанський, Пйотр Мишковський, плоцький, Войцех Старозьжебський [Старозьребський], холмський єпископи, Себастьян Мелецький, каштелян краківський і бжеський староста, Станіслав Мишковський з Мірова, краківський і староста краківський та ратинський, Пйотр Зборовський, сандомирський, стобницький староста, Ольбрихт Ласький, серадський, Ян Сіраковський, ланчицький і пшедецький староста, Ян зі Служева Бжеський, староста мендзижеський і конінський, Ян з Барчина Кротоський, іновлоцлавський, Ян Фірлей з Домбровиці, люблінський, коронний маршалок, староста рогатинський, Анджей Дембовський, белзький, староста рубешівський, Арнольф Уханський, плоцький, староста вишогородський, Миколай Кішка з Цеханова, підляський, староста дрогобицький, Фабіан Чема, мальборкський, староста тухольський і старгардський, Ахаці Чема, поморський, староста штумський і гневський, воєводи, Станіслав Собек з Сулеєва, сандомирський, коронний підскарбій, староста тишовецький і малогоський, Анджей Дембовський, серадський і староста ланчицький, Адам Джевіцький, іновлоцлавський і староста гостинський та іновлодський, Станіслав Гербурт з Фульштина, львівський, староста самбірський і дрогобицький, Станіслав Слупецький, люблінський, Анджей габіа з Тенчина, белзький, Анзельм Гостомський, плоцький, староста равський, Зигмунт Вольський, черський, староста варшавський, Адам Косінський, підляський, Кшиштоф Мишковський з Мірова, равський, Ян Костка зі Штемберка, гданський, підскарбій пруських земель, староста пуцький і чховський, Ієронім Оссолінський, сандецький, Ян Тарло з Шчекарович, радомський, староста бецький і жидачівський, Войцех Пшиємський, ленцький, Ян Сененський з Съєнна, жарновський, Ян Кристопорський, велюньський, Ян Сененський з Гологір, галицький, Ян Гербурт з Фульштина, сяноцький, Щасний Париж, варшавський, староста черський, Станіслав Криський з Дробніна, рацьонський, староста добжинський, каштеляни, Валентій Дембінський з Демб'ян, канцлер, Францішек Красінський з Красного, парох плоцький і т. ін., підканцлери Польської Корони, Станіслав Бажий з Бложви, надвірний маршалок, староста снятинський, Станіслав Оссовський, кантор гнєзненський, надвірний референдар, Ян Боруковський, парох ленчицький, канонік краківський і варшавський, Симон

Луговський, парох мехівський, Станіслав Красінський, схоластик гнезненський, Ян Заборовський, парох сандомирський, Анджей Патрицій, архідиякон віленський, канонік варшавський, Ієронім Хоєнський, канонік познанський, Станіслав Фогільведер, схоластик варшавський, Станіслав Замоїський, староста белзький, Миколай Ласький, крайчий Нашого столу, староста мальборкський і красноставський, Мацей Залінський, Наш підкоморій, ясеницький, мсціборський і зисмурський староста, Лукаш Ленцький, спальник і староста вольпінський, Ерасмус Демб'єнський, надвірний хорунжий, Якуб П'ясецький, конюший, Ерасмус Крочевський, кухмістер, Станіслав Карвіцький, обозний і лятовицький староста, Бартломій Зелінський, підкоморій сандомирський, Миколай Тарло, хорунжий перемиський, Ян Лесьньовський, підचाший львівський і державець долинський, Анджей Фірлей з Домбровиці, Ян Замоїський, Пйотр Ключевський, Ян Димитр Соліковський, Станіслав Красіцький, Томаш Дройовський, Ян Париж, Наші секретарі, урядники та дворяни, вірні і щиро Нам милі. Дано з рук велебного ксьондза Францішека Красінського, пароха плоцького, архідиякона варшавського, коронного підканцлера, на спільному коронному вальному Люблінському сеймі дня шостого місяця червня року Божого тисяча п'ятсот шістдесят дев'ятого, королювання Нашого сорокового. *Sigismundus Augustus rex subscripsit.*

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op.cit., s. 311-319; *Volumina legum*, t. 2, op.cit., s. 84-87; *Volumina constitutionum*, T. II 1550-1609, op.cit., s. 226-232.

Концепція приєднання до Корони київського воєводства з'явилася в оточенні короля Сигізмунда Августа і розглядалася під кінець березня 1569 року. На початку травня цю ідею озвучили коронні послы, але предметом ґрунтовної дискусії під час сейму вона стала завдяки волинянам, які активно просили, щоб інкорпорація їхніх земель проходила разом з інкорпорацією Київщини. Сигізмунд Август прийняв ці ідеї 6 червня, коли оголосив «реституцію Київського князівства». Тоді ж

видали інкорпораційний привілей, написаний латиною, яким на базі історичних аргументів приєднано Київщину до Корони і звільнено її від «послушництва» перед Великим князівством Литовським. Переговори щодо детального привілею для волинян (див. документ 3) проторували шлях до появи подібного документу, що стосувався Київщини. Цей текст не став предметом окремих переговорів. Прийнято тільки політичне рішення зробити ідентичний документ у питаннях устрою з волинським. Так і трапилося. Привілей приготували під кінець червня, але його видали з датою 6 червня, коли Сігізмунд Август оголосив своє рішення щодо інкорпорації київського воєводства. Київщина стала частиною Корони Польського королівства, зберігаючи той самий обсяг самостійності, що й Волинь та Брацлавщина. Слід зазначити, що хоча у тексті привілею йдеться про приєднання Київщини «з кожним зокрема та всіма її ґродами, замками, містами, містечками, селами, землями, повітами», але ще під час люблінського сейму за невстановлених обставин прийнято рішення, що мозирський повіт, який належав тоді київському воєводству залишиться за Великим князівством Литовським.

**5. АКТ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ
ПРО КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ
ПРИВІЛЕЙ ПРО УНІЮ ВЕЛИКОГО
КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО
З КОРОНОЮ, УХВАЛЕНИЙ НА ВАЛЬНОМУ
ЛЮБЛІНСЬКОМУ СЕЙМІ,
ВІД ПАНІВ-РАДИ, ДУХОВНИХ
І СВІТСЬКИХ, І ЗЕМСЬКИХ ПОСЛІВ
РОКУ БОЖОГО 1569 [1 ЛИПНЯ]**

В ім'я Господа амінь. На вічну пам'ять нижче описаної справи. Ми, прелати і пани-рада, духовні та світські, княжата, всі стани Великого князівства Литовського, а з ними земські послы, присутні з панами-радою, послами та всіма станами Польської Корони на цьому спільному Люблінському сеймі, тобто Валеріан, єпископ віленський через свого уповноваженого, Гєжи Печкович, єпископ жемайтський, Григорій Олександрович Цодткович [Ходкевич], пан віленський, найвищий гетьман Великого князівства Литовського, староста гродненський, державець могилівський Стефан Збараський Корибутович, воєвода троцький, Остафій Волович, пан троцький, підканцлер Великого князівства Литовського, староста берестейський і кобринський, Ян Ходкевич граф на Шклові і Миші, староста жемайтський, найвищий маршалок Великого князівства Литовського, адміністратор і гетьман Лівонської землі, староста ковненський, державець плотеський і тельшівський, Василій Тишкович, воєвода смоленський, староста мінський і пінський через свого уповноваженого, Павло Іванович Сапіга, воєвода новогрудський, Юрій Васильович Тишкевич, воєвода берестейський, староста волковиський, Гаврило Іванович Горностай, воєвода мінський, староста кам'янецький, Мальхер Шеміот [Шемета], каштелян жемайтський, тивун бержанський через свого уповноваженого Григорій Тризна, каштелян смоленський, Григорій Волович,

каштелян новогрудський, староста слонімський, Ян Миколайович Гайко, каштелян берестейський, конюший гродненський, державець тромбський, Миколай Талвош, каштелян мінський, староста динембурський [динемборський], Миколай Нарушевич, земський підскарбій Великого князівства Литовського, писар Його Королівської Милості, державець марковський, м'яздельський, ушпольський і пеняньський, Миколай Криштоф Радзивілл, князь на Олиці та Несвіжі, надвірний маршалок Великого князівства Литовського, Ян Кішка, крайчий Великого князівства Литовського, Миколай Олехнович Дорогостайський, стольник Великого князівства Литовського, державець вельонський [велюнський], бойсагольський, тивун жемайтської, гондзинської [гадзинської] волості, Лаврін Война, підскарбій Великого князівства Литовського, писар Його Королівської Милості, державець красницький і квасівський. І маршалки Його Королівської Милості у Великому князівстві Литовському: ксьондз Лукаш Болеславович Свіжський, державець кревський, Миколай Сапіга, Ян Волчек, конюший віленський і земський підкоморій, державець василівський [?] Каленецький Тишкович, Ян Болеславович Свірський з віленського, Мальхер Сновський, земський суддя новогрудський, державець куренецький з Новогрудського, Павел Островіцький [Островіський] з Ошмянського повітів, послі, Олександр Вагановський, Ян Палуський, державець немонойцький, маршалки. Писарі Його Королівської Милості: Михайло Гарабурда, державець свислоцький, Василій Древинський, Мацей Савіцький, староста мельницький, війський дрогіцький, Станіслав Нарушевич, тивун віленьський. І ми, послі земель і повітів тієї славної держави—Великого князівства Литовського—на той-таки спільний сейм від земель і повітів повноважні делегати з Віленського воєводства, відряджені разом з вище названим маршалком, ксьондзем Яном Свірським ксьондз Мальхер Матушевич Гедройць, з Троцького воєводства Анджей Дзежко, підкоморій, Каспер Раецький, хорунжий Троцької землі і Михайло Врона, з Жемайтської землі Миколай Станкевич Белевича, підкоморій Жемайтської землі, тивун ойрагольський, Іван Ільговський, тивун весвенський і тивун тієї ж Жемайтської землі Ян Градовський, зі Смоленської землі Федір Копець і Ян Скирмонт, з Новогрудського воєводства разом з вище згаданим маршалком Мальхером Сновським Андрій Іванович, секретар Його Королівської Милості,

підкоморій новогрудський, з Вітебського воєводства Андрій Кисіль, городничий вітебський і Тимофій Гурко, підсудок вітебський, з Берестейського воєводства Домінік Пац, підкоморій берестейський, Адам Потій, писар Берестейської землі, з Мстиславського воєводства Ісай Щолкан і Григорій Макарівський, з Мінського воєводства Василій Рагоза, надвірний хорунжий Великого князівства Литовського і Анджей Станкевич. І з повітів, що належать до того ж таки воєводства, з Віленського воєводства, з Ошмянського повіту з вище згаданим маршалком Павлом Островицьким Станіслав Станіславович, земський суддя ошмянський, з Вількомирського повіту Миколай Конча, Кшиштоф Размисович, з Лідського повіту Шадзибор Довгїрд і Щасний Августиневич Губа, і з Троцького воєводства, з Гродненського повіту ксьондз Іван Масальський, суддя Гродненської землі і Ян Клуковський, з Ковненського повіту Андрій Львовський, тивун тверський і Каспер Гедройць, з Новогрудського воєводства, зі Слонізького повіту Михайло Соколовський, суддя слонізький і Мацей Яцинич, з Волковиського повіту Єронім Пукшта, хорунжий волковиський і Пйотр Скроботт, з Вітебського воєводства, з Оршанського повіту Богуш Олексійович Школко, хорунжий оршенський [оршанський?] і Федір Воропай, з Берестейського воєводства, з Пінського повіту Станіслав Ширма, війський пінський, Іван Доманович, підсудок пінський, з Мозирського повіту Федір Ленкович і Ян Клопот, з Мінського воєводства, з Річицького повіту Анджей Халецький, земський писар річицький і Ізмайло Зенкович. І вся інша шляхта, громадяни Великого князівства Литовського, присутні і не присутні тут у Любліні, однак їхні бажання та воля вирішити нижче описані справи нам добре відома з повітових сеймиків, які передували цьому Люблінському вальному сеймі. Тож ми сюди їхні власні імена долучили і печатки привісили. А потім ще послали зі столичного міста Вільна Великого князівства Литовського: Франц Станіславович Дурнік, Федір Яцкович Велькович, бурмістри та Ієронім Опахвський [Опаховський?], писар міста Вільна.

1. Цим нашим листом сповіщаємо всім людям сьогодення і майбутнього, до кого лиш цей наш лист дійде, що ми постійно пам'ятаємо про наш обов'язок перед своєю вітчизною — Великим князівством Литовським, про честь, гордість, суспільну користь і передусім внутрішню та зовнішню безпеку якого ми мусимо дбати, при тому усвідомлюючи їх важливість і не випускаючи з уваги

гідний похвали й обом народам дуже потрібний союз, одну суспільність, створений колись зусиллями наших предків і тодішніх громадян усієї Польської Корони навіки-віків за спільної письмової згоди обох народів, затверджений печатками, присягами, честю обох сторін, що протягом тривалого часу щиро і твердо його дотримувалися, але потім через лихі й сповнені заздрості часи [зв'язок між ними] ускладнився.

Про це ми завжди, так само як наші предки, думали, часто нагадували і своїм панам, польським королям, як-от славної пам'яті Сигізмундові чи нинішньому пану над панами Сигізмундові Августу, що щасливо панує над обома народами, польським і литовським, і своїми проханнями схиляли їх до того, щоб вони, виконуючи свій обов'язок пана і короля як верховного та єдиного володаря обох народів, з ласки своєї і верховною владою своєю допомогли нам допровадити до успішного втілення наші спільні письмові угоди, а також інші права та привілеї, які ми маємо з приводу того зв'язку з Польською Короною і суспільної єдності з панами та землями Польської Корони ще від прадіда Його Королівської величності та від часів короля Олександра, щоб те, що вийшло за межі суспільної єдності, зволили повернути в [належні] рамці, звівши нас з панами-радою та іншими станами Польської Корони разом в одне місце для виконання цієї гідної похвали й корисної для обох народів справи унії, як її чітко визначено в дотеперішніх актах, конституціях, деклараціях і рецесах [маніфестах] сеймів.

Ось чому з ласки милого Бога, який любить спільність та єдність і під особливу свою опіку зволив взяти всі на світі королівства, держави та республіки, а також з ласки нашого пана, що нині щасливо над нами панує, вище згаданого пана над панами Сигізмунда Августа, польського короля і т. ін., ми нарешті, завдяки своїм щирим старанням, все-таки домоглися, що спершу з'їхавшись разом з коронними станами на скликаний у Варшаві сейм тисяча п'ятсот шістдесят третього року, а потім на сейм у Парчеві тисяча п'ятсот шістдесят четвертого року, зробили чималий перший крок до відновлення цього об'єднання і цієї частково порушеної унії, провадячи перемови обох сторін і затверджуючи належні унійні артикули. З огляду на стислість часу та інші невідкладні потреби Речі Посполитої обох народів, на той час ці артикули не могли бути обумовлені в нашій спільній письмовій угоді зі станами

Корони. Тому, коли з'явилося більше вільного часу, ми з'їхалися дня двадцять третього місяця грудня минулого року тисяча п'ятсот шістдесят восьмого на цей спільний сейм до Любліна, що його скликав Його Королівська Милість за згодою обох рад, польської і литовської і що постійно та злагоджено працює і триває дотепер. І вчинили між собою такі нижче описані трактати та згоду, які з ласки Божої дружним та однастайним з обох сторін схваленням та спільною угодою, ні в чому не применшуючи варшавського рецесу [маніфесту] та інших привілеїв, довели [все] до цього кінця і результатів. Тож за це хай буде Господові Богу, в Трійці єдиному, вічна хвала, Його Милості Королю, з ласки Божої пану над панами Сигізмундові Августу—безсмертна вдячність, а славній Польській Короні та Великому князівству Литовському—споконвічна слава й честь.

2. Передусім, хоч і були давні письмові угоди про дружбу, союз, що сприяли розширенню та кращому устрою Речі Посполитої тощо—і Польської Корони, і Великого князівства Литовського, проте позаяк у них проглядало дещо відмінне від взаємної доброї та широкі братської довіри, для більшого зміцнення спільної взаємної братерської любові, вічної оборони спільної, безсумнівної братерської вірності обох держав на віки вічні на хвалу Богу, на гідну вічної подяки славу Його Королівської Милості й тих-таки обох найчесніших народів, польського та литовського, а також для поширення незмірної та вічної шани, гордості, краси, гідності, честі, для вічного збільшення спільної величі ми відновили і узгіднили той давній союз так, як описано нижче.

3. Польське королівство і Велике князівство Литовське вже є єдиним, неподільним і нерозрізненим тілом, не розрізною, а єдиною та спільною Річчю Посполитою: це зрослися і сплелися разом дві держави й два народи в один народ.

4. І цьому одному народові має на віки вічні повелівати одна голова, один пан і один спільний король, обраний спільними головами Польщі та Литви, а місце його обрання—в Польщі. Потім він буде помазаний на Польське королівство і коронований у Кракові. Цьому обранню, згідно з Олександровим привілеєм, не може перешкодити відсутність котроїсь зі сторін, позаяк [з такої нагоди] ради та всі стани Польської Корони й Великого князівства Литовського мають бути скликані *et ex debito*.

5. Обрання і піднесення [на князівський престол] великого князя литовського, яке раніше відбувалося в Литві окремо, має припинитися так, щоб у майбутньому не було ані сліду, ані нічого схожого на те, що вказувало, засвідчувало чи означало б піднесення [на престол], або інавгурацію великого князя литовського. Але позаяк титул та уряди Великого князівства Литовського залишаються, під час коронації [обранець] має бути проголошений королем польським і водночас великим князем литовським, руським, пруським, мазовецьким, жемайтським, київським, волинським, підляським і лівонським.

6. *Succesio* Його Королівської Милості *naturalis et haereditaria* [природне право успадкування престолу], навіть якби ним міг скористатися Його Королівська Милість чи хоч хто інший з хоч якої причини в Литовському князівстві, вже не має на віки вічні перешкоджати цій спільноті та об'єднанню обох народів і обранню одного спільного пана, бо Його Королівська Милість на віки вічні відступив [це право] Короні, не вагаючись. Однак обумовив для себе, щоб ми ні саму особу Його Королівської Милості, ні його нащадка, якби Його Королівській Милості Господь Бог його зволив дати, не залишили з нічим, а щоб надали від Речі Посполитої пристойне і відповідне до його титулу забезпечення, якщо не оберемо його королем. Водночас ми не маємо спричинювати ніякої розчленованості Корони, як це цілком вичерпно описано і обумовлено в декларації Його Королівської Милості та в рецесі [маніфесті] варшавського вального сейму.

7. Під час коронації новий король має скріпити присягою і підтвердити на віки вічні в одній грамоті та однаковими словами права, привілеї та вольності всіх підданих обох народів і держав, об'єднаних у такий спосіб.

8. Обидва народи мусять завжди мати спільні коронні сейми та ради під головуванням польського короля, свого пана, а пани-рада [литовські]— засідати особисто між панами-радою [польськими], послы [литовські]— між послами [польськими] і радитися щодо спільних потреб на сеймах і поза сеймами в Польщі та в Литві.

9. Також щоб одна сторона могла радити і допомагати іншій, щоб Його Королівська Милість цілими й непорушними зберіг усім землям та народам і Польської Корони, і Великого князівства Литовського, і належним їм зем'янам привілеї та права на

всі вольності, високі звання, прерогативи, уряди, надані всіляко на письмі і хоч яким способом від усіх предків Його Королівської Милості і від Його Королівської Милості самого від прадавніх часів і від початку унії всім загальною та кожному зокрема з обох народів, — залишаються чинними і непорушними для кожного стану всі права, суди, призначення, князівські титули та шляхетські роди згаданих народів, судові ухвали від давнього часу й дотепер.

10. Складені присяги [панів-]рад, достойників, урядників, старост литовського народу та осіб з головних родин мають залишатися в силі, позаяк ми самі за спільною згодою залишили собі таке право в привілеях і спільному письмовому договорі, затверджених на спільному Варшавському сеймі, обумовивши, що надалі всі такі присяги [вказані] особи мають складати коронованому королеві та Польській Короні. Так само потрібно трактувати присяги щодо дотримання суспільних угод і чітко їх виконувати відповідно до Олександрового привілею.

11. Хоч які виникли б суперечності, ми, прелати, княжата, [пани-]ради, барони та всі стани обох народів маємо одні одним допомагати всіма силами та способами, які видадуться спільній раді корисними й потрібними, вважаючи сприятливі і несприятливі справи за спільні і віддано підтримуючи одні одних.

За спільною варшавською домовленістю, у майбутньому ніякі *foedera aut pacta*, або змови і союзи з чужими народами не можуть бути вчинені і схвалені, ніякі послы не мають бути вислані до чужих країв у важливих справах без відома і спільної ради обох народів, а раніше створені союзи чи укладені угоди з хоч яким народом, які чимось шкодять іншій стороні, не мають зберігати свою силу.

12. Монета, за рішенням спільної ради, і в Польщі, і в Литві має бути *uniformis et aequalis in pondere et grano et numero petiarum et inscriptione monetae* [уніфікована і тотожна за вагою, пробою, лічбою, цінністю та номінальною вартістю], а обов'язок це забезпечувати має Його Королівська Милість і матимуть нащадки Його Королівської Милості.

13. Всі мита та цдо в Польщі й Литві, земельні та водні, хай які їм надано назви, і королівські, і шляхетські, церковні і міські, Його Королівська Милість зволить скасувати, щоб у майбутньому на віки вічні ніякого *ex nunc* цда не стягувати з духовних осіб, світських осіб шляхетського стану та з їхніх підданих за будь-які речі власного

виготовлення та виробництва, але не скасовувати мита купецького і не дозволяти змовлятися з купцями на шкоду [державі] і для приховування здавна усталеного королівського цла в Польщі та Литві.

14. Будь-які статuti та закони, укладені і ухвалені хоч з якої причини проти польського народу в Литві щодо набування маєтку і володіння маєтком, що його одержав поляк хоч яким способом, чи по дружині, чи за вислугу, чи завдяки купівлі, даруванню, обміну, будь-якому іншому набуванню відповідно до звичаєвого і посполитого права, — щоб не мали ніякої сили як такі, що суперечать праву, справедливості, а також взаємній братерській любові й унії та загальному об'єднанню. Але щоб дозволено було завжди як полякові в Литві, так литовцеві в Польщі купувати маєтки кожним належним способом і володіти ними згідно з правом, чинним у місці положення того маєтку.

15. Що ж стосується до інших артикулів привілею короля Олександра, яких ще не розтлумачено ні в декларації Його Милості Короля, ні в спільній угоді на Варшавському сеймі, але які за спільною згодою відкладено на цей нинішній спільний Люблінський сейм з Варшавського, то всі ці артикули, вказані в привілеях і спільній угоді, а остаточно перелічені в Олександровому привілеї і в привілеї Його Милості Короля, раніше виданому тут, у Любліні з приводу унії, мають залишатися в повній силі на вічні часи. Однак для ліпшого розтлумачення треба додати, що згідно з поясненням у привілеї короля Олександра, Велике князівство Литовське має повністю і непорушно зберегти свою назву, всі високі пости, уряди, почесні звання, якщо вони не загрожують цьому об'єднанню та суспільству розривом і поділом.

16. Відтепер ніяких окремих сеймів для коронних і литовських станів Його Милість Король не скликатиме, а завжди скликатиме лише спільні сейми для обох цих народів як одного тіла в тому місці в Польщі, яке видасться Його Королівській Милості та [панам-]радам коронним і литовським найвідповіднішим.

17. Високі пости та посади в урядах у Великому князівстві Литовському, які виявилися або в майбутньому виявляться вакантними, Його Милість Король не має віддавати нікому, хто перед тим не складе присяги Його Королівській Милості та Його нащадкам, коронованим польським королем і цьому неподільному тілу — Польській Короні.

18. Також достатньою мірою забезпечуємо і обумовлюємо для всіх станів і осіб Великого князівства Литовського, що екзекуція [прав] ані за статутом короля Олександра, ані за жодними іншими привілеями, грамотами, конституціями, сеймовими ухвалами, складеними в Польській Короні, ані за актами давніших часів щодо маєтностей престолу Його Королівської Милості у Великому князівстві Литовському, наданими будь-кому від усіх предків Його Королівської Милості і від Його Королівської Милості самого, не торкнеться жодного стану—ані нас самих, ані наших нащадків. А всі права, привілеї від усіх предків Його Королівської Милості і Його Королівської Милості самого, надані у Великому князівстві Литовському від початку унії дотепер литовському, руському, жемайтському та іншим народам і громадянам Великого князівства Литовського, а також землям, повітам, родам та особам, мають залишатися повністю і ні в чому непорушними. Так само вічні надання, феоди або ленні володіння, фримарки [обміни], заміни, доживоття, всілякі застави, здійснені на сеймах і поза сеймами, мають також, відповідно до кожного привілею, залишатися в такому володінні на віки вічні, не набуваючи відтінку сумнівності жодним способом чи тлумаченням. Також надання достойникам та урядникам, віддавна належні саме їм застави і всілякі суми мають повністю зберігати свою силу, і вони [посадовці та урядники] не мусять жодної частини своїх звичайних доходів від надань, одержаних дотепер відповідно до привілеїв чи грамот, хоч як ці доходи названо, витратити будь-де і на будь-що, крім своїх теперішніх володінь і власної потреби. А якби хтось після своїх предків користувався ґрунтами та посілістю, хай як би їх називали, не маючи на них документів, то він—чи з документами, чи без них—може володіти такою власністю вічно, відповідно до старого та нового Литовського статуту і давніх звичаїв. Ось чому цією нинішньою постановою пани-рада і всі стани, посли всіх земель позбавляють себе та своїх нащадків права визначати, відновлювати, в будь-якій формі згадувати, з будь-якого приводу викрутасами порушувати питання про екзекуцію надань, одержаних за вислугу, та інших давніх маєтностей. Хоч відтепер роздавання маєтностей престолу у Великому князівстві Литовському має припинитися, проте деякі маєтки з княжих, шляхетських і вельможних родів переходитимуть у власність престолу Його Королівської Милості. Тоді такі маєтки Його Королівська Милість зі своєї

королівської волі та ласки має роздавати вихідцям з шляхти і польського, і литовського народу, щоб не зменшувалася кількість охочих ставати на земську військову службу. Також повернені назад від московського ворога замки, маєтки, посілості та всілякі інші маєтності Його Королівська Милість муситиме повертати тим, кому ті отчини та посілості належали, перш ніж ними заволодів ворог. А якби [таким особам] замість них [отчин і посілостей] були надані якісь інші, то ці мають повернутися у власність престолу Його Милості Короля.

19. Ми, прелати й пани-рада, княжата, земські послы та інші стани Великого князівства Литовського, за спільною згодою зі станами славної Польської Корони, знаючи, що всі артикули є варті похвали і потрібні обом цим народам — і в Польській Короні, і у Великому князівстві Литовському, — вписали їх у цей акт як спільні [норми], важливі вже для єдиної та неподільної Речі Посполитої. З радістю, з добрими братськими намірами, з любов'ю до прелатів, панів-ради, земських послів, а також усіх інших коронних станів і осіб ми цим нашим актом, скріпивши його своїми печатками, присягами, доброчесністю своєю і всіх своїх нащадків, на віки вічні зі свого боку визнаємо, обумовлюємо, затверджуємо і підсилюємо таким забезпеченням, затвердженням і скріпленням, що їх нам найбільше і найміцніше уможливають статус нашої особи, місця та урядування, а також особливий і посполитий звичай. Присягаємо і урочисто обіцяємо перед Господом Богом нашим добрим, чесним, шляхетським і християнським словом, що все тут написане ми з нашими нащадками пам'ятатимемо, зберігатимемо, виконуватимемо і дотримуватимемося цього на віки вічні без всяких хитрощів, довіку не піддаючи жодної з цих справ сумнівам чи скасуванню, а також ні в чому не відмагаючись від цієї єдності, якою ми себе зв'язали з народом цієї славної Польської Корони відповідно до змісту цього нашого акта та артикулів, вміщених і розтлумачених у цьому акті навіки і навіки-віків, і такий самий акт нам дали панове поляки. Наші спільні письмові угоди Його Милість Король, покликаний бути нашим верховним володарем, зволив нам підтвердити своєю королівською владою. А якби котрась сторона або хтось зосібна не хотів дотримуватися цих привілеїв та спільних письмових угод, укладених між цими народами, порушуючи свої чи наші [права], то проти такої сторони і кожного зосібна ми разом з нашими нащадками маємо стати як проти нашого ворога і ворога з'єдинених

народів на боці нашого пана, польського короля. Все це завжди робити, виконувати, твердо визнавати чинність цього всього зобов'язуємо під присягою себе і наших нащадків.

Всіх цих артикулів, тут вміщених і обумовлених, ані Його Королівська Милість, ані пани-рада, ані всі інші стани та земські послы обох народів не мають ніколи, на віки віків порушувати і змінювати ані за спільною згодою, ані з волі котроїсь сторони чи її частини, а мають пильно зберігати ті артикули в цілості.

А для ліпшого засвідчення та на вічну пам'ять про вище описані справи ми, вище згадані прелати й пани-рада, духовні і світські, княжата, земські послы та інші стани, присутні на цьому спільному вальному Люблінському сеймі, привісили до цього акта наші печатки. Писано і видано на цьому ж спільному Люблінському сеймі першого дня місяця липня року Божого тисяча п'ятсот шістдесят дев'ятого.

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op.cit., s. 331-347 (akt polski), s. 348-362 (akt litewski), s. 364-373 (akt królewski) ; *Volumina legum*, t. 2, op.cit., s. 87-92 (akt polski); *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op. cit., s. 232-238 (akt polski).

Акт польсько-литовської унії увінчав довгий і складний процес переговорів, під час якого литовська сторона старалася обмежити союз з Корону до військового, а в польської сторони панували анексійні настрої. Литовська сеймова делегація припинила переговори і вночі 28 лютого виїхала з Любліна. Сигізмунд Август відреагував на це рішенням інкорпорації в Корону землі Великого князівства Литовського – Підляшшя і Волинь, а потім і Київщину. Непохитність короля переконала литовців повернутися у сейм на початку червня і продовжити зірвані переговори зі слабшої позиції, ніж у січні. Польська сторона щоразу схилилася до компромісних рішень, які пропонував король і його оточення. Як наслідок, укладено угоду, що не ліквідувала тогочасну польську та литовську державність, натомість створено нову Річ Посполиту Двох Націй. В обох країнах збережено окремі скарбниці, військо, установи, офіційну мову, судочинство. Спільними були король, сейм, грошова одиниця, закордонна політика.

Опублікований документ – це один з трьох актів унії Корони Польського королівства і Великого князівства Литовського – так званий литовський, складений «панами ради» і «земськими послами». В інших двох, – складеному сенатом та палатою послів «Корони Польської», та королівському акті – були ідентичні норми устрою. Вони відрізнялися тільки вступними формулюваннями.

**6. СКЛАД ПОЛЬСЬКОЇ
ТА ЛИТОВСЬКОЇ КОРОННОЇ РАДИ**
ВЖЕ ЄДИНОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ,
ЩО ЙОГО ЗАТВЕРДИЛИ ЙОГО МИЛІСТЬ КОРОЛЬ
І КОРОННА РАДА В ЛЮБЛІНІ НА СПІЛЬНОМУ
ВАЛЬНОМУ СЕЙМІ РОКУ БОЖОГО 1569
[ПІСЛЯ 4 ЛИПНЯ]

Архієпископи:	гнезненський	
	львівський	
Єпископи:	краківський	} alternata
	куявський	
	віленський	
	познанський	} alternata
	плоцький	
	альсперський	
	луцький	
	перемиський	
	жемайтський	
	хелмінський	
	холмський	
	київський	
	кам'янецький	} alternata
Каштелян:	краківський	
Коронні воєводи:	краківський	
	познанський	
	віленський	
	сандомирський	
каштелян віленський		
воєвода каліський		
	троцький	
	серадський	
каштелян троцький		

воєвода ленчицький
староста жемайтський
воєвода бжеський
київський
іновлоцлавський
руський
волинський
подільський
смоленський
люблінський
полоцький
белзький
новогрудський
плоцький
вітебський
мазовецький
підляський
равський
берестейський
хелмінський
мстиславський
мальборкський
брацлавський
поморський
мінський

Каштеляни великі: познанський
сандомирський
каліський
войницький
гнєзненський
сєрадський
ленчицький
жемайтський
бжеський
київський
іновлоцлавський
львівський
волинський
кам'янецький
смоленський
люблінський

6. СКЛАД ПОЛЬСЬКОЇ ТА ЛИТОВСЬКОЇ КОРОННОЇ РАДИ

полоцький
белзький
новогрудський
плоцький
вітебський
черський
підляський
равський
берестейський
хелмінський
ельбінський
брацлавський
гданський
мінський
Каштеляни менші: сандецький
мендзижецький
вісліцький
бецький
рогозінський
радомський
завихойський
лецький
сжемський
жарновський
малогоський
велюньський
перемиський
галицький
сяноцький
холмський
добжинський
поланецький
пшеменцький
кшивенський
чеховський
накельський
росперський
беховський
бидгоський
бжезінський
крушвіцький

освенцімський
каменський
спіцімерський
іновлодський
ковальський
сантоцький
сохачівський
варшавський
гостинський
віський
раценський
серпський
вишгородський
рипенський
закрочимський
цеханівський
лівський
слонський
любачівський
конарський серадський
конарський ленчицький
конарський київський

маршалок коронний
маршалок литовський
канцлер коронний
канцлер литовський
підканцлер коронний
підканцлер литовський
підскарбій коронний
підскарбій литовський
маршалок надвірний коронний
маршалок надвірний литовський
референдарі при королі теж мають повноваження
висловити в раді свою думку

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op.cit., s. 3373-375; *Volumina legum*, t. 2, op.cit., s. 93; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op.cit., s. 239-241.

Акт унії створив спільний польсько-литовський сейм, а також спільну вищу палату парламенту – сенат. Як наслідок, було необхідно визначити ієрархію місць – послідовність місць у сенаті. Чим вище місце в ієрархії, тим ближче стояло крісло сенатора до короля. За монархічною традицією найвищі місця займали духовні сенатори – архієпископи і єпископи, – потім були воєводи, каштеляни, каштеляни «менші», яких також називали «ходачковими», і нарешті міністри, тобто маршалки, канцлери і підскарбії. Литовців внесли на почесні місця у традиційну ієрархію, що існувала понад сто років. Віленським та тракайським каштелянам, а також старостам жмудзьким виділили місця серед воєвод.

7. СИГІЗМУНД, ПОЛЬСЬКИЙ КОРОЛЬ, ВСТАНОВЛЮЄ ПОРЯДОК, ЯКОГО МАЮТЬ ДОТРИМУВАТИСЯ КОРОННІ ТА ЛИТОВСЬКІ МАРШАЛКИ [19 ЛИПНЯ 1569 Р.]

Сигізмунд Август і т. ін. Сповідчаємо всім загалом і кожному зокрема, кому це належить знати, що на цьому спільному Люблінському сеймі литовські пани маршалки мовили про те, щоб їм визначити, коли і як вони мають урядувати на своїх посадах, позаяк їхні сейми скасовано і перенесено до Польщі, до того ж обидва ці народи об'єдналися в одну раду і в одну Річ Посполиту. Тож Ми, зваживши на поради й думки всіх станів, і польських, і литовських, зібраних на цьому сеймі, постановляємо таке.

1. Передусім, щоб *ex nunc* були справжні *officia copulata*, що стосуються до здійснення влади та урядування на цих посадах, позаяк панів литовських маршалків вже треба вважати за коронних людей та урядників. Тож пан коронний маршалок має в раді надавати право голосу коронним панам і радам, а литовський маршалок має водночас надавати право голосу литовським панам і радам. Однак між панами маршалками потрібно так налагодити *consiliorum communicatio*, щоб вони обговорювали між собою все те, що стосується до порядку вирішення тих справ.

2. Всі панове маршалки, і в Польщі, і в Литві, перед Нами мають підносити жезл.

3. На сеймі в Польщі має головувати пан коронний маршалок, який мусить мати слуг для затримання злочинців. Для цього ж пан литовський маршалок теж має свого служника, одного або двох, а це тому, щоб не чинити ніякої образи гідності та сваволі супроти литовського народу. А якби слуги пана коронного маршалка ввіймали на злочині чоловіка з литовського народу, тоді пан коронний маршалок має без найменших зволікань відіслати його до в'язниці

пана литовського маршалка, позаяк кожен з них [маршалків] при дворі судитиме і розглядатиме справи свого народу. А якби сталося так, що спійманий *in recenti crimine* володіє маєтками і в Литві, і в Польщі, то такого пани маршалки хай разом судять у Нашому замку при дворі. Також якби виникла справа між поляком і литовцем, тоді хай вони [маршалки] їх разом розсудять, а якщо не дійдуть згоди, тоді хай передадуть її Нам або панам-раді.

4. На сеймі, коли з'їдуться панове радні, маршалки прийматимуть рішення щодо законів та оцінки розглядуваних справ згідно з порадами та волею панів-ради.

5. Чужоземних послів панове маршалки мусять приймати разом.

6. Рішення щодо доброчесності кожний маршалок має виносити щодо людей свого народу.

7. Повелівати виступати людям з ради за Нашої присутності, коли в цьому виникає потреба, пани маршалки мають за Нашим повелінням.

8. Там, де відбуватиметься сейм за Нашим повелінням, панові литовському маршалкові належить виділити частину міста, в якій його та панів литовських послів треба забезпечити господами. Однак про те, де мають відбуватися сейми, ще йтиметься на найближчому вальному сеймі.

9. Так само, як описано вище, треба поводитися з панами надвірними маршалками.

10. А якби, згідно з ухвалою, сейм відбувався в Литві, тоді на ньому пан литовський маршалок хай має у всьому прерогативи, так само як пан коронний маршалок у Польщі.

11. А оте все, що з приводу цих урядових посад описано вище, Ми відкладаємо на наступний сейм, на якому після Нашої постанови обговоримо справи, що стосуються до такого урядування, і на підставі думки та пропозицій їх милостей панів-ради разом з панами маршалками ухвалимо рішення.

А для більшої достовірності цей акт Ми підписали рукою своєю власною і повеліли прикласти печатку. Дано в Любліні на коронному вальному сеймі XIX дня місяця липня року Божого MDLXIX, королювання Нашого XL. *Sigismudus Augustus rex subscripsit.*

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op.cit., s. 376–378; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op.cit., s. 242.

Через особливу роль великих маршалків у польському державному устрої після підписання унії необхідно було окремо врегулювати питання повноважень поміж маршалком коронним та литовським. Маршалок відповідав за публічний порядок у місцях перебування короля, а під час сейму перевагу визначало місце перебування монарха або місце проведення сейму. Обом маршалкам також гарантувалася юрисдикція над громадянами своєї країни. Рішення Сигізмунда Августа 1569 року не вирішували усіх питань, тож наступними роками ця справа стала предметом суперечок і дискусій.

8. ІНКОРПОРАЦІЯ КНЯЗІВСТВА КУРЛЯНДІЇ ТА СЕМИГАЛІЇ [З СЕРПНЯ 1569 З.]

Сигізмунд Август, король Польщі, великий князь Литви, сповіщаємо цією нашою грамотою всім і кожному, кого це стосується. Світлий пан Готард, князь Лівонії, Курляндії та Семигалії відрядив до нас та до станів нашого королівства як повноважних послів благородних Фридерика з Каніца та Михаїла з Брунова, своїх сенаторів та радників; а вони, показавши вірчі грамоти згаданого пана князя, повідомили, що його світлість наказала їм від імені його світлості просити та наполегливо домагатися у нас та станів нашого королівства, щоб ми, ще раніше з поміччю безсмертного Бога довівши до щасливого кінця та завершення справу унії нашого королівства з великим князівством Литовським, колись-таки знайшли час і на те, щоб зарадити Лівонії, вельми спустошеній та пониженій лютим ворогом-варваром, і, за спільним рішенням та згодою всіх станів королівства, об'єданого з князівством Литовським, прийняти перехід у наше підданство світлого пана князя разом із його підданими. Пам'ятаємо, як у минулі роки, коли стани Лівонії у частих листах та звістках закликали нас прийняти її перехід у підданство, ми, змилювавшись над лихою долею та нещастями тієї провінції, таки прийняли її під наш особистий захист та оборону; проте пам'ятаємо й те, що відмовили у згаданому переході в підданство, оскільки він вимагав присутності для повнішого обговорення сенату Польщі. Ми тоді вирішили провести переговори з цього питання в інший, догідніший для справи час. І от тепер, коли він настав, ми вирішили це вчинити—передусім тому, що це повноважні послі світлого князя просять, після здійснення та звершення унії королівства з великим князівством Литовським, на прохання, донесене до нас

вищезгаданими повноважними послами, за згодою та благоволінням усіх станів королівства, з'єданого, як сказано вище, із великим князівством Литовським, прийняти на цьому сеймі і перехід у підданство його світлості. Отож від імені королівства, з'єданого з великим князівством Литовським, ми приймаємо під наш та нашого королівства захист та покровительство світлого князя з усім князівством та володіннями його світлості, щоб відтепер і надалі його світлість та спадкоємці разом із князівством Курляндії та Семигалії на вічні часи були підпорядковані нашому королівству, з'єданому з великим князівством Литовським, і втілені до нього як до єдиного та неподільного тіла; і щоб перебували під нашим та королівства, з'єданого з великим князівством Литовським, покровительством та захистом. Сподіваємося, що його світлість та спадкоємці його світлості стійко перебуватимуть і непохитно триватимуть у тій вірності, благоволінні, підданстві, яку він обіцяв через вищезгаданих повноважних послів нам та королівству, з'єданому з великим князівством Литовським. А ми зі свого боку обіцяємо та запевняємо наш та нашого королівства захист і збереження всіх привілеїв, свобод, вольностей, якщо тільки вони не суперечать свободам королівства. Усі ці привілеї, вольності, свободи ми поновимо, підтвердимо і приведемо до повнішого вигляду, коли його світлість складе належний омаж нам і нашому королівству. На завірення та засвідчення справи ми власноруч підписали цю грамоту і наказали підвісити до неї нашу печатку. Дано в Любліні на вальному сеймі королівства 3 серпня року Господнього 1569, сорокового року нашого правління.

Wyd.: *Volumina legum*, t. 2, op.cit.; s. 106-107; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op. cit., s. 244-245.

У другій половині XVI століття вирішувалася доля територій колишньої країни ордену мечоносців (відокремленої групи від ордену хрестоносців), що знаходяться на теренах сьогodнішньої Естонії та Латвії. За вплив на ці землі змагалися Швеція, Данія, Москва і польсько-литовська

держава. Щиром прихильником приєднання цієї території, що в Польщі зветься Інфлантами, був король Сигізмунд Август. Уже 1561 року він домовився з представниками ордену та шляхтою Лівонії, що ті визнають зверхність польського короля і великого князя литовського. Південна частина території ордену отримувала статус лену короля, під владою останнього великого магістра Лівонського ордену Ґотгарда Кеттлера, який став лютеранином та світським князем Курляндії та Семігалії. Під час люблінського сейму постановили, що Курляндія стає леном новопосталої Речі Посполитої Обох Націй. Тоді ж встановлено міцний державний зв'язок між Курляндією та польсько-литовською державою.

9. ПІДТВЕРДЖЕННЯ УНІЇ МІЖ ПОЛЬСЬКИМ І ЛИТОВСЬКИМ НАРОДАМИ НА ВАЛЬНОМУ ЛЮБЛІНСЬКОМУ СЕЙМІ, ЗВЕРШЕНОЇ РОКУ 1569 [11 СЕРПНЯ]

Сигізмунд Август, з ласки Божої король Польщі, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, жемайтський та ін., пан і дідич. Всім взагалі і кожному зокрема визначаємо і доводимо до відома, що задовольняємо прохання та пристрасне бажання всіх коронних станів, та й потреби самої Речі Посполитої, а також виконуємо зобов'язання перед Нашим королівським урядом—привести унію Великого князівства Литовського з Польською Коронаю, яку уклали Наш прадід і всі інші стани цих держав і яку потім інші Наші предки та вони самі затвердили і посилили, до такого успішного завершення, щоб її ніколи й ніщо не могло ні порушити, ні розірвати. Тому Ми, згідно з Нашими конституціями, минулого року скликали цей спільний вальний сейм. І починали ні від чого іншого, як саме від цієї потреби та питання унії. Для цього [на сейм] прибули всі стани і Польської Корони, і Великого князівства Литовського, і цю справу вони всі разом, і Ми разом з ними (Ми зробили те, що лиш належало зробити урядові та Нашій королівській верховній владі щодо виданих раніше і чинних [дотепер] привілеїв, грамот та письмових угод і від наших предків, і від нас самих) так, як підказували потреби, вирішили і закінчили, і затвердили, і скріпили спільними присягами—кожен з панів-ради, кожен з інших станів, і за себе особисто, і за тих, від кого сюди він був делегований як повноважна особа, і за своїх нащадків—при великому зібранні людей з різних станів і різних народів. Отож Ми цією ухвалою та рішенням цього нинішнього сейму, яке має вищу силу за Наші підтвердні грамоти, видані раніше, акти про унію скріплюємо і затверджуємо на віки вічні. Все це ширше викладено в грамотах і привілеях, виданих від

Нас раніше і потім тут, а також в укладених і скріплених присягою письмових угодах між ними самими [послами на сейм]. Ми їх тут *pro insertis habere volumus*, і з цієї причини повеліли, згідно з нинішньою ухвалою, докладно вписати до власних актів кожної канцелярії, а Нашим канцлерам у кожному воєводстві—видавати з них *authentice* витяги з Нашою печаткою, затверджуючи і усталюючи, що витягам треба вірити так само, як оригіналам.

1. А перш ніж дійшло до вище згаданого завершення справи та укладання унії, з огляду на слухні й важливі підстави і на наполегливі вимоги всіх коронних станів, пам'ятаючи про Наш скріплений присягою обов'язок, Ми Волинську, Київську та Підляську землі з їхніми придатками та власністю, належні власне Польській Короні віддавна, ще перед започаткуванням унії, повністю повернули Короні як власному тілу його природні члени так, що всі громадяни тих земель, кожен відповідно до свого стану і заняття, мають і матимуть право користуватися вольностями, свободами, власністю польського народу, як і всі інші громадяни Корони, перебувати під орудою Корони, де вони й перебувають. І звертатися до польських урядників з питань права у своїх справах за потребою і згідно з законом. Ширше це описано в коронному привілеї *vigore restitutionis*. Цією сеймовою ухвалою усталюємо, що все сказане має бути незмінним та непорушним і тривати навік-віки.

2. Місцем коронних сеймів у Польщі, позаяк Ми маємо їх скликати, визначаємо Варшаву. Однак якби сталася незвичайна подія, через яку там сейм зібратися і засідати не може, тоді Нам дозволено за поданням та порадою панів-рад обох народів зібрати його там, де в Польщі буде *commodius*.

3. А повітові сеймики, згідно зі звичаєм, належить скликати і проводити і в Польщі, і в Литві. Наші канцелярії, надсилаючи листи про скликання, а старости, їх розсилаючи, мають чинити так, щоб відомості про це були оприлюднені за два або три тижні наперед.

4. Литовським панам-радї, духовним і світським, Ми дали і призначили місце поміж коронними панами-радою вже в одному, спільному сенаті. Так само й земським послам від литовських воєводств—поміж [послами] воєводств коронних. І так все має залишатися назавжди, як це описано в Нашому окремому акті.

5. Артикулу щодо умов екзакуції [прав] Великого князівства Литовського в тому вигляді, як його викладено в спільній угоді та

привілеї про унію між польськими й литовськими народами, який Ми затвердили), як і інших артикулів, описаних разом з ним у привілеї, належить дотримуватися вічно і непорушно.

Тому, для ліпшого засвідчення цього всього Ми наказали прикласти Нашу печатку. Дано в Любліні на вальному сеймі дня одинадцятого місяця серпня року Божого тисяча п'ятсот шістдесят дев'ятого, панування Нашого сорокового.

Wyd.: *Akta unii Polski z Litwą...*, op. cit., s. 380–381; *Volumina legum*, t. 2, op. cit.; s. 92-93; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op. cit., s. 243–244.

Після підписання польсько-литовської унії не припинився натиск литовців щодо відкликання інкорпораційних актів для Волині і Київщини, які у Вільні вважали непотрібними у світлі підписання унії. Сигізмунд Август вирішив однозначно задекларувати, що підписання польсько-литовської унії не має жодного впливу на раніші інкорпораційні акти, тому Волинь і Київщина, а також Підляшшя, становлять частину Корони Польського королівства. Акт підтвердження унії мав саме таку мету. При нагоді монарх урегулював також кілька інших питань, не згаданих у попередніх документах унії, наприклад, визначення місця спільних сеймів у Варшаві.

10. КОНСТИТУЦІЇ КОРОННОГО ЛЮБЛІНСЬКОГО СЕЙМУ З'ЄДИНЕНОГО НАРОДУ, ПОЛЬСЬКОГО І ЛИТОВСЬКОГО РОКУ 1569 [11 СЕРПНЯ]

Сигізмунд Август, з ласки Божої (Божою милістю) король Польщі, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, жемайтський і т. ін., пан і дідич.

1. Всім взагалі і кожному зокрема визначаємо і доносимо до відома, що задовольняємо прохання та пристрасне бажання всіх коронних станів, та й потреби самої Речі Посполитої, а також виконуємо зобов'язання перед Нашим королівським урядом — привести унію Великого князівства Литовського з Польською Короною, яку уклали Наш прадід і всі інші стани цих держав і яку потім інші Наші предки та вони самі затвердили і посилили, до такого успішного завершення, щоб її ніколи і ніщо не могло ні порушити, ні розірвати. Тому Ми, згідно з Нашими конституціями, минулого року скликали цей спільний вальний сейм. І починали ні від чого іншого, як саме від цієї потреби та питання унії. Для цього [на сейм] прибули всі стани і Польської Корони, і Великого князівства Литовського, і цю справу вони всі разом, і Ми разом з ними (Ми зробили те, що лиш належало зробити урядові та Нашій королівській верховній владі щодо виданих раніше і нинішніх привілеїв, грамот та письмових угод і від наших предків, і від нас самих) так, як підказували потреби, вирішили і закінчили, і скріпили, і затвердили спільними присягами — кожен з панів-ради, кожен з інших станів, і за себе особисто, і за тих, від кого сюди був делегований як повноважна особа, і за своїх нащадків — при великому зібранні людей з різних станів і різних народів. Отож Ми цією ухвалою та рішенням цього нинішнього сейму, яке має вищу силу за Наші підтвердні грамоти, видані раніше, акти про унію

скріплюємо і затверджуємо на віки вічні. Все це ширше викладено в грамотах і привілеях, виданих від Нас раніше і потім тут, а також в укладених і скріплених присягою письмових угодах між ними самими [послами на сейм]. Ми їх тут *pro insertis habere volumus* і з цієї причини наказали, згідно з нинішньою ухвалою, докладно вписати до власних актів кожної канцелярії, а Нашим канцлерам у кожному воєводстві — видавати з них *authentice* витяги з Нашою печаткою, затверджуючи і усталюючи, що їм [витягам] треба вірити так само, як оригіналам.

2. А перш ніж дійшло до згаданого завершення справи та укладення унії, з огляду на слушні й важливі підстави і на наполегливі вимоги всіх коронних станів, пам'ятаючи про Наш скріплений присягою обов'язок, Ми Волинську, Київську та Підляську землі з їхніми придатками та власністю, належні власне Польській Короні віддавна, ще перед започаткуванням унії, повністю повернули Короні як власному тілу його природні члени так, що всі громадяни тих земель, кожен відповідно до свого стану і заняття, мають і матимуть право користуватися вольностями, свободами, власністю польського народу, як і всі інші громадяни Корони, перебувати під орудою Корони, де вони й перебувають. І звертатися до польських урядників з питань права у своїх справах за потребою і згідно з законом. Ширше це описано в коронному привілеї *vigore restitutionis*. Цією сеймовою ухвалою усталюємо, що все сказане має бути незмінним та непорушним і тривати навік-віки.

3. Місцем коронних вальних сеймів у Польщі, позаяк Ми маємо їх скликати, визначаємо Варшаву. Однак якби сталася якась незвичайна подія, через яку там сейм зібратися і засідати не може, тоді Нам дозволено за поданням та порадою панів-рад обох народів зібрати його там, де в Польщі буде *commodius*. А повітові сеймики, згідно зі звичаєм, належить скликати і проводити і в Польщі, і в Литві. Наші канцелярії, надсилаючи листи про скликання [сеймиків], а старости, їх розсилаючи, мають чинити так, щоб відомості про це були оприлюднені за два або три тижні наперед.

4. Литовським панам-радї, духовним і світським, Ми дали і призначили місця поміж коронними панами-радою вже в одному, спільному сенаті. Так само й земським послам від литовських воєводств — поміж [послами] воєводств коронних. І так все має залишатися назавжди, як це описано в Нашому окремому акті.

5. Через Лівонську землю, важливу для Польської Корони не менше, ніж для Великого князівства Литовського, довелося зазнати багато втрат. Тому, згідно з підсумками та конституцією Парчівського сейму, залишаємо її повністю при тих державах як вже при єдиній Речі Посполитій, і вона має бути забезпечена спільною обороною, як і інші Наші держави. Лівонські [пани-]ради й послы від інших станів, делеговані звідти сюди, вже склали присягу Нам, польському королеві, й Короні. А даліше вирішення цієї справи й усього до неї належного відкладаємо на наступний коронний сейм, на який мають бути звідти делеговані повноважні послы від усіх станів.

6. Пам'ятаючи про все те, в чому екекуція [прав] не досягла успіху, і про все те, через що тепер не можуть бути впроваджені конституції попереднього, Пйотрковського, сейму, Ми виконали свій обов'язок і всі ті питання владнали. Поміж іншими артикулами щодо коронного уряду має бути визначений артикул про умови [надходження] і розподілу четвертої частини з доходів Нашого престолу, яку Ми добровільно віддали для загального добра та на оборону Речі Посполитої. Тож ні в чому не утискаємо уряду, забезпеченого великими привілеями від Наших предків, і коронного підскарбія, якому надано гарантії в Наших конституціях, а навпаки, цілком зберігаємо владуші повноваження та прерогативи цього коронного уряду і через це анітрохи не звужуємо влади та повноважень вельможного Станіслава Собка з Сулеєва, каштеляна сандомирського і на той час коронного підскарбія, що засвідчив свої чесноти, вірність, прихильність Нам і Речі Посполитій, а також достатню мужність в інших великих справах і на цій коронній посаді. За порадою та згодою панів-ради й коронних земських послів, для створення та забезпечення державної скарбниці, яку з часом можна буде заснувати в Речі Посполитій і на яку Ми віддали ту четверту частину, визначаємо такий нижче описаний порядок її забезпечення.

7. Передусім обумовлюємо, що всі прибутки Нашого королівського престолу, які одержано у всіх місцях у державах Польської Корони і четверту частину яких відділено для Нашої скарбниці, належить віддавати йому в руки. І він буде ними розпоряджатися відповідно до Наших вказівок.

8. Делегуємо до пана коронного підскарбія чотирьох депутатів, дві особи від [панів-]ради, а дві від лицарства, *ad hunc solum actum*,

тобто шляхетного Яна Тарла з Щекаровиц [Щекарович?], каштеляна радомського, старосту пільзенського, Войцеха Пшиемського, каштеляна лендського, Станіслава Дембінського, старосту хенцинського, Доброгоста Потворовського, земського суддю каліського. Не для того, щоб вони перешкождали йому урядувати або *socios muneris cum aequali potestate* присаджувати, а тільки для того, щоб приймали, зберігали четверту частину доходів і розпоряджалися нею лише в разі смерті коронного підскарбія. Ті депутати мають поважати і величати пана підскарбія, як мають поважати [панів-]раду та коронного урядника, а описаний вище свій обов'язок виконувати згідно з Нашою королівською волею і за порадою панів-рад та з відома пана коронного підскарбія, як це буде визначене на сеймах. А більше ні в чому не мають втручатися в його урядування, тож усі інші повноваження коронного підскарбія, відповідно до привілею та статуту, в усьому і з користю для справи мають бути збережені.

9. Віддавати ту четверту частину, відповідно до конституції, має кожний *possessor honorum Nostrorum Regalium* під загрозою втратити державу.

10. Збирачі цда, митники, жупники мають бути людьми осілими, християнської віри, заможними, і кожен з них мусить віддавати четверту частину тих податків, зібраних за дорученням держави, під загрозою втратити посаду. Однак *de suis haereditariis bonis*, після подання позову [на них] мають віддати ту четверту не віддану частину, а також усяку руду. А жупники мають віддавати четверту частину, коли почнуть діставати зиск [від жуп] і житимуть у достатку.

11. Після смерті кожного старости, державця, збирача цда, митника, жупника пан коронний підскарбій за Нашим повелінням має призначити на урядування когось такого, хто подбав би про інвентаризацію та забезпечення прибутків, аж поки Ми віддамо ту вакансію комусь іншому, і стежити за тим, щоб четверта частина [для скарбниці] Речі Посполитої не пропала. І пан підскарбій має *alioquin de suo* нагородити *et sub privatione officii*.

12. Аннати [данина від церковних достойників], які сеймова конституція дозволяє витратити на поточну оборону, там-таки належить віддавати посесорові під загрозою штрафу *duplicis annatae*, згідно з конституцією дворічного Пйотрковського сейму.

13. Місцем для віддавання і зберігання тих прибутків визначаємо равський замок.

14. Час для передавання тієї четвертої частини та інших прибутків— [Зелені] свята.

15. Відбирати все це має пан коронний підскарбій з депутатами так, як це вже почали робити після двох сеймів.

16. Поквитовання пан підскарбій має давати кожному не інакше, як зі своєю печаткою та за підписом депутатів.

17. Для збирання тих прибутків пан коронний підскарбій і депутати мають з'їхатися *sub poena similis salarii* у визначене місце та у визначений час і мешкати там три повні тижні.

18. Реєстри всього того, з усіма спільними підписами та печатками, вони мусять мати при собі, кожен з них— окремих.

19. Одні книги, з вписаними всіма поквитованнями, мають залишатися в місцях збирання [прибутків], а інші належить привозити на сейм.

20. Якби чийсь служник, відряджений з тими грошима від четвертої частини, дорогою помер або якби з ним трапилася якась неприємна пригода, тоді той, чиї то були гроші, має в місцевому гроді скласти свідчення про таку подію і зробити про це запис [в актових книгах]. Після такого вчинку він своєї держави не втратить, але має все сплатити під час найближчого приїзду пана коронного підскарбія та депутатів.

21. Маючи там при собі оте свідчення, він має пройти випробування під присягою перед паном підскарбієм і депутатами.

22. Ті прибутки тої державної скарбниці пан коронний підскарбій з депутатами має спрямовувати тільки на службові потреби поточної оборони з Нашого відома та відома коронних рад згідно з конституцією.

23. Після збирання тих прибутків пан підскарбій з депутатами має передусім відрахувати гроші жовнірам на повні пів року. Коли депутат відвезе їх до Львова, то першу половину з них має з відома гетьмана віддати польному писареві на одну чверть року, а другу половину— передати на збереження в ратуші під печаткою польного писаря, старости або підстарости, львівського бурмистра та міською печаткою. [Цих грошей] писар не має чіпати доти, доки не настане друга чверть року, коли треба платити жовнірам. Так само має бути на другі пів року.

24. А якщо з огляду на потреби оборони військо було деінде, а не на Поділлі, або якщо до нього треба прийняти інших служилих

людей, то ті гроші належить перенести в найближче до війська безпечне місце і зберігати їх там вище описаним способом. Решту грошей пан підскарбій і депутати мають надійно сховати у визначеному місці під спільними ключами та печатками.

25. Перед другими пів року (позаяк служба триває від року до року) пан підскарбій та депутати мають з'їхатися в те саме місце і знову відрахувати гроші жовнірам на другі пів року нового літа.

26. Ті гроші потрібно відвезти до Львова (першу їх частину має доправити один депутат, а другу — інший) і там з відома гетьмана передати польному писареві за відповідні поквитовання, згідно з вище описаним порядком.

27. Відвозячи ті гроші, депутат не має робити великих витрат, а навпаки, мусить усе ретельно реєструвати, бо на його забезпечення під час такого перевезення піде частина тих-таки державних грошей, за які належить відзвітувати.

28. Відсутність пана коронного підскарбія або депутата з поважної причини не може перешкодити [решті] збирати прибутки, призначені на поточну оборону, і розпоряджатися ними, якщо замість себе він пришле чесного осілого шляхтича *cum sufficienti mandato*, зі своєю печаткою та ключем.

29. А якщо настане смерть котрогось з них — депутата чи пана підскарбія, то тоді *superstites* мають повноваження виконувати всі [вище описані дії], попередньо сповістивши про його смерть Нам.

30. Звіт про використання прибутків Речі Посполитої пан коронний підскарбій та депутати мають скласти Нам, коронним [панам-]радам і земським послам на вальному сеймі на шостий день після початку сейму і підтвердити його в належний спосіб — лише тими поквитованнями, де йдеться про [видатки] на службові потреби поточної оборони згідно з конституцією. (І на сеймі нічого не можна вирішувати, поки не буде поданий звіт). І там-таки, з відома коронних [панів-]рад і земських послів мають одержати від Нас поквитовання для себе.

31. Таку посаду депутати мають обіймати лише на час від сейму до сейму, а коли на це місце будуть обрані їхні наступники, — мають їм усе з ретельно віддати при панові підскарбії.

32. Якби ж настала смерть пана підскарбія або котрогось з депутатів перед поданням звіту, то тоді його подадуть на сейм *superstites*, пан підскарбій з іншими депутатами.

33. Якщо хтось не доправив тих доходів у визначений час і на визначене місце, то пан підскарбій і депутати мають Нам негайно про нього повідомити. І Ми тоді почнемо відбирати надані держави, з яких не повернено прибутків, а також жупи, мита, цдо, всі інші доходи *in genere, nullis exceptis*, з яких не сплачено четвертої частини, перед тим подавши на вальному сеймі позов, *de bonis haereditariis*, як застерігає конституція.

34. Треба зважати на те, що якби державець помер перед закінченням року, коли він мав би віддати четверту частину, то нащадки померлого хай віддають лише те, що справно надходило [перед його смертю], а не більше. Решту хай докладає державець-посесор відповідно до підрахунку. Якщо якихсь речей виявиться більше, ніж в інвентарі, то це все нащадкам можна вільно вивезти зі староства і покрити свої борги, і пан підскарбій не має це забороняти.

35. А якщо настане період *interregnum* [безкоролів'я], то пан підскарбій і депутати самі не мають розпоряджатися грошима державної скарбниці, хіба що з відома та за наказом коронних [панів-]рад, *sub roena peculatus*. А якби хтось посмів зазіхати на державну скарбницю чи перешкоджати панові підскарбію з депутатами розпоряджатися нею згідно з описаним порядком або якби староста не допускав пана підскарбія з депутатами до згаданого замку та грошей і виявляв непослух коронним [панам-]радам, тоді на такого шоразу буде накладений той-таки штраф *peculatus*.

36. Панове депутати мають скласти присягу щодо своїх обов'язків і щодо того, що в *tempore interregni* не можуть разом з паном підскарбієм розпоряджатися грошима Речі Посполитої, хіба що з волі та за наказом коронних [панів-]рад.

37. Староста того місця має присягнути, що завжди, *etiam tempore interregni*, пускатиме до замку пана підскарбія з депутатами, а за відсутності пана підскарбія запобігатиме розкраданню державної скарбниці. А якби в призначеному місці почалася моровиця, тоді Ми, після сповіщення пана підскарбія, маємо призначити інше місце для збирання грошей.

38. Забезпечення, або *salarium* пана підскарбія має бути таке: панові підскарбію з державної скарбниці—тисяча злотих, панам депутатам з ради—по три сотні злотих, а іншим—по дві сотні злотих.

39. Конституцію про приховані грамоти, на прохання земських послів і з певних причин, обертаємо в ніщо. І всіх, на кого подано

позови за цією конституцією, звільняємо від обов'язків відповідача. Так само щодо стацій [повинностей з утримання королівського двору чи війська]: ті, хто їх надавали, але не мали надавати, відтепер не надаватимуть. А Нам завше можна буде укласти щодо Наших маєтностей *iuxta praescriptum statuti* і їх доповнювати.

40. Будуть дозволені фримарки [обміни на приватні маєтки] наших маєтностей, здійснювані хоч з ким відповідно до конституції. Після схвалення на сеймі *de consensu omnium ordinum* вони мають бути вписані в сеймові акти, які Ми повеліли скласти тут, на цьому сеймі. Одні книги з цими актами мусять бути при Нашій канцелярії, а інші — тій скарбниці, і депутати, відповідальні за збереження вище описаної четвертої частини [доходів], мусять привозити їх на сейм. До того ж кожен, з ким відбудеться фримарк, має оприлюднити свою фримаркову грамоту на першому після сейму земському суді і взяти її від возного *ad intromittendum*. Однак ті [акти], котрі були затверджені на попередніх сеймах, зберігаємо і залишаємо в силі.

41. Відповідно до конституції, делегуємо і висилаємо люстраторів [ревізорів] усіх наших вільних маєтків і маєтностей, *nullis penitus exceptis*.

42. Передусім з Нашого боку Ми делегуємо: до Великої Польщі — ксьондза Ієроніма Гарварського, канцлера гнєзненського, Нашого секретаря; до Малої Польщі — ксьондза Захеуша Пікарського, каноніка варшавського, Нашого секретаря; на Русь і Волинь — шляхетного Малоховського, Нашого секретаря; до Києва — шляхетного Ходоровського; до Пруссії — ксьондза Яна Радогоського, каноніка ленчицького і ловицького, Нашого секретаря; до Мазовії та на Підляшшя — ксьондза Яна Боруковського, каноніка ленчицького, Нашого секретаря.

43. Панове з ради зі свого боку теж делегували: до Великої Польщі — шляхетного Станіслава Криського з Дробніна, каштеляна, шляхетного Раценського, державця добжинського, каштеляна; до Малої Польщі — шляхетного Яна Кристопорського, каштеляна велюньського; на Русь і Волинь — шляхетного Ленкінського, каштеляна накельського; до Києва — шляхетного Кшиштофа Глову, Нашого секретаря; до Пруссії — шляхетного Станіслава Висоцького з Будзислава, каштеляна беховського; до Мазовії та на Підляшшя — шляхетного Лисаковського, каштеляна любачівського.

44. Посли теж зі свого боку делегували: до Великої Польщі—шляхетного Якуба Понентовського, чашника ленчицького; до Малої Польщі—шляхетного Пйотра Рашовського з Високого; на Русь і Волинь—шляхетного Миколая Гжибовського, підкоморія варшавського; до Києва—шляхетного Божецького; до Пруссії—шляхетного Войцеха Немоевського, гродського суддю іновлоцлавського; до Мазовії та на Підляшшя—шляхетного Габріеля Масловського, войського велюньського.

45. А якби хтось з-поміж поіменованих через смерть або з іншої причини не міг бути на люстрації, тоді делегуємо на те місце іншого. Вони мають так ревізувати всілякі прибутки, щоб четверта частина, порівняно з першими інвентарями, крім *fortuitos casus*, не зменшувалася, а навпаки, щоб, можливо, збільшувалася. Про все це вони мають докладно довідуватися, зокрема й приводячи підданих до присяги, і ніхто не може нічого приховувати. Ширше про це і про ревізорів викладено в конституції, якою також у всьому мають послуговуватися ті люстратори.

46. Ті ж таки люстратори мають також інвентаризувати раніше не ревізовані вільні маєтки, з [прибутків] яких належить платити четверту частину. З тих, котрі ще не підпали під інвентаризацію ревізорів, не треба стягувати плату—четверту частину. А ті, щодо яких є позови, теж чинимо вільними від сплат, аж поки люстратори зінвентаризують маєток. Тоді, після подання їхньої справи, з них треба буде все сплатити за роки затримки. А якби *fortuitis casibus* у ревізованих маєтностях минулого року зменшилася віддавана четверта частина прибутків чи якби хтось з тієї причини затримався зі сплатою, тоді там люстратори мають провадити слідство і на наступний сейм подати його висліди на затвердження сейму: те, що буде схвалене, буде відмінусоване, а решту кожен такий [боржник] там-таки мусить віддати.

47. Люстратори на Волині, Підляшші та в Київській землі теж будуть ревізувати і інвентаризувати Наші вільні маєтності та прибутки. А поки там люстрація не закінчиться і поки люстратори не доправлять на сейм реєстрів після неї, кожний посесор Наших маєтностей і доходів муситиме так, як тепер, відповідно до ревізорських реєстрів, віддавати ту четверту частину в призначений час за вище описаним порядком.

48. Також доручаємо тим-таки люстраторам *facultatem* ревізувати ті [вільні] місця в усіх підляських, волинських і київських землях,

які мають бути роздані у вічне або ленне володіння, щоб можна було заселити ту пустинь. Про таку ревізію вони повідомлять на наступному сеймі, а Ми, за порадою і з дозволу коронних станів, підіб'ємо підсумок.

49. На додачу люстратори мають ревізувати ті місця чи маєтки (і в згаданих воєводствах, і в Руському), котрі ворог спалив чи спустошив. Щодо державців цих маєтків ніякого слідства на цьому сеймі не чинитимемо, але за кожним з них залишаємо обов'язок платити таку данину, яку встановлено тепер, аж поки люстратори подадуть відповідну справу на наступному сеймі.

50. Також призначаємо ревізорами у всіх воєводствах таких трьох урядників: підкоморія, хорунжого та військового. Вони мають ревізувати у своїх землях і повітах усі мита, цдо, гребельне та мостове, встановлені після смерті короля Владислава, але ще не ревізовані, зробити докладні описи і подати їх Нам на наступному сеймі. Той їх розгляне і вирішить, котрі з них є потрібні і мають залишитися, згідно зі статутом славної пам'яті короля Сигізмунда, а котрі, як згубні, залишитися не можуть і будуть скасовані. Що ж до тих, котрі ревізовано цілком достатньо, то їх розгляд відкладаємо *ad cognitionem* на наступний сейм. Ті ж таки люстратори мають зробити список гостинців і відміряти там ширину дороги на десять ліктів для проїзду фурманів і перегону волів.

А якби в когось пропав старий привілей, раніше вже поданий на апробацію [підтвердження] у Варшаві, то канцелярія мусить йому видати інший на підставі [запису] про апробацію.

51. До того ж відрядимо ревізорів для огляду потрібних мит, цда, мостового та ін. на Волинь, Підляшшя і в Київську землю. Громадян цих земель, київських, волинських і підляських, Ми звільнили від важкої ноші та обов'язку, як-от будування замків, мостів і направа доріг. Тому наші ревізори, придивившись до кожного [мита], мають на наступному сеймі Нам подати звіт, чи не потрібно було б подекуди підвищити цдо на направу замків, мостів і доріг.

52. Нововстановлене мито в руських жупах скасовуємо, тож якби хтось зяято за якимись Нашими грамотами хотів би збирати мито і обтяжувати ним людей, тоді одержить позов за статутом славної пам'яті Нашого батька короля Сигізмунда, що починається так: *statuimus et decernimus*. І хай там куди він одержить позов — чи до земського або гродського суду, чи до уряду, — мусить відповідати

на першому році як на завитому [без відстрочення]. І там, де збирач цла програє [справу] — хоч у якому суді в Короні, чи в земському, чи в гродському, чи в уряді, — мусить повернути цло [іншій] стороні, сплативши їй штраф дві сотні гривень, а двісті гривень покласти в суді чи уряді, не виходячи звідти. І в такому разі суд чи грод не має розглядати справу чи приймати апеляцію як таку, щодо якої винесено вирок згідно з коронними привілеями та артикулами. А хто б такого цла податків хотів вигороджувати, обстоювати, захищати, той за це одержить позов до будь-якого суду чи уряду, і перед ним мусить стати, і відповідати *peremptorie*, і сплатити штраф тисячу гривень монети польської позивачеві та суду *toties quoties*. А якби, затято не сплативши штрафу, він покинув суд, тоді має бути відісланий до уряду, де мусить свою посілість *pro executione rei iudicatae, absque ulla ubivis appellatione et motione*. А якби він був *impossessionatus*, то його треба трактувати як неосілого, відповідно до статуту. То ж делегуємо і відряджаємо ревізорів, вельможного Пйотра Зборовського, воєводу сандомирського і шляхетного Анджея Дембовського, каштеляна серадського і т. ін. до пана коронного підскарбія оглянути всі Наші жупи, докладно вивідати про всі зиски та видатки і після цього повідомити про все на наступному сеймі, щоб у цій справі вчинити так, аби і здійснювані там видатки покривали потреби, і можна було все визначити і затвердити якнайліпше і з якнайбільшою користю для Речі Посполитої. А якби хтось з-поміж названих через смерть або хворобу не міг прибути на таку ревізію, тоді Ми на його місце делегуємо когось іншого.

53. Не чіпаючи комори з руською, бидгоською сіллю, а навпаки, зберігаючи її в теперішньому вигляді, засновуємо *et in defectu* в Дибові другу комору з Нашою, а не заморською сіллю. Щодо вільного споживання заморської, тобто градової солі в тих Наших коморах залишаємо в силі всі статuti, а особливо статут Пйотрковського сейму року 1567-го. Цим нинішнім актом той статут, з усіма його параграфами, скріплюємо і затверджуємо, тож не можна встановлювати вагу градової заморської солі, більшу за нинішній *Lois*, під загрозою штрафу сто гривень. Той, хто буде за це оскаржений, має його сплатити *sub simili vadio* на першому році [першій судовій сесії] як на завитому будь-якому суду, до якого одержить позов, *toties quoties opus fuerit*, і не зможе з цього вивернутися ніякими хитруваннями і ні під яким приводом.

54. Наші старости, а також шляхетські люди руських і подільських земель не мають відпускати людей на роботу у Волоську землю, бо там їх волохи ловлять і продають до Туреччини. А щоб кожен цього дотримувався, встановлюємо штраф сто гривень.

55. Незвичайні гостинці [вільні від мит] з Угорщини заповідаємо Короні, і старости та державці Наших маєтків мають без зволікань поставити там дерев'яні огорожі. Те саме встановлюємо і щодо шляхти, через чий спадкові маєтки проходять ті гостинці, і теж наказуємо їм так вчинити під загрозою штрафу сто гривень. Той, хто одержить з приводу позов від будь-кого до гроду або земства, муситиме сплатити позивачеві штраф у році *peremptorie*.

56. Земські річні суди, «роки», в Познанському, Каліському, Ланчицькому, Бжеському, Іновлоцлавському, Плоцькому воеводствах, визначені в конституціях про земські роки у цих воеводствах, через велике нехтування судочинством не відбуваються вчасно *propter legalia impedimenta*. Отже, якщо *alioquod legale impedimentum* припадає на час, описаний у конституції як такий, коли не можна вершити суд, то земський суд має оголосити про інший час—чотири тижні перед земським річним судом, і таке оголошення записати в гродські акти. Збиратися на судові процеси земський суд має стільки разів кожного року, скільки визначено для воеводства в конституціях.

57. Повітовий сеймик у Равському воеводстві має відбуватися в Раві, віча—два тижні перед [святом] святого Мартина [перед 11 листопада]. А річні земські суди, які зазвичай бувають у понеділок після [свята] святого Варфоломія [після 24 серпня], мають відбуватися в понеділок після [свята] святого Михайла [після 29 вересня].

58. У Холмській землі за важких і понурих часів річні земські суди відбуваються шість разів на рік. Тому встановлюємо, щоб їх зменшити на два—так, як усталилося в сусідніх воеводствах. Але перші річні земські суди в Холмі проводити в найближчий понеділок перед святом святої Агнешки [перед 21 січня], в Красноставі—два тижні після них. Другі холмські річні суди [вершити] в найближчий понеділок після свята святого Филипа Якова [після 1 травня], красноставські—два тижні після них. Треті холмські річні суди [вершити] в понеділок, на восьмий день після свята Божого Тіла [два тижні після Зелених свят], красноставські—два тижні після них. Четверті холмські річні суди [вершити] в найближчий понеділок перед святом Різдва Богородиці [перед 8 вересня], красноставські—два

тижні після них. Віча Холмської землі [провадити] у звичному місці в найближчий понеділок перед святом святого Симона Юди [перед 28 жовтня].

59. Брацлавська шляхта та її піддані можуть продавати стільниковий мед кому самі захочуть і не можуть бути примушені продавати мед жидам.

60. Тій-таки Брацлавській землі Ми маємо дати хорунжого і хоругву.

61. Підкоморії не мають складати присягу за старим звичаєм, позаяк Ми це оскаржимо *fide, conscientia et honore*. Однак їхні коморники мають бути осілими і складати присягу на річному земському суді.

62. [Судові] віча в Сандомирському воєводстві, на прохання послів згаданого воєводства, призначаємо одного року в Сандомирі, другого року—в Радомі, третього року—у Віслиці. І ті віча мають починатися в понеділок після [свята] святого Францішка [після 4 жовтня] і відбуватися в одному місці для всього воєводства.

63. Бецькі та чховські суди, які припадають на Великдень, переносимо на Провідний Понеділок [на вісім днів пізніше].

64. Повітовий сеймик Краківської землі, який завжди відбувається в Прошовичах, надалі має збиратися за чотири дні перед більшим Новомейським.

65. У Мазовецькому князівстві старости або державці Наших маєтностей і Наші піддані мають на віки вічні дбати про суворе дотримання меж між Нашими і шляхетськими ґрунтами, законно встановлених зусиллями Наших комісарів (старости або державцеві Наших маєтностей є вчасно видані або пізніше будуть видані Наш мандат і повідомлення комісара, згідно зі статутом, у якому про це йдеться) і встановлюваних надалі, незалежно від того, де буде Наш економ під час їх встановлення, який до таких меж, за давнім правом і давнім звичаєм, не має і надалі мати не може ніякого діла. Ці межі закріплюємо цією конституцією, і, згідно з давніми законами Корони (за якими в Мазовію мають приїжджати комісари), їх підтвердження належить видавати з Нашої канцелярії кожному, хто лише його потребуватиме.

Всіх шляхтичів, на яких старости подали позови, *nomine instigatoris Nostri*, за якусь кривду чи збитки, заподіяні в межах тих земель, чинимо від таких позовів вільними.

66. На прохання послів Підляського воєводства обіцяємо їм, що їхні судові справи, які надійдуть на сейм чи у вигляді апеляції, чи як щойно відкриті, пани депутати мусять передавати до земського суду. Однак якщо хтось вважатиме себе скривдженим, то зможе подавати апеляцію Нам. А якби якогось року сейм не зібрався, тоді Ми мусимо в наших листах вказати час і місце, де треба владнати всі судові процеси з того воєводства, як описано вище.

67. Земські річні суди Підляського воєводства мають відбуватися в Дорогичині в перший понеділок після [свята] святого Михайла [після 29 вересня], другі—наступного дня після Нового літа [після 1 січня], треті—в Провідний Понеділок [8 днів після Великодня]. А в Мельнику [перші річні суди мають відбуватися] протягом тижня в найближчий понеділок перед [святом] святого Михайла [перед 29 вересня], другі—наступного дня після [свята] святої Агнешки [після 21 січня], треті—після [свята] святого Григорія [після 12 березня]. А в Белзькому повіті земські суди мають відбуватися в той самий час, що й вище описані в Дорогичині. А по закінченні річних судів урядники з книгами мають залишатися для оформлення викупу та витягів, і праця з книгами має тривати два тижні. А коли те все буде виконане, тоді суди мають відбуватися щороку в Дорогичині на вічі наступного дня після [свята] святого Йоана Хрестителя [після 24 червня] щороку в Дорогичині. І на тих вічах мають бути всі—і каштеляни, і земські урядники. І мають займати свої місця за таким порядком, описаним у коронному статуті: спочатку воєвода, [потім] каштелян, підкоморій, хорунжий, суддя, підсудок, війський, стольник і підстолій, писар. Віче хай розглядає справи про поранення, про кметя-втікача, про всіляке поручительство, про вирубування всякого лісу, про всякий випас худоби і вилов риби, про косіння трав на луці, про вирубування і спалення плотів, про жаття і косіння всякого збіжжя, про захоплення і різання всілякої худоби.

68. На прохання тих-таки підляських послів Ми їм дозволили, щоб усі їхні судові справи, початі після реституції Підляської землі,—з земського, гродського, комісарського, підкоморського суду—були передані, відповідно до коронного звичаю та права: ті, які розглядає віче—на віче *et sic consequenter*, а підляські *officij causae*—на суд при дворі. А судові процеси, які не були закінчені перед реституцією і підпали під лімітацію, мають відбуватися на наступному сеймі так, як вже зазначено вище щодо звичаю судочинства.

69. Встановлюємо, що в Підляській землі кожний гродський суддя і всі підстарости мають бути осілими і шляхетського роду, відповідно до їхнього привілею. Якщо ж вони не будуть осілими, то *nulla praestetur illis obedientia*, а суд, який вони вершитимуть, буде нечинним.

70. В Підляській землі мають бути такі самі міри (також усіляких ліктів і ваги), як у Варшаві. Воєвода тієї землі мусить про це подбати і встановити це сам або через своїх підвоєвод, які мають бути осілими.

71. Земські річні суди в Києві хай завжди відбуваються тричі на рік. Перші суди—в Києві, в найближчий понеділок після [дня, свята] святого Юрія [після 23 квітня]. Другі земські річні суди—в Житомирі, в найближчий понеділок після Нового літа [після 1 січня]. Треті суди—в Ручі [Овручі?], в найближчий понеділок перед [святом] святого Варфоломія [перед 24 серпня]. А віче Київського воєводства—в Києві, в найближчий понеділок перед [святом] святого Симона Юди [перед 28 жовтня].

72. Великі труднощі бувають через те, що адвокати в суді відразу не надають своїх доказів, а потім, бажаючи виграти справу, приписують собі багато такого, чого перед тим судом не говорили, що оминули. Тому між сторонами виникають великі суперечки. Встановлюємо, що надалі адвокати мають надавати докази не пізніше ніж на третій день, щоб урядники все пам'ятали і щоб суддя з пам'яті коригував, хто що перед ним говорив. А якщо [адвокат] не віддасть [доказів] у вказаний час, то потім суд не мусить їх приймати.

73. Земські книги в Ленчицькому воєводстві—старі й не оправлені, через те сторінку з записами можна виїняти, і потім не відомо, з якого акта треба видати витяг. Тож на прохання послів того ж таки воєводства, прагнучи, щоб лицарство з тієї причини не зазнавало труднощів і збитків у залагодженні своїх справ, дозволяємо ті книги переписати, а старі надійно зберігати для верифікації. Переписування тих книг доручаємо земському суду того ж воєводства. На вічі або повітовому сеймику до нього мають бути обрані два шляхтичі і—для докладнішого переписування—приставлені до писаря та коморника земського судді.

74. В Мазовії чинять велику проволоку з судочинством через те, що суди на вічах (у великі роки) не відбуваються: вони не

збираються не тільки раз на два роки, як вказують статути та конституції, а й у деяких місцях—вже кільканадцять років. Тому на наполегливе прохання мазовецьких послів цією конституцією встановлюємо, що в кожній землі Мазовецького воєводства, як і в інших воєводствах, суди на вічі (у великий рік) мають відбуватися у звичному місці щороку. Там, куди не може прибути воєвода, провадити розгляд і вершити суд мають каштелян тієї землі та земські урядники тієї ж землі *sub privatione officii*. Час для віча в кожній землі має визначити і оголосити той-таки каштелян.

75. Тут [треба зазначити] про справи, порушені проти кметів за їхні вчинки, а також справи про поранення шляхтичів, де притягнений до суду *simpliciter* свого стосунку до поранення не визнає *et contenta propositione civiliter* заперечує і, щоб зтягнути розгляд, подає апеляцію на потерпілу сторону. Також про справи щодо випасу худоби, щодо записаних [в актах] боргів, де раніше апеляції не бувало, а бувало тільки *literae informatoriae*. Якщо урядники з каштеляном не вважатимуть за належне допускати апеляцію, бо в такому судовому розгляді не було нічого сумнівного або таку справу чітко визначає статут, то такі судові справи не мають у вигляді апеляції йти з віча далі на сейм і на вічі не належить допускати апеляції. І на таке віче мають з'їхатися всі земські урядники і ретельно його провадити, *sub privatione officii excepto legali impedimento, et nihilominus* на місце відсутнього тим, хто приїде на сейм, дозволено посадити іншого шляхтича, який знався б на праві і міг би впоратися з такою судовою справою.

76. Ми видали письмове підтвердження грошової застави, підписане Нашою рукою і скріплене коронною печаткою, як сплати четвертої частини з трьох чвертей усяких доходів і рештків боргу Нашого королівського престолу, як це все ширше описано в Нашому акті. Тому ухвалою цього сейму постановляємо і повеліваємо Нашим старостам, жупникам і державцям інших Наших вільних королівських маєтностей під загрозою штрафу, вказаного в Нашому акті, щоб до часу, визначеного в Нашому акті, передали в руки пана коронного підскарбія ті три частини Наших цьогорічних доходів і борги минулих років, за які вони мають перед Нами відповідати і які мають віддавати.

77. Повеліваємо річку Вепр вичистити і довести до ладу для загальної користі, для вільного сплаву всіляких товарів від

Красностава аж до Вісли. Тому повеліваємо державцям Наших сусідніх староств — красноставського, холмського, любомського, ратинського, рубешівського, белзького, тишовецького — щоб для очищення цієї річки давали Наших підданих зі згаданих староств, коли їх сповістить той, кому Ми це доручимо.

78. Забезпечуючи те, щоб більше не було проволоки з судочинством, на прохання послів Черської землі, силою та ухвалою цього сейму постановляємо, що земський суд тепер і в майбутньому має відбуватися в Черській землі щороку і початих та повторних справ не відкладати під загрозою штрафу сто гривень. Щодо сторони, для якої виникають клопоти через те, що суди не починаються або їх переносять, буде дозволено провадити судочинство за усталеним звичаєм, відповідно до нижче описаного порядку. Перші річні суди в Черську [мають відбуватися] в перший понеділок після [свята] Трьох Королів [після 6 січня], потім, за давнішим порядком — в інших повітах. Другі річні суди в Черську — в перший понеділок після Провідної Неділі [8 днів після Великодня]. Треті річні суди в Черську — в перший понеділок після [свята] Святої Трійці [8 днів після Зелених свят]. А четверті віча, або великі річні воєводські суди, — відповідно до конституції цього нинішнього сейму.

79. На прохання всіх станів Великого князівства Литовського, за їхньою ж спільною згодою, призначаємо і делегуємо для виправлення статуту того-таки Великого князівства Литовського певних осіб, тобто з ради — Його Милість ксьондза Валеріана, єпископа віленського і Мальхера Семота [Шемета], каштеляна жемайтського, а при них — Нашого секретаря, доктора Августина, віята віленського. А якби хтось з них з поважної причини прибути не міг, тоді на його місце делегуємо когось іншого. Зі шляхетського стану кожного воєводства [делегуємо] по одному, тобто з Віленського і Троцького воєводств — шляхетних Миколая Дорогостайського, стольника Нашого Великого князівства Литовського і державця велюньського, тивуна гадзинського, і ксьондза Лукаша Сверхського, Нашого маршалка Жемайтської землі, Яна Стецьковича. З Новогрудського воєводства — Бенедикта Юраха, Нашого маршалка. А з Полоцької землі — ксьондза Павла Соколінського, підкоморія вітебського. З Вітебського воєводства — Яна Сколку. З Бжеського воєводства — Кердея Кшичевського, бжеського суддю. З Мстиславського воєводства — Седлецького. З Мінського воєводства — Марціна

Волочкевича. А для записування при тих-таки депутатах призначаємо двох земських писарів — віленського Андрія Мачковича, осмінського, Петра Станіславовича. Для цьогорічної зустрічі та виконання цього доручення призначаємо день святого Мартина [11 листопада 1569 року] і місто Вільно. Під час того виправлення ті депутати мусять тримати перед собою польський статут і якнайбільше узгодити його з литовським правом, щоб у всіх Наших державах як в єдиній Речі Посполитій вже могло відбуватися однакове судочинство без проволоки. А ті виправлення вони мають доправити Нам на найближчий вальний сейм.

80. Поки ті депутати під час виправлення статутів мешкатимуть [у Вільні], всі громадяни Великого князівства Литовського у всіх повітах, як на це погодилися стани того ж таки князівства на цьому сеймі, мають зібрати [на їхнє забезпечення] харчами: з кожної волоки та челяді — один грош, з підляських димів — вісім пенязей, з загородників — по чотири пенязі, з путних бояр — по одному грошу, з панцирних слуг — по одному грошу, від шляхти, яка не має челяді, з кожного дому — по два гроші.

81. Шляхтичі того-таки Великого князівства Литовського, які зі своїми маєтками та маєтностями колись заповзялися стати на захист панів, тепер просять зробити їх від них вільними. Якби хтось з них показав право на це, і давно їм служив, і поведився з ними як належить, — тоді Ми, на той час нікому не урізуючи прав і ні в чому не зневажуючи статуту, вчинимо так, як це Нам видасться слухним і справедливим. [Рішення] щодо тих, котрі володіють поселеннями в Наших спадкових маєтках і бажають вільно служити лише тому, кому хочуть, відповідно до своїх прав, також відкладаємо доти, доки не покажуть своїх прав.

82. Дозволяємо в кожному повіті того-таки князівства Литовського спорудити будинок або виділити місце для земського суду та зберігання книг, яке мають визначити і виміряти тамтешні старости, а Ми велимо видати їм листи з Нашої канцелярії.

83. З огляду на потреби Речі Посполитої та наполегливі вимоги всіх станів декларуємо, що земські податки, тобто поголовщину, сребщизну і штрафи за коня (для тих, хто не відбуває військової служби) у Великому князівстві Литовському, затвержені [на сеймах] року 1565-го аж до кінця року 1568-го, треба встановлювати на вальних сеймах представників усіх станів Великого князівства

Литовського та земель, що на той час будуть у складі князівства Литовського. Стягувати ті вище згадані податки муситимуть ті їх збирачі, яким це доручено раніше. І муситимуть подавати належний звіт, відповідно до конституції вище згаданих попередніх сеймів.

84. Також вельможний Георій [Григорій] Ходкевич, каштелян віленський, має у Вільні, в день святого Мартина, що настане невовзі [11 листопада 1569 року], відвітувати про передані йому в руки земські податки перед депутатами, яких Ми призначили [узгоджувати] статут.

85. Достойники та урядники в кожному повіті Великого князівства Литовського мусять бути запряжені та осілі, так само їхні урядники й ті, хто засідає в шляхетських судах. А двох урядів і двох місць у суді ніхто посідати не може, крім тих, кого ця конституція застала на таких двох урядах. З-поміж таких [людей] кожному буде збережене його місце при його уряді довіку або до підвищення на урядовій посаді.

86. Мозирський і Річицький повіти Мінського воєводства залишаємо при тому ж таки воєводстві, куди [депутати] мають з'їжджати на повітові сеймики і де мають вирішувати всі свої справи.

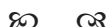
87. Також дозволяємо і вимагаємо, щоб Наші жовніри та служилі люди, яких Ми в минулі часи плекали у Великому князівстві Литовському, за всілякі харчі, які вони беруть лише для своїх потреб, повністю і всюди платили, позаяк тепер вони одержують від нас достатню платню. А якби чийсь ротмістр зволікав [з видачею платні] або не хотів вчинити справедливо, тоді кожен може за це подати позов до гроду.

88. З огляду на довшу за звичайну тривалість цього сейму та на інші важливі причини, тут не можна було закінчити *et in debitam executionem* допровадити справи, потрібні для Речі Посполитої, як от про забезпечення наших нащадків, відповідно до декларації та рецесу [маніфесту] Варшавського сейму, а також *de interregno, de modo et loco electionis regis*, про заснування державної скарбниці з четвертої частини [королівських прибутків], про порядок судочинства, щоб його вершити якнайшвидше, і про багато іншого. Тому всі ті справи, які стосуються до Корони на підставі давніших прав, привілеїв, статутів, рецесів [маніфестів] і конституцій і які тут, на цьому місці, не були закінчені, залишаємо сеймовою ухвалою в нинішній силі.

[Питання про] мита, цло, ліквідації, евікції [позбавлення права власності] щодо маєтностей, що підпали під екезекуцію і були визнані *nullo iure*, відкладаємо на наступний сейм (усі інші справи, які вже закінчено, залишаємо в силі). На наступному сеймі, після того як про нього сповістять на повітових сеймиках, Ми муситимемо прийняти ухвалу про їх цілковиту екезекуцію, відповідно до тексту попередніх коронних конституцій, привілеїв і статутів, хоч тут її не деталізовано. Однак нічим не обмежимо артикулу про умови екезекуції Великого князівства Литовського в такому вигляді, в якому їх відображено в спільній письмовій угоді та привілеї щодо унії польського народу з литовським, яку Ми затвердили. Той артикул та інші артикули, спільно викладені в привілеї, мають залишатися навіки непорушними.

Тому, для ліпшого засвідчення цього всього, Ми наказали прикласти Нашу печатку. Дано в Любліні на вальному сеймі дня одинадцятого місяця серпня року Божого 1569, панування Нашого сорокового. За власним повелінням Його Милості Короля.

Wyd.: *Volumina legum*, t. 2, op.cit.; s. 92–93; *Volumina constitutionum*, T. II 1550–1609, op. cit., s. 243–244.

Засідання польського сейму у XVI ст. закінчувалися зазвичай прийняттям кінцевих ухвал, що становили легіслативний доробок зібрання. Їх називали конституціями. Унійний сейм 1569 року також прийняв постанови, що були результатом засідань спільного сейму Речі Посполитої, який працював після підписання унії 1 липня. Можна, отже, сказати, що це конституції першого сейму Речі Посполитої Обох Націй. Частина ухвал стосується поточних справ і не пов'язана з унійними та інкорпораційними рішеннями. Частина становить фрагменти легіслативного доробку, що встановлює адміністративну та територіальну систему новоствореної держави. Конституції 2, 3 і 4 були повторенням тексту королівського підтвердження унії (див. документ 9). Велике значення відіграла конституція 5, що стосувалася Лівонії (див. коментар

10. КОНСТИТУЦІЇ КОРОННОГО ЛЮБЛІНСЬКОГО СЕЙМУ З'ЄДИНЕНОГО НАРОДУ

до тексту 8). Під час унійного сейму урегульовано не тільки стосунок Курляндії до Речі Посполитої, але також інших лівонських земель, які раніше були формально приєднані до Великого князівства Литовського, а тепер через згадану сеймову конституцію, ставали окремою частиною Речі Посполитої Обох Націй, приєднаною однаково до Корони і Литви. Наступні сейми мали випрацювати детальні моделі устрою, що визначали б статус Лівонії в Речі Посполитій. Їх прийняли під час сейму 1582 року, коли визначили систему устрою і права для цієї провінції (зокрема сеймик з участю представників міст, власне судочинство). Варто також звернути увагу на регуляції, що стосуються брацлавського воєводства (конституції 59 і 60), київського воєводства (конституція 71), а також на конституцію 86, що підтверджує приналежність мозирського повіту (до 1569 року він належав до київського воєводства) до мінського воєводства Великого князівства Литовського.